

VIRGIL BIROU

**OAMENI ȘI LOCURI
DIN CĂRAȘ**

CU 48 FOTOGRAFII ORIGINALE
FĂCUTE DE AUTOR

1940

EDITURA ASTREI BĂNĂȚENE
TIMIȘOARA

CĂRAȘ

Undeva departe, aruncat la granița dinspre Soare-Apune a Țării, deschilinit de restul lumii printr'un lanț de munți, două râuri și o pustă, dar mai cu seamă prin sufletul său unic, este așezat Cărașul.

În Căraș Natura a dozat totul cu grijă. Forțele generatoare de Carpați ale spasmelor geologice aici și-au epuizat ultimile svâcniri, totuși în Căraș munții cei mai mari nu sunt prea mari, văile nu vor să-și umfle apele în fluvii, nici câmpia nu-și desfășoară întinsul în nemărginire de pustă.

Dacă însă Natura nu a voit să impună prin atribute de ordin pur cantitativ, cu atât mai darnică a fost în profunzime și în împodobirea reliefului. A ascuns în sânul munților aur și argint, metale care au așâțat poftă hrăpărețe în toate timpurile, începând dela agatirși, poate și mai demult, trecând prin romanii civilizatori, prin hoarde năvălitoare vremelnice, prin turci și austriaci jăcmănituri, până la anonimii acționari belgieni, englezi și francezi. A îndoliat regiunea între Delinești și Dunăre cu zăbranicul cărbunelui aducător de civilizație și mizerie și a încelestat în pumn de oțel vrerile românești la Ocna de Fier și Recița. Pe coastele munților a atârnat păduri de nepătruns, pe plaiuri vii dulci, grădini cu pomi și flori de fân, iar spre câmpie aurul holdelor preamărește dărnicia luxuriantă a Naturii.

Cum e regiunea, așa e și omul. La vedere sumară poate nu spune mare lucru. Dar făcându-l să-și trăiască frământările, va descoperi un exuberant caleidoscop de calități. Vom desprinde din privirea lui licărirea unui bizar amalgam de conștiință de sine și de nepăsare, o ciudată împerechiere de spirit critic și de sentimentalism, de minte șmecheră și de bonomie. Dacă spiritul critic l-a dezvoltat până la satiră, aceasta o face față de sine însuși în aceeași măsură, ca și față de lumea înconjurătoare. Mozaicul întreg se compune într'o rezultantă aproape de cel mai veritabil donchișotism. Toate acestea însă nu sub masca supărătoare ale unei ipostaze de circumstanță, ci spontan și natural, toate calitățile și defectele fiind elemente organice ale unei firi simple și sincere.

Deaceea cărășanul niciodată nu va fi antipatic. Pentru că vorbind în limbaj cărășan, el își poartă gama calităților sale cu aceeași trăire vie, unii îi spun făloșenie, cu care își poartă bunăoară un cocoș creasta măreață și penajul pestriț din coadă. Sunt ale lui și fără ele n'ar fi ceea ce este.

* * *

Lucian Blaga a spus undeva, că Bănatul reprezintă barocul etnografiei românești. Dacă e vorba de un complex pompos de calități și atribute, o intuiție mai inspirată nici nu se putea găsi. Dar un cărășan cu duh, sculptorul Ladea, după o scurtă experiență timișoreană a oftat:

— O fi aci Metropola Bănatului, dar așa simt că Bănat numai în Căraș mai este!

Sculptorul Ladea este observator fin. Căci pusta, ea însăși lipsită de relief, denivelează și uniformizează și caracterele. Dar cele patru văi cărășene, despărțite de dealuri izolatoare, prezintă patru fațete ale unei culturi minore brodate pe același fond comun, care s'au dezvoltat și păstrat destul de ferite în intemperiiile veacurilor:

Valea Bârzavei, unde satira populară se dezvoltă tropical și unde furnale și fabrici dau formă și conținut tendințelor românești de neatârnamare economică;

Valea Cărașului, unde plaiul și florile nasc cele mai duioase cântece și hore, locul celor mai vechi coruri țărănești și locul, unde tuberculoză năbușă cele mai frumoase hore și cântece;

Valea Nerei, cu aur lucios în nisipuri, cu oameni săraci care cântă cele mai frumoase doine și poartă cel mai împodobit port;

Valea Dunării — în Căraș și Dunărea e vale — izvor de balade vitejești, cu montagnarzii sobri și cu minieri fără mine, pe care spirit întreprinzător îi poartă până în Siria și până în Abisinia.

Iar deasupra tuturor, cu pieptul lat cât jumătate de județ, Muntele Semenic, dominând liniștit oameni și cântece, oile și râurile, ca un tată blând și păzitor.

* * *

Celor ce vor să descopere frumusețile Cărașului, Natura singură le stă în ajutor. Nu a presărat cu râpe adânci căile drumetilor și nu a opus adversitatea prăpastiilor neatacabile, celor ce vor să-i urce culmile. Turismul în Căraș nu cere eforturi de re-

cordman. Oricine poate să ajungă oriunde. Cine face turism pentru delectarea sufletului și nu ca să adauge încă un trofeu la isprăvile de ieri, să vină în Căraș. Va fi răsplătit din belșug. După fiecare șerpuire de drum, după fiecare coastă de deal aspecte noi, delectări noi. Ca o sirenă te îndeamnă peisajul:

— Încă un pas, mai unul, hai și aci, urcăm și pieptul acestal — nesfârșit, cu mii de ademeniri și cu farmec nespus. Acesta-i cuvântul, ce se potrivește peisajului cărășan, farmec. Plăcerile sufletului nu le turbură corpul frânt și membrilor trudite, la câțiva pași de la cărare ești în mijlocul unei naturi nedeformate, care ți se oferă din plin. Dar niciodată și nicăiri nu încerci nostalgia părăsirii. Simți în permanență prezența omului. Un plast de fân atârnat într'un copac în așteptarea iernii, ecoul îndepărtat al unui fluier, un cântec abia perceptibil, ciocănitul estompat al stânenarilor ascunși în desișul codrilor, o colibă ce-și așteaptă stăpânul, o piatră anonimă de hotar, toate indică prezența omului. Nu a omului distrugător de Natură, vandal nemilos în preocupările sale de ordin economic, ci a omului care se integrează organic în Natură, complectându-se până la identificare.

* * *

Cărașul este situat în Bănat, la granița de vest a Țării. Așa spune Geografia.

Dar cine a cutreierat Cărașul ca mine, stând de vorbă cu oameni și flori, cu cântece și locuri, acela va găsi situat Cărașul în inima sa.

Pentru totdeauna.

DE VORBĂ CU GHEORGHE MINGEA **sau puțină sociologie aplicată.**

Am plecat din Timișoara în zori.

În curbă elegantă linia ferată mă duce în jurul orașului și-i desfășoară panorama în plină splendoare de răsărit. Turnuri de biserici, castele de apă și coșuri de fabrici accidentează orizontul viorint. Fumul slab, ce iese din coșuri, arată, că orașul nici la ora asta nu se odihnește. Prin cețurile dimineții coperișele răsfrâng raze de aur. Un galben pal plutește deasupra lor despărțind masivele clădirilor de albastrul întunecat al cerului.

Uruitul metalic al podului aruncat peste Bega întrerupe brusc reveria. Încă două minute și în fața trenului pusta timișană își deschide larg cuprinsul.

Sunt cam obosit. Peisajul de pustă nu-mi poate reține atenția. Aseară la masa de bun rămas, am întârziat cam mult și sculatul de dimineață, sau des-

părțirea, mi-a umplut gura de amăreală. Aud ca prin vis tachinările prietenilor:

— Deci iar în Căraș?

— Iar în Căraș!

— Măi, să-mi aduci albastrul cerului de pe Valea Cărașului, galbenul cromului dela Moldova nouă, sau veche, unde o fi, și negrul cărbunelui din Anina, să vă fac eu peisajul bănățan, mă, că voi nu-l știți face, mă, se ambiționează pictorul după a nu știu câta halbă de bere.

Pictorul, siluetă fină cu degete subțiri și lungi, nu s'a născut pe meleaguri bănățene, dar armonia liniilor și culorile de intenzitate caldă ale peisajului bănățan i-au legat sufletul de Bănat.

— Mie să-mi aduci un bolovan de aur din Nera, își etală pretențiile poetul veșnic în goană după editor.

— Oare fi-va adevărat, că trebuie să iei în gură o bucată de cărbune, când cobori prima dată în mină? întrebă grijuliu șculptorul. Intrebarea a fost blândă, dar viza direct slăbiciunea mea pentru bazi-nul negru al Aninei.

Numai istoricul asculta liniștit poveștile mele despre un Căraș minunat. Doar din când în când arunca priviri semnificative către ceilalți.

Și așa până la ore mici. Când ne-am despărțit, ne-am îmbrățișat cu promisiunea solemnă, că voi aduce fiecăruia ce-i dorește inima. Pictorului raze de soare din Căraș, sculptorului tipuri noi, iar poetului tot aurul Nerei.

Trenul gonește întins până la Voiteni. Aici face

o întoarcere de 90 de grade spre Recița. Ritmul sacadat al liniei drepte se transformă pe neobservate în șerpuiți dulci în jurul colinelor. Căldura dimineții și ondularea lină a vagonului îmi produc o moleșelă vecină cu somnul. Cu ochii întredeschiși privesc peisajul, dar simțurile percep lucrurile dela distanță, ca printr'un ochian întors. O tablă imensă, înfiptă în doi pari, fâlfăie vertiginos prin geamurile vagonului:

Viile Perla Bănatului.

Tabla dispare și sunt prea obosit să mă ridic până la geam. Mai văd undeva departe, pe o colină, un castel de grof, apoi pleoapele mi se închid oboșite.

Oprirea mai lungă a trenului mă deșteaptă. În timpul somnului compartimentul de clasa treia s'a populat. O femeie îmbrăcată în negru șede tăcută lângă mine. Bagajul, un coș cu mânerul deacurmezișul, l-a așezat lângă picioare. Cearcănele vinete din jurul ochilor și atitudinea ei tristă arătau că nu de mult a trecut printr'o încercare grea.

În fața mea doi țărani în plină vârstă discută daraverile lor. Mai în fund, la geam, un caporal cu statura de copil vorbește cu cineva de pe peron. Chi-piul tras pe ochiu și vestonul descheiat la gât sfidează vădit disciplina din cazarmă. Aici se poate, căci în apropiere nu-i nimeni să-i facă observații. În celalalt colț al vaporului un soldat cu fața tucierie s'a tolănit pe bancheta de lemn și-și plimbă ochii pe plafon. Privirea întoarsă în lăuntru și zâmbetul tâmp ce apare din timp în timp pe buzele viete dau de bănuț, că parapanghelul de pe acum

savurează bucuria concediului și plăcerile întâlnirii cu Gherghina.

Țăranii au părul roșu și creț, iar picioarele lor sunt vârâte în obiele roșii. Pe cap poartă pălărie neagră, cu bordurile întoarse cuminte în sus. Unul e scurt și îndesat. Pe fața roșie mustețele se sburlesc aspre ca peria. E fără bagaj. Celălalt e lung și deșirat. De băț are legată o traistă voluminoasă. Cu toată căldura începutului de vară amândoi poartă laibăre de lână împodolite cu șuitașuri vinete.

Cel fără bagaj povestea:

— Fusei la Tormac după cai, că la Gătaia nu căpătai.

— Ai aflat ceva?

— Am aflat. La Friț am aflat doi mânzi buni. I-am și căpărit.

— Ii iei pentru târgovină?

— Ii duc la târg la Văsiiova odată cu boii de la vermeșan. Dar caii mai rămân la Friț până către târg.

Somnul mi-a sburat din ochi. Trenul s'a oprit la Berzovia, unde linia se bifurcă spre Recița și spre Cravița. Am intrat în plin Căraș și în plină arheologie.

Multă cerneală s'a vărsat pentru a se stabili dacă străvechiul *Bersobis* datează *numai* din timpurile invaziei Romanilor în Dacia, sau origina lui se pierde în negura timpurilor dacice, sau agatirse. În special istoricii unguri au avut mult de furcă cu el. Acești mari meșteri ai mistificărilor l-au aruncat când la cursul superior al râului Bârzava, când în hota-

rul Carașovei, ba s'a găsit unul, care l-a coborât tocmai la Sasca.

Fapt este, că Traian a ridicat un oraș puternic peste un așezământ străvechi. Plugurile țărănilor au desvelit ruinele în 1783. Inginerul cameral Braun a ridicat planuri precise despre edificiile descoperite și le-a înaintat Direcțiunei miniere din Oravița. Aceasta ordonă continuarea săpăturilor. Un funcționar suprazelos al Direcțiunii însă face raport Curții din Viena și lucrurile se încurcă, deoarece guvernul austriac interzice orice lucrare la săpături. Motivele nu le cunoaștem bine, dar se pot bănuși. Țăranul valah, disprețuit și hulit, este întrebuințat de guvern doar ca vită de lucru la canalizări și drumuri făcute în interesul și pe pământurile coloniștilor streini aduși nu de mult în Bănat. De ce să vadă el urmele unui trecut măreț, care a fost trecutul său, de ce să descifreze pe cărămizi și inscripții cuvinte, care au fost și sunt limba sa? De ce să se dea conținut viu unei tradiții, care s'a permanentizat indestructibilă în cursul și în obida atâtor secole în sufletele acestor valahi *visători și leneși*? N'au încurcat ei și așa mersul *liniștit* al colonizărilor cu nenumărate răzvrățiri și revolte?

Hotărât lucru, interesul guvernului din Viena nu a fost acesta. Numai că soarta a voit altfel. Birocratismul austriac a fost cel mai formidabil birocratism, ce s'a pomenit vreodată. Până ce ordinul de opreliște a ajuns la fața locului, ruinele au fost scoase la lumină aproape în întregime. Iar localnicii făceau haz pe spinarea stăpânirii neputincioase.

Așa au ieșit la iveală șanțurile castrului și ur-

mele întăririlor, care se întindeau până sub satele vecine. S'a desgropat vatra oraşului, coridoare, bolţi, fundaţii, scări, apaducte şi canalizări, temple şi vile, utensilii de fier şi vase de pământ. S'a găsit chiar şi inchiisoarea.

Edificiile aveau aceeaş împărţire, ca şi cele din Pompei. Cu peristil, cu *calidarium* şi *frigidarium*, cu tot confortul unei civilizaţii avansate.

Guvernul din Viena nu s'a dat bătut. În 1796 a dispus „regularizarea“ imediată a satului. Regularizare înseamnă sistematizare, dar pe atunci în mâna guvernului austriac regularizarea însemna un mijloc coercitiv de *gradul al doilea*, aplicat românilor bănăţeni cu predilecţie uimitoare. (Mijlocul coercitiv de gradul trei era aprinderea satului din mai multe părţi). Însemna nici mai mult, nici mai puţin ca mutarea satului din locul său original într'alt loc stabilit de înalta cârmuire. Bineînţeles numai din motive *urbanistice şi de siguranţă a locuitorilor...*

În cazul de faţă s'a dispus, ca regularizarea să se facă exact peste ruinele desgropate de curând. Scopul măsurii luate în acest fel e străveziu: s'a urmărit, ca ţăranii tentaţi de cărămidile şi celelalte materiale de construcţie ce se găseau la faţa locului, să distrugă singuri ruinele. Pe-de-altă parte zidurile erau foarte groase, în unele locuri grosimea atingea doi metri. Demolarea lor era atât de anevoioasă şi atât de costisitoare, că uşor ar fi putut lua pofta vlahilor să-şi ridice satul tot în acel loc şi să-i facă să plece.

Însă nici regularizarea nu a mers tocmai după placul celor de sus. Berzovienii iubitori de glie au

rămas pe loc. A fost necesară o *persuaziune* mai energică din partea guvernului, căci regularizarea începe abia la 1803.

Azi între Mureș și Dunăre toți bănațenii spun satului *Jidovini*. Asta nu din cauza că în sat ar fi jidovi. Nici nu se știe să fie fost de vre-o 5—600 de ani, de când se cunoaște mai deaproape istoria satului. Un singur istoric s'a căznit să demonstreze, că Jidoviniul ar fi fost întemeiat de jidovii care s'au refugiat aci după ce Titus a ocupat Ierusalimul. Dar acest istoric a fost ungar.

Un cărășan mucalit mi-a explicat origina numelui. După teoria lui, în concepția cărășană noțiunea de jidov este indisolubil legată de pistrui, păr roșu și creț și de gheșeft. Cum mulți berzovieni au părul roșu și creț și cum din băbăluc sunt recunoscuți drept foarte buni târgoveți, bănațenii n'au avut nevoie de prea multă fantezie, să le poreclească satul Jidovini. Sunt puține sate în jur, în care ei să nu-și fie manifestat aptitudinile comerciale. Iar când localnicii s'au desmetecit, jidovinenții erau peste șapte țări cu cumpărături, cu tot.

Nu știu cât adevăr cuprinde această toponimie cu gust prea personal, cert este, că și situația geografică a satului favorizează înclinările de ordin mercantil ale locuitorilor. Așezați la străvechiu nod de căi de comunicație și în imediată apropiere de Văsiova, locul celor mai renumite târguri de țară din regiune, ei scormonesc neobosiți satele de pe cuprinsul unui județ și cumpără și vând tot ce se poate vinde și cumpăra. Când în părțile de jos piatra a zdrobit prunele, ei aduc țuică din jurul Reței, iar

când inundă Berzava, ei pleacă la pustă după grâu. Afară de aceasta comerțul de animale spre Recița, Timișoara și Lugoj mai tot prin mâna lor trece.

Bucuros că pot întrerupe monotonia călătoriei de unul singur și că pot sta de vorbă cu un târgovaț veritabil din Jidovini, mă amestecai pe neașteptate în vorbă:

— Spune-mi, rogu-te, ce fel de târg făcuși cu neamțul, de-ți ține caii atâta vreme, că până la târgul Văsiiovei mai este vreme lungă?

Roșcovanul se întoarse către mine, mă examină un moment, apoi îmi răspunse tot cu o întrebare:

— Dar de unde vii dumneata, domnule, că prin părțile noastre nu te-am mai văzut?

Precauțiunea este cea mai de seamă calitate ce se cere unui gheșeftar bun. Vis-à-visul meu nu pare a fi lipsit de ea. A trebuit să-i vorbesc destul de mult ca să-l conving, că nu am nimic de a face cu Percepția și că nici cai nu vreau să cumpăr. Abia atunci i s-a deslegat limba, când i-am povestit unele daraveri neplăcute, pe care le-am avut nu demult cu oamenii răi dela Percepție. Atunci s-a prezentat cuviincios:

— Mă recomand Mîngea Gheorghe, cu prietenul meu Ogherlaci Ion.

Am strâns două mâni aspre și masive.

— Imi pare bine de cunoștință. Dar nu-mi spu-seși ce ai făcut cu neamțul?

Gheorghe Mîngea n'a mai putut ocoli răspunsul:

— Să vezi, domnule, cum a fost. Am un prieten vechiu la Gătaia, cu care mă țin *ortac* de multă vreme. El l-a cunoscut pe Friț, că-s vecini cu satele.

Alaltăeri mi-a trimis vorbă, că neamțul are doi mânzi buni pe care i-a scos de vânzare. A fost cu ei la Ciacova și a căpătat douăsprezece mii. A încercat la Deta, la Buziaș, dar n'a avut noroc. Vreo două săptămâni a umblat pe la târguri, însă pilarii parcă s'ar fi vorbit, nu i-au dat prețul. El ținea morțiș la treisprezece mii. Dela târgul Lugojului a plecat negru de supărare că a pierdut atâtea zile de lucru și că nu i-a dat din prima zi.

M'am dus ieri dimineață la el. Mândrețe de cai, domnule. Când i-a scos din grajd și i-a plimbat prin ogradă, le tremurau nările și le juca soarele pe șolduri, de-ți era mai mare dragul să te uiți la ei. I-am și spus neamțului:

— Frumoși mânzi ai, jupâne, pun rămaș că ai căpătat pe ei opt mii ca nimic!

Neamțului i-a venit să leșine:

— Tum'ta bați joc la mine, cai de șinsprezeșe tum'ta tai opt, tum'ta nu fi pun la cap!

Am înțeles că neamțul dracului se ține tare și atunci l-am luat cu mereuțul. Pe la amiazi ne-am ajuns la douăsprezece mii și cinci sute. Când să batem palma, iese neamțul cu farba, că el ar mai avea nevoie de cai câteva zile, că a început să care gunoi și dacă nu cară cu două trăsuri, rămâne în urmă de tot cu lucrul câmpului. Am mirosit eu dela început, că neamțul a pierdut prea mult timp umblând pe la târguri, dar mi-a mai șoptit ortacul dela Gătaia, că neamțul trebuie să plătească o amendă pentru ceva tutun pe care a uitat să-l anunțe. Am început deci târguiața din nou și pe la trei după amiazi m'am lăsat înduplecat să nu iau caii cu mine, ci să-i las

la el. Drept zălog i-am cerut cărțile. Neamțului nici n'a voit să audă așa ceva și eu iar am dat să plec. Din poartă însă neamțul m'a chemat înapoi. El știa ca și mine, că nimeni nu-i mai dă așa preț de acasă. Spre înserat, în sfârșit, am ajuns la înțelegere. Ii las caii până către târg, el îmi dă cărțile neiscălite, iar eu îi dau trei mii căpară.

Cunoscând sgârcenia proverbială a șvabului întrebai într'o doară:

— Ai prânzit la neamț?

Mingea protestă vehement față de această insinuare:

— Nici vorbă, domnule, de prânz. Fir'ar al dracului de neamț nici cu un șol de lapte nu m'a îmbiat. Când am ajuns seara acasă, de foame numai stele roșii am văzut cu ochii!

Un zâmbet gras se furișă peste mutra prietenului său.

— Nu ți-e teamă, că neamțul scoate cărți noi și-i mai vinde odată, sau că-i slăbește prea tare cu lucrul?

— Târgu-i cu zgoadă, domnule. Dar neamțul nu face d'astea și ține bine mara. Ș'apoi am lăsat pe ortac să se uite din când în când la cai.

Iar mai târziu adăogă oftând:

— A fost greu până am scos cărțile dela neamț!

Vâri două degete în buzunarul larg la laibăru-lui să scoată o țigaretă.

Nu termină însă gestul și se întoarce către tovarășul său:

— Ioane, tu nu doonești!

Pe buzele lui Ion flutură un moment răspunsul opțativ, dar îngheță pe loc. Întrebarea a fost mai mult confirmarea unei situații împlinite, căci Gheorghe nici nu așteaptă răspuns, ci se ridică și se îndreptă către colțul opus al compartimentului:

— Camarade, dă-mi voe!

Camaradul se întoarce dela geam, se uită odată la roșcovan oarecum atins în țâfna de caporal, apoi deslipi de sub tuleele subțiri mucul și-l întinse fără vorbă. Roșcovanul însă știu să-l desarmeze:

— Dela Sebeș?

— Dela Sebeș!

Întrebare inutilă, căci pe chipiu și pe veston se putea citi numărul regimentului dela Caransebeș, regimentul de casă al cărășenilor. Dar bună pentru a începe o conversație.

— La care?

— La a doua.

— Feciorul meu e la a opta. Mingea, Pavel Mingea. Dar el încă nu-i caporal.

— Il știu pe Pavel, se îndulci caporalul. Vine și el luna viitoare.

Roșcovanul schiță un gest de mulțam, veni la loc și deschise din nou vorba cu prietenul:

— Tu unde zici c'ai fost?

— Fusei la Șama după vin și acum mă reped la Recița cu proba.

— Al tău l-ai vândut tot?

— Ba și acum e în vase. Încă nu s'a ostoit și mi se pare că are și ceva acreală. Țsta dela Șama e dulce și tare. Ce vrei, vin de doi ani!

Arătă spre traistă, în care o ploscă își rotunjea burta.

— De ce nu probești să le amesteci?

Insinuarea veni ca untul pe rană;

— Păi o să fac eu ceva, dacă văd că așa nu-l pot trece. La Recița îl beau lucrătorii și crașovenii, numai tare să fie și lesne.

Vorba lunganului era mulcomă și târăganată. Inșă sub aspectul molan simțea ascuns vulpoiul veșnic în pândă. N'aș îndrăzni să jur, că proba din ploscă nu era tocmai rezultatul unei manopere de ordi din combinatoriu.

Trenul se puse în mișcare. În dreapta și în stânga liniei dreptunghiuri verzi de porumb alternează cu holde galbene de grâu. Pe fundal se profilează viorint dealurile Bocșei și ale Ocnei de Fier. Atâta culoare și atâta forță radiază câmpia, că nu mă pot deslipi de ea.

— Frumoși bani scoateți voi de aici!!

Cel cu cail răspunse precaut:

— E frumos câmpul, n'am ce zice, dar dacă ne-am lăsa numai la asta, nu am ajunge departe.

— E mare cheltuiala, domnule, întări ca un ecou molanul.

Gheorghe Mîngea trase câteva fumuri și cerând din ochi aprobarea tovarășului său, îmi explică:

— La târgul mare dela Văsiova trebuie să fac cel puțin șapte-opt mii de lei. *Am pământ*, două lanțe la vale și vre-o opt pe coastă. Dar tata-i neputincios și nu-mi poate fi de ajutor. Trebuie să iau năimitori. Fecioru-mio, Pavel, mai are un an până scapă dela cătănie. Până atunci în fiecare lună tre-

bue să-i trimit câte ceva, ca să trăiască bine cu șarjii. De fiecare dată, când vine acas, duce cu el o damigeană de țuică, sau de vin. Din când în când câte o găscă îndopată. El are două fete. Astea trebuie îmbrăcate. Apoi unde pui cheltuiala casei? Și tata-i mort, dacă nu are în fiecare zi pachetul cu tutun!

Luat cu binișorul, Gheorghe Mingea își desvăluie necazurile. Cu multă gravitate în voce povestește, cum s'a stricat tatăl său după război, când a aflat, că Ion, fiul său cel mai mare, nu mai vine din Albania. El, Gheorghe, pe vremea aceea încerca să iese din Rusia pe la Vladivostoc și de trei ani n'a mai avut nici o știre dela cei de acas.

Pe Ion un atac de malarie l-a doborât chiar în timpul evenimentelor dela Salonic. Austriacii, neputându-l transporta în debandada retragerii, l-au lăsat într'un lazaret. Camarazii întorși între timp au adus vești dela el și moșul îl aștepta din zi în zi. Ion întârzia. A trecut revoluția, a trecut Crăciunul, au înmugurit pomii și a venit și Sfântul Ilie, care a adus trupele române, dela Ion nici o veste. Toamna, târziu, a sosit la Primărie o scrisoare cu multe ștampile și scrisă într'o limbă pe care nimeni nu o cunoștea. Doar două nume au putut descifra: Pavel Mingea și Ion Mingea soldat la Regimentul 43.

Vinerea viitoare un avocat din Reșița a tâlmăcit-o. Crucea Roșie Franceză înștiințează Primăria, că Ion Mingea, soldat la Reg. 43 austro-ungar, fiul lui Pavel Mingea, se găsește înmormântat împreună cu mai mulți soldați glorioși ai trupelor aliate teritoriale și coloniale, într'o groapă comună la Janina.

Avocatul, care pe vremea aceea a cătănit în Bosnia, a mai adaus, că ar fi auzit de o epidemie de coleră ce a bântuit după retragere.

Patru zile dearândul moșul n'a ieșit din birturi. Când l-au dus acasă, numai figură de om nu avea.

Cincisprezece luni a bolit și poate nici nu s'ar mai fi sculat, dacă venirea neașteptată a lui Gheorghe din Rusia nu i-ar fi dat puteri. La câteva zile, cu boala în oase încă, a poruncit să prindă caii și să aducă trăsura în fața casei. A urcat în ea o saltea, o perină și s'a ghemuit pe ele.

— Mergem la Bocșa, la notarul public!

— Dar tată, drumu-i greu și tu ești beteag. Trăsura te scutură. Să mai așteptăm!

— Nu mai așteptăm nimic. Adu-mi o pătură și cheamă pe vecinul Rusalin! La Bocșa vom găsi al doilea martor!

Așa au ajuns la notarul public.

— Ii las, domnule, tot binele, și cel mișcător și cel nemışcător. In pierit. Chiar dacă mă scoate din casă și mă aruncă pe drumuri! Ce am pățimit eu în doi ani de zile, numai Dumnezeu știe!

Gheorghe însă nu l-a scos din casă. L-a grijit, l-a căutat, până de bine de rău l-a pus pe picioare.

— Nu moare omul, cât se ține pe picioare și odată ridicat, tot va fi bun de ceva treabă, și-a spus Gheorghe, căruia pribegia prin atâta amar de lume i-a deschis ochii. Nici de răsul lumii n'a vrut să se facă, deoarece copilul său, Pavel, a crescut și a ajuns la vremea de însurat și ce fată ar fi venit după el, într'o familie, unde copilul a scos din casă pe tată-său?

Și așa, cu timpul, starea bătrânului s'a îmbunătățit, dar de lucru nu a mai fost bun. Când a fost treaz, a păzit găștele prin pruni, sau a grijit de casă când ceilalți erau la câmp. Dar cât ce a luat o înghițtură de țuică, a început să plângă după copilul său prăpădit prin streini, care nici groapă cum se cade nu are. Lacrimile și amarul au cerut altă țuică, până când moșul se ametea de tot. Urma deobiceiul o boală de câteva zile. Mirare că-l mai ține pământul!

Ii întrerupsei povestirea cu o întrebare, care mă chinuia demult:

— Acum spune-mi, te rog, ce se alegea de moșul, dacă Doamne ferește, și dumneata rămâneai prin Rusia? Ce se alegea de casa voastră și de toată familia? De ce nu vreau bănașenii să facă mai mulți copii?

— Facem noi, domnule, dar e foarte greu până-i aduci la brazdă. Și când sunt mari, ce să le dăm? Că sărăcia noastră abia ajunge pentru noi!

Conducătorii bănașenilor, chemați și nechemăți, s'au ocupat mult cu problema alarmantă a depopulării Bănatului, și cu ravagiile sistemului de *un copil*, sau de *niciun copil* *). S'au cercetat la fața locului cauzele și origina, s'au întocmit monografiile sociale cu multă trudă și interes, s'au propus chiar remedii. Dacă toți sunt de acord, că-i păcat să se lase în pă-

*) Cercetări serioase în acest domeniu au făcut Dr. I. Nemoianu, directorul Spitalului de copii din Timișoara, Dr. P. Rămneanțu dela Universitatea din Cluj și Dr. C. Grofșoreanu, președintele Institutului Social Banat-Crișana cu câțiva echipieri ai Institutului.

răginire răsădită de valoare a bănăţenilor şi că-i crimă împotriva românismului să nu lupti pentru salvarea ei, în ceea ce priveşte aprecierea fenomenului social, ca atare, dar mai cu seamă în analizarea sufletului bănăţean şi a structurii sale intime părerile sunt foarte diferite. Unii dau vina pe şvabi, afirmând că românii ar fi învăţat dela aceştia practica sistemelor nenorocite. Constatarea poate fi valabilă la câmpie, unde bănăţenii au în vecinătate mase mari de şvabi. Dar în Căraş, atât pe văi, cât şi la munte şi în toate locurile, unde românii sunt mai feriţi de contactul cu ei ? De ce au slăbit satele de pe văile Căraşului, când tocmai în unele din ele bănăţenii au mulţi copii?

— Cauze economice şi situaţia materială precară, răspund alţii, care nu se grăbesc să aducă un verdict condamnatoriu pripit şi care cunosc stările din Bănat mai de aproape.

— Unde sunt guri mai puţine, se mănâncă mai mult şi mai bine, decretează teoria burţii sociologii mai aprigi.

Aceştia din urmă stau departe de sufletul ţăranului. Contactul lor cu ţăranul bănăţan a fost doar de interes electoral. Crezui că ar fi interesant să-i comunic lui Mingea aprecierile sociologilor din această categorie. Isbucnirea lui fu instantanee:

— Dar ce trai bun poate fi acela, când trebuie să duc la oraş toate bunătăţile din casă, laptele, untul, mierea, puii, poamele şi strugurii cei mai frumoşi, lâna şi ponievile şi să las acasă numai ce la oraş nu are preţ? Trai bun este acela, când ţăranul numai la zile mari, la Crăciun şi la Paşti bagă cocoşul

în oală, sau când e bolnav, el sau cocoșul? Când restul anului trăește cu fasole și curechiu și cu ne-siârșita zeamă de crumpi?

Țăranul meu a devenit serios, când a aflat ce părere au despre el domnii dela oraș, pe care *el îi ține în domnie*. Imi veni în gând alt sociolog de ocazie, care într'o revistă din Timișoara căuta să demonstreze cu toată seriozitatea, că țăraniii bănățeni numai din cauza unei stări de demoralizare josnică, numai dintr'un sentiment de egoism brutal și de comoditate exagerată nu fac copii. I-o spusei și asta convorbitorului meu roșcovan. A stat un moment pe gânduri, parcă nu i-ar fi venit să creadă auzului, apoi răspunse acru și apăsător:

— O fi și așa, că domnii știu multe. Dar și noi știm ale noastre. *Decât să facem copii și să rămână slugi, mai bine nu-i facem!*

Țăranii nu-și mai puteau ascunde amărăciunea. Oprirea într'o gară însă schimbă firul conversației:

— Am ajuns la Văsiova, domnule!

Gară fără însemnătate la vedere, dar localitatea este de o coplesitoare importanță economică în relațiile cărășene. Târgurile de țară ale Văsiovei sunt evenimente. Ele sunt așteptate cu multă înfrigurare de țăraniii cu dările în restanță și de meseriașii dornici după câștig. Aici își dau întâlnire jocarii din Lugoj cu turtarii din Oravița, olarii din Biniș cu țărvenii din Greoni, tăbăcarii din Bocșa și opincarii din Ducnecea cu *toțării* din Timișoara, căbănicerii din Sasca cu *pilarii* de cai dela Ciacova. Nu există meserie, sau industrie casnică, fie cât de modestă, care să nu fie reprezentată la acest târg. Două sate și

câmpia dintre ele se transformă într'un imens bazar, cu alee formate din rânduri de șatre și străzi din căruțe țărănești întoarse cu inima una către alta.

Lingurari, cârnățari, tinichigii, uiegari, cărbunari, pescari și ghicitori, cărțași și cerșitori se adună din toate colțurile Bănatului. Iar printre șatre mișună populația a trei județe. Aproape tot a doua șatră e cârciumă. Acolo se veselește Ghiță Briptă după ce și-a cumpărat o pălărie nouă, bând prețul a încă trei. Pălăria cea nouă a pus-o peste cea veche. Așa-și petrece, cu două pălării pe cap, să vadă lumea că nu a venit degeaba la târg, ca oricare gură-cască. Lăutarii sunt dați naibii, așa-ți cântă de la inimă, că pleci pe jos dela târg. Dar și precupeții unși cu toate unsoarele o pătesc câteodată, multe perechi de cai au rămas în șatrele dela Văsiova.

Aici își vând mai cu preț țărani de la vale grâul, porumbul, ovăsul, varza, ardeul, caii, boii, vacile, și vițeii, lâna, brânza și oile și își cumpără cu preț mai avantajos, cred ei, cele trebuincioase casei. Aici se leagă prietenii între locuitorii din părți diametral opuse ale județului, prietenii care vor forma baza unor legături de decenii. Și aproape nu este om, care să nu facă o învârteală la târgul dela Văsiova. Căci târgul nu e numai un simplu schimb de ordin economic. După truda și monotonia unei munci neîntrerupte, după nesiguranța și îndoiala de atâtea luni, fi-va recolta bună, avea-vor preț grânele, târgul vine ca o descărcare, ca o uitare a tot ce a fost necaz și otravă. El vine ca ploaia după secetă...

Trenul vesel că a scăpat de monotonia pusteii sdrănută pe nări jucăușe caiere de aburi.

Poate contribuie la sburdălnicia tui și râul Bârza, care își șoptește povestea la doi pași de linie. Aici curge curată și străvezie, limpezită de uleiurile și scursorile fabricilor de sus. În unele locuri își strecoară undele prin bruscălanii cu frunze imense, prin tufe de răchită nestrăbătută și atât de deasă, că abia-i bănuiești calea prin desiș.

Din dreapta stânci aspre și reci se îmbulzesc amenințătoare, gata să strivească trenul pentru obrăznicia cu care le scuipează fumul în față. Pe alocuri brâul de stânci de retrage, lăsând loc unor poieni cu fânul până la brâu, îndemnare irezistibilă la un Weekend fără sfârșit. Folomoace de aur săgetează aerul dimineții, cântăreții codrului s'au trezit de mult.

Aur, smarald, splendoare.

Mă întorsei din nou către țăranul sociolog:

— Ce gânduri ai cu fetițele?

O umbră se așternu peste fața lui:

— Asta-i, domnule, singurul lucru pe lume, care mă muncește.

— Nu sunt sănătoase?

— Ba sunt sănătoase ca doi bujori, domnule. Mi se umple inima de bucurie când le văd alergând vesele prin curte. Buba-i altundel!

— Unde?

-- Nu știu, domnule, să-ți spun, ori să nu-ți mai spun, că ajutor nici dumneata nu cred că-mi poți da. Dar văd că ai inimă pentru necazurile noastre și am să-ți arăt lucrurile așa cum sunt.

Umbra de pe față se mai îngroșă. Cu fraze repezi și întretăiate povesti:

— Am spus, domnule, că toată averea mea sunt

cele zece lanțe de pământ, opt pe coastă și două la vale. Față de alți țărani din sat stăm destul de bine, pentru că nu are orîșicine două lanțe la vale. Acum, cît timp rămînem la un loc, tata, nevastă-mea și cu mine, fecioru-mio și familia lui, din pământ și din ce mai câștig eu cu târgovina, trăim mulțumitor și nu ducem lipsă de nimic. Dar vremea trece, fetele cresc și va trebui să mă îngrijesc de măritiș. Pe una trebuie s'o dau din casă noră undeva și trebuie să-i fac parte. Un lanț la vale și două-trei la deal, cum ne-om înțelege. La cealaltă trebuie să aduc ginere. Ginerile iarăși nu poate să fie prea bogat, căci un băiat cu avere nu se bagă la pământ puțin și slab. Ori pământul de pe coastă trebuie muncit din greu, ca să dea ceva cucuruz. Nu se știe cît va târpi ginerile. Căci ușor se poate întîmpla, ca într'o zi să lase casă, nevastă și tot chinul și să se ducă frînar la Bocșa, sau între în *verc* la Recița.

— Acolo va trăi mai ușor? Cât poate câștiga el acolo?

— Nu despre câștig e vorba, domnule. Copii noștri sunt învățați de acasă cu trai mai modest. Câștigul de 50—60 de lei pe zi, ce-l au într'o slujbă ca asta, le va părea foarte mare. Apoi faptul, că în timpul liber se pot plimba printre domni, căscînd gura la ferestrele mari ale prăvăliilor și că în fiecare Sâmbătă seara se pot duce în strada gării la muieri, le va face serviciul ușor. Orașul are destule momeli pentru cei slabi de înger (și-i poate face să uite de soția lăsată acas. Avem noi cîteva în sat, care au plecat la oraș după slujbe țărani buni și s'au întors stricați, de nu mai poți face azi nimic din ei.

— Și nu-i chip să legi pe ginere de casă așa fel, ca să nu-i vină să plece?

— Ba ar fi una. Să-i dau averea toată din viață. Dar atunci se poate întâmpla, ca după o ceartă să ne scoată pe toți din casă și să rămânem pe drumuri la bătrânețe.

— Nu s'o nimeri tocmai ginerele dumitale să fie așa de rău!

— Se poate să nu fie, dar se poate să fie. Norocul omului nimeni nu-l știe. Ca să cunoști un om, trebuie să mănânci un vagon de sare cu el. Așa spune zicala. Pe Achim Pia după optsprezece ani l-a scos din casă ginere-su, Ion Cușu. Moșu Achim i-a dat averea, că Ion a fost copil lucrător și bun și multă vreme treaba a mers bine. Dar deodată lucrurile s'au stricat. Când a murit vecinu-său, Todor Roșu, lui Ion i s'au aprins călcăele după văduvă. A avut copii de însurat, măgarul. Și dacă aceștia nu l-ar fi luat de piept, azi Ion Cușu ar fi ortăcit cu Lena Reșu în casa lui Moșu Achim Pia, iar socrii ar fi cerșitori pe drumuri, sau năimitori la gazde.

— Dacă așa stau lucrurile, de ce nu vorbești cu feciorul dumitale să mai facă copii, dar dacă vei avea norocul și de vre-un nepotel?

— *Dar domnule, dacă voi avea mai mulți nepoți, pământul se va împărți și mai mult!*

— Nu trebuie să-i lași pe toți acasă, la pământ, mai sunt meserii, îi poți trimite la Reșița, la fabrică, sau îi poți da la școală, dacă învață bine. Dumneata ești sănătos și voinic și văd că știi să te învârtești în lume și știi să câștigi bani ca să-i crești!

— Ai dreptate, domnule, sunt sănătos și voinic

și știu cum se câștigă banul. Și tare mult aș vrea să am și doi-trei nepoți. Că pentru nepoți pirotesc eu nopți dearândul prin gări și birturi, așteptând trenuri și târguri și pentru ei mă dărâm de oase, iarna-vara, pe drumuri hodorogite, umblând după târgovină. Mi se rupe inima când mă gândesc, că numai cu fetițele mi se stinge vița și-mi rămâne numărul pustiu. Am vorbit cu Pavel și voi mai vorbi. Dar mai sunt muierile, care au și ele gândurile lor. Ce se întâmplă, dacă — Doamne ferește — mor înainte de vreme? Înainte de a fi putut aduna ceva pentru copii? *Că dacă noi am dus o vieață chinuită, n'am vrea, ca și copiii noștri să chinuiască la fel! Ș'apoi spune-mi, te rog, e așa de bine în fumăria din fabrică?*

Gheorghe Mingea își apără cu îndârjire poziția. Știe și cunoaște toate paleativele, cu care domnii dela oraș vreau să-i vină în ajutor. Dar el mai știe ceva. Mai știe și își trăește necazurile lui. Cine are dreptate, el sau domnii dela orașe, care vorbesc despre el?

În felul cum pune el problema, deschide perspective nestudiate în deajuns până acum, pe terenul psihologiei și al sociologiei aplicate. Sentimentalismul — exagerat și deplasat, dacă putem spune așa — al Bănățanului, ca factor, care contribuie la depopularea provinciei! Din iubire și din duioșie, bănățanul *dela început* vrea să-și scutească copilul de grijile unei existențe plină de lipsuri și renunțări. Să fie o butadă menită să acopere comoditatea meschină, sau pornire spontană, izvorită din structura sufletească intimă a bănățanului? Cazul merită nițică atenție.

Produsele spontane ale sufletului bănăţan, cântecele şi doinele populare, un folclor întreg, arată multă iubire în inima bănăţeanului pentru copii. Şi până acum trei-patru generaţii, bănăţenii aveau mulţi copii. Până aci meşteşugarii bănăţeni erau organizaţi în bresle puternice, cu faimă cunoscută departe. În bresle nu puteau intra decât români, sucrescenţa formând-o în cea mai mare parte copiii de ţăran. Astfel de bresle s'au format în primul rând în jurul industriilor ţărăneşti, cum era şi natural. Breslele tăbăcăriilor, a pielariilor, a cojocarilor, a opincariilor, a fierarilor, a lemnarilor şi a dulgherilor erau foarte puternice şi absorbeau un număr mare de ucenici.

Alt deuseu pentru români erau regimentele de graniţă, compuse aproape în întregime din români. În fine să nu uităm faptul, că până la mijlocul secolului trecut, războaie cu amici şi inamici şi dese revolte ţineau populaţia într'o continuă decimare.

Din 1867, anul în care Austria se împacă cu Ungaria, lucrurile se schimbă. Austria lasă mână tot mai liberă Ungariei în politica de maghiarizare şi de înlăturare din viaţa publică şi economică a tot ce-i românesc. Pe rând dispar breslele şi grupările româneşti, care au încercat să le ia locul şi tot mai grea devine posibilitatea de afirmare a românului. Se desfiinţează şi regimentele de graniţă şi se purcede la cadastrarea pământului. *Foamea cea mare din 1863-64 a silit pe cărăşeni să-şi vândă pământurile cu un crişar jugherul!* Cadastrarea aduce cu sine împărţirea moşiei între tată şi copii, între ginere şi socru, aduce cu sine fărâmiţarea pământului sub cota de exploatare rentabilă. În schimb măreşte cheltuelile aferente

transmitterilor de proprietate. Ușile se închid, ici-colea numele unui maistor celebru mai rămâne, dar individual și nu ca organizație colectivă.

Stăpânirea streină umple satele bănățene cu meseriași streini, pe care îi favorizează în toate chipurile. Colonizările de străini, făcute în masă, iau pământul dela gura românilor, iar industriile pornite cu avânt, sub pretextul specializării aduc roiuri noi de străini. Românii nefiind organizați nici pentru o rezistență colectivă, necum pentru luptă de front și dată fiind natura lor de un sentimentalism incorigibil, în fața invaziei străine — ca să întrebuițăm termenii consacrați — *s'au retras în agricultură*, singura posibilitate de a se permanentiza în conformitate cu structura și cerințele sufletești specifice.

Mai târziu Partidul Național Român, Astra, precum și Liga Culturală au recunoscut pericolul și au făcut eforturi enorme pentru a grupa pe toți românii din Ardeal și Bănat într'o colectivitate solidară, dar samavolniciile stăpânirii și brutalitatea mijloacelor de guvernare ale unguirilor și, *să recunoaștem*, slăbiciunea unora din conducătorii firești ai poporului din acele timpuri, au îngreunat mult opera pozitivă de consolidare.

Din această retragere forțată la o agricultură deficitară, cauzată de apăsarea unei subjugări barbare, având drept urmare condiții economice precare și lipsă de pământ, dintr'un sentimentalism exagerat, inerent firii bănățanului, din dragostea prea mare a tot ce-i frumos și pompos, care-i soră bună cu vanitatea, și poate și din imitație, s'a dezvoltat în timpuri sistemul de un copil. Cărășanul iubește copiii.

Iar dragostea și în aceeaș măsură și vanitatea, îl face să-i poarte frumos și să le lase o stare bună: *Da-că am chinuit eu o vieață întreagă, nu vreau ca și copiii mei să chinuiască la fel!* Dar cărășanul cu min-te clară a fost silit să experimenteze pe pielea proprie, că prin divizare mica sa avere se fărâmițează în așa măsură, că toți trebuie să sufere și că din puținul pământ, oricât și-ar lua dela gură, nu ajunge pentru mulți copii. Atunci a adus cea mai mare jert-fă, a rupt din sufletul său și el, care prin esență este sociabil, și-a luat singur pe umeri crucea unei solitudini amare și chinurile unei bătrâneți lipsite de urmași și petrecută în frământări pustii.

Năpraznică manifestare a unui instinct de con-servare și a unei formidabile capacități de adaptare la condiții de viață vitrege, în vederea unei existențe demne și nealterabile!

Răpăit de macaze îmi întrerupe reflecțiile. Ne-am apropiat de gara Reciței. În stînga arena de fotbal, în dreapta, pe o coastă plină de lumină cimitirul. În fața lui o stîncă de var negrită de vreme. Printre ele drumul ce duce la minele din Domăn și mai de-parte la Carașova.

Noii mei tovarăși se ridicară de pe banchetă. Mo-lanul își luă traista legată de băț pe umăr și-mi în-tinse mîna:

— Apoi sănătate bună, domnule!

— Sănătate bună să dea Dumnezeu!

Roșcovanul îmi întinse și el mîna. O clipă stătu la îndoială, apoi isbucni din el întrebarea:

— Acum domnule, că ai vorbit atîta de mult și

Alăta de frumos cu noi, fi bun nu te supăra dacă
te întreb și eu ceva. *Fii bun, spune-mi, domnii ăia
care scriu așa despre noi prin foi, câți copii au ei?*

Venirea conductorului după bilet mă scuti de
răspuns.

RECITA

Dacă aş fi artist plastic, aş prezenta Recita ca un monstru apocaliptic, în semne de alb şi negru, care a tăbărit la capul Văii Bârzavei, acolo, unde apele şi-au terminat prăvala pe coastele dealurilor şi unde lunca începe să domolească năvălnicia râului.

L-aş face pe monstru cu o mie de mâni, zdrelind neîncetat măruntaiele pământului şi devorând pantagruelic tot ce scoate, într'un stomac cu dimensiuni de mitologie indiană.

I-aş mai face nişte fălci imense de oţel, cu care muşcă şi macină crestele dealurilor de var din jur — desert la hrana de cărbune şi fier — şi un gurgălău, prin care toată apa Bârzavei dispăre într'o sorbire.

L-aş face ca pe un uriaş. Fioros şi jucăuş. Namilă crudă şi ucigaşă în căutarea hranei sale şi copil darnic, după ce s'a săturat.

Darurile sale sunt ca şi ale copiilor. Poduri, locomotive, maşini, pluguri, traverse şi tunuri. Jucării frumoase pentru cei ce-l stăpânesc, viaţă sau moarte pentru aceia, care îi poartă mânilor.

Deaceea între alb şi negru aş amesteca şi puţin roşu de sânge.

Așa aș simboliza Recîța, dacă aș fi artist plastic. Cum însă aici nu fac decât simplu reportaj cărășan, zic și eu cu cărășanul, care trece nepăsător pe lângă tot ce nu-i sentiment:

*Hai la lucru la Recîța,
Acolo-i dulce gurița.*

Hai la lucru, hai!

* * *

Recîța nu-i numai acolo, unde este. În Căraș Recîța este omniprezentă. Ea începe prin gările în care ajungi din urmă trenuri cu fier vechiu și cu locomotiva în aceeaș direcție ca și tine. Ea este acolo, unde întâlnești lungi conviciuri de platforme, încărcate cu legături de fier rotund, patrat și profilat, acolo, unde vagoane nenumărate duc mașini acoperite cu pânză impermeabilă, pluguri, grinzi de poduri, arbori de vapor, bandaje de roți și osii de vagoane, var și cărbuni stropiți cu var. Acolo, unde pe lângă drum încep să apară tot mai des căsuțe cu aspect oficios, cantoane zugrăvite în galben, cuptoare de var, terenuri îngrădite cu sârmă și curți cu hale și cu ferotină. Acolo, unde vezi munți și creste atacate de ciocane sârguincioase și pădurari sprinteni, cu haine verzi, cu pușca pe umeri și cu floare la pălărie. Ea e acolo, unde linii ferate înguste se amestecă și vin în ajutor liniei oficioase, unde camioane imense, roșii și numerotate, gonesc neîncetat pe șosele. Pe crestele munților, unde stânenarii tund pădurea, prin văi, în nenumărate ateliere și uzini și în măruntaiele munților, unde minieri trudiți își sferdelesc vieța în

Recița

comori. Acolo, unde aerul este îmbăxhit de miros de acetona și de ape amoniacale. In pedante centrale electrice și în colibe de zileri.

Spre Recița merg șapte drumuri. Spre Recița își precipită miile de chilovați văile și torențele Semicului și tot acolo se opresc și sutele de vagoane de lemne, cărate de torenți.

Recița e la râurile Breazova, Bârzava, Căraș, Bohui și Nera. Pe Radimna, până la Moldova la Dunăre. In tot locul. Aducând în case și în suflete bucurie, sau zile negre. Ca Providența.

* * *

Când ajungi la sfârșitul călătoriei și cobori din tren plictisit de tăria banchetei de lemn și obosit de palavrele unor vecini gălăgioși, îți cade bine tăcerea care te îmbrățișează într'un oraș de provincie. La Recița însă e altfel. Abia ai ieșit de pe peronul îngust al gării de sus, Uzina te și ia în stăpânire. Uruitul podurilor rulante, lunecarea vagonetelor și a cărucioarelor electrice, răpăitul ciocanelor de nituit, rostogolirea valțurilor dela laminoare, țășăitul arcurilor de sudat, răbufnitul surd al forjelor, zumzetul la diapason înalt al motoarelor electrice și al volanelor, toate se combină într'o sonoritate îndepărtată și uniformă, care te copleșește. Peste ele se suprapune din când în când țipătul de sălbătăciune al fereștrăului metalic, care taie traverse, șine și blocuri de fier.

Zgomotul muncii îți împăroșează pielea și-ți incarcă nervii. Îți potențează simțurile și te îndeamnă să iei partea activă la trăiri de productivitate erotică.

Până la poartă uzinei. Căci acolo portarul calm și complezant te ia în primire, întrebându-te de permis de intrare. Il prezinți și atunci îți dă un pompier, căruia îi spune un nume:

— Brebenaru!

Și pompierul te duce la Brebenaru, care-ți va fi mentor în ziua aceea prin fabrică.

L-am găsit aplecat pe un strung. În mână avea un instrument, cu care măsoara din timp în timp piesa din lucru. Mic de statură, cu părul tăiat scurt și ridicat aspru în sus. Bluză de lucru vânătă. Pe nas ochelari cu ramă de sârmă.

Era atât de concentrat asupra lucrului său, încât nici n'a observat că ne-am oprit la el. Apoi și-a ridicat ochelarii pe frunte, a oprit mașina și a plecat cu noi.

Am luat-o dela început. Ne-a arătat cum vine minereul de fier dela Ocna de Fier și manganul dela Delinești. Ne-a arătat, cum se umple furnalul cu minereu, cărbuni și piatră de var, care vin în vagonete, pe o schelă înaltă, la gura de sus. Printr'un ochian vânăt ne-am uitat în iadul furnalului și am văzut cum plânge piatra lacrimi de fier. Ne-a explicat, că prin țevile care se încolăcesc pe burta furnalului și sunt groase cât un mijloc de om, se suflă vânt cald. Aceasta ajută topirea fierului în furnal. Am asistat la focul de artificii al golirii furnalului; fierul topit curgea ca laptele prin șanțuri de argilă într'o căldare mare, căptușită cu șamotă. Și în curgerea sa arunca miliarde de stele, ale căror parabole luminoase au umplut hala de feerie.

Ne-a arătat cuptoarele unde se fabrică oțelul

Siemens-Martin. Am văzut cum apucă cleștele imense blocurile de fontă și le vâără în cuptor, împreună cu grămezi de fier vechiu, care dă oxigen și îmbunătățește calitatea. Am văzut apoi cum se toarnă oțelul în lingouri, în bucăți de vreo doi metri lungime.

Apoi am urmat calea lingourilor de oțel pe linia ferată până la laminoare. Am revăzut aci iadul cuptoarelor de încălzire a blocurilor. Incălzirea se face cu praf de cărbune. Se macină cărbunele de calitatea cea mai bună până întrece finețea făinei cele mai albe. Așa se suflă în cuptorul încins. Incălzirea blocurilor trebuie făcută cu mare grijă. Atât trebuie încălzite, încât să nu se poată răci înainte de a se termina procedeul de laminare. Altfel înțepenesc în valțuri. Sau nu intră în ele. Nici prea mult să nu se încălzească, deoarece încălzirea costă bani mulți și se pierde timp. Ceeace iarăși costă bani.

Am văzut cum oameni desbrăcați până la brâu supraveghează încălzirea și cum mută cu cângi și cârlige lungi blocurile din partea mai rece a cuptorului spre partea mai caldă și le întorc de pe o latură pe alta ca să se încălzească uniform. Am văzut para focului storcând șuvoaie de sudori și sgura negrind figurile oamenilor.

Am văzut cum se deschide dela distanță ușa cuptorului și cum se vâără pe ușă o ghiară enormă, care apucă blocul înroșit și-l lasă pe sulurile portative ale laminorului. Am văzut cum aceste suluri îl împing inert și-l vâără fără milă, când de o parte, când de alta, în vârtejul valțurilor, care îi dau formă și țel. Am văzut lupta titanică a valțurilor cu blocul roșu și am auzit țipătul de frică disperată, geamătul de

Recița

resemnare și horcăitul de moarte al acestuia. Căci civilizația e fără milă și după o luptă, al cărei rezultat nu poate fi îndoielnic, blocul este domesticit în traversă, în șină, în tablă de cazan sau în coastă de vapor.

Am trecut la *linia fină*. Aici se laminează profile mai mici, sârma și fierul de beton armat. Gurile valțurilor sunt aproape una de alta. Blocurile care vin aci sunt mai mici. Dar din ele valțurile gâtuiesc șerpi de foc de 50—70 metri lungime. Aici e periculos. Sârma înroșită e foarte capricioasă, nu vrea să nimerescă totdeauna pe gura laminorului. Deaceea la fiecare pereche de guri e pus un om și un butuc solid de fier. Omul stă între butuc și valț. Când șarpele și-a ivit capul pe o gură, omul îl apucă repede cu un clește lung, îl trece cu o întorsătură și mai repede pe după butuc și-l vâără în gura următoare, să se ducă de cealaltă parte a valțului, de unde a venit. Iar dincoaci, după butuc, șarpele împins, subțiat și lungit de valțuri, se întinde, se răsucește, se îndoiaie, se ridică în sus. Ar vrea să muște carne de om. Dar butucul nu-l lasă. Singura apărare a omului. Câteodată se întâmplă că fierul se încurcă. Valțurile îl aduc fără încetare, tot mai mult, tot mai încolăcit. Oamenii sar cu topoare și-l bucătăresc. Atunci însă ușor se întâmplă, că șarpele își vâără capul fierbinte în piciorul omului. Deaceea oamenii care stau la valțuri sunt aleși după probe grele. Nervii lor trebuie să fie liane, iar mușchii de oțel. În sgomotul asurzitor al oțelăriilor ciocnite ei trebuie să-și păstreze calmul. Cu ochi de felină trebuie să pândescă fierul și cu precizia răpitoarei trebuie să-i apuce capul

când și l-a scos dintre valțuri. În ritmul valțului trebuie să se întoarcă cu el și să-l treacă după butuc și cu ochii închiși să știe să nimerească gura următoare a valțului. Altfel s'a prăpădit. Și fierul vine, vine mereu. Tot la două minute un bloc nou. Il mână implacabil volanul imens dela capul valțului. Iar omul trebuie să facă chinuitoarea întoarcere din șale la fiecare trecere prin valț. Opt ore pe zi. Și a doua, a treia zi din nou. Până la carnetul de invalid. Sau până la groapă.

De aci ne-am dus la fabrica de locomotive. În hala de cazangerie mai întâi. Dela distanță ne întâmpină o gălăgie infernală. Răpăit, pocnet sec, uruitură, clinchet de tablă amestecate și estompate de ușa groasă de lemn. Dar când întri, șgomotul te isbește drept în față. Simțurile-ți sunt atacate din zece direcții deodată.

Zeci de mașini, înlocuind sute și mii de oameni, sunt dispuse în hala cu coperișul din fier și sticlă. Burghiuri de diferite mărimi, strunguri, raboteze, nituitoare și multe altele, pe care doar specialiștii le știu. Într'un loc o presă de nituri în formă de potcoavă uriașă atârnă de macara. Pare o gorilă imensă, legată cu lanțuri, care s'a cocoțat pe tabla unui cazan și roade din tablă. Un om aduce cu clește nituri înroșite în foc, altul le potrivește în gaura de nit, al treilea potrivește fălcile gorilei, o apăsare și nitul de 20—25 milimetri grosime e turtit și strânge marginile tablei cu o putere de câteva sute de chilograme, ca vaporii fierbinți să nu poată ieși din cazan. Toată operația nu durează zece secunde. Urmează alt nit, pânăce întreaga *cusătură*, lungă de doi metri, s'a terminat.

Recița

În alt loc nituirea se face cu ciocane pneumatice. Cu răpăit de mitralieră isbesc acestea în tabla sonoră de câteva, zeci de ori pe minut. Sgomotul lor strătaie sala până la tavan. Câteodată pornesc șapte, opt deodată. Ai impresia, că creerii vor să-ți desfacă craniul.

Pe jos șerpi metalici, lucioși, se încolăcesc și se vâra în burghiuri și ciocane portative. Cabluri electrice și conducte de aer comprimat în blocaj de oțel. Oamenii dela spatele mașinilor-unelte croiesc tabla, o taie, fac găuri pentru nituri și șuruburi, o îndoaie, o *coasă* cu cusătură de fier, o prind de focar, îi leagă tuburile de fum, într'o învălmășeală febrilă. Dar învălmășeala e numai aparentă, fiecare operație își are locul și timpul ei, fiecare mașină funcționarea sa, fiecare om îndeletnicirea precisă. Când o operație s'a terminat, macarale uriașe, montate pe plafon, vin și ridică piesa și o mută la altă capră, unde urmează altă operație. Pânăcând cazanul e gata pentru proba de apă. Atunci vine inginerul verificator și pompează apă în cazan. La 150 de atmosfere. Apoi controlează, dacă se ivește vreun fir de apă la încheieturi, la șuruburi, la antretoaze, la nituri. Unde iese un strop, face un cerc cu creta. La câteva sute de găuri e natural să fie două-trei defecte. Dar nu e greșală, vin monterii și refac. Apoi proba începe din nou, pânăcând cazanul *nu mai lăcrimează*. Atunci e trecut în hala de ajustaj.

Aici i se adaugă toate piesele și mecanismele, care fac din cazan locomotivă. Aici se pune pe șasiu și pe roate, aici i se montează cilindrele și pistoanele, culisa, dispozitivele de regulare, conductele de

Recița

apă, aburi și ulei, manometrele, reflectoarele, fluierul, supraîncălzitorul, toate, toate, până la etichetă. Aici i se învelește corpul cu vată de sticlă, ca să nu-și piardă căldura în goana curselor.

Când e ajustată cu toate cele trebuincioase, încep probele de funcționare *în casă* și pe linie. Se verifică din nou toate piesele. Se măsoară consumația de cărbuni, viteza și forța de tracțiune. Când s'a controlat ultimul șurub, locomotiva trece la vopsitorie, unde i se dă culoarea frumoasă de verde și brun și i se pune eticheta. Atunci se poate preda C. F. R.-ului.

Ne-am întors la fabrica de bandaje de roți. Aci am aflat că roata de fier a vagoanelor de cale ferată nu este făcută dintr'o singură bucată. Se toarnă mai întâiu din fontă butucul cu spițele și o coroană, care leagă spițele jur-împrejur. Apoi peste coroana de fontă se aplică strâns o coroană de oțel. Bandajul.

Am asistat la fabricarea acestor colaci. Și aici se pornește dela blocul de oțel. Se încălzește și se ciocănește cu un ciocan mecanic, până blocul se face turtă. Turta e trecută apoi la o presă care scoate din mijlocul ei un sâmbure ca de un mălai. Inelul rămas se așează pe laminorul circular, care i dă forma de cerc perfect și profilul buzat al roții, așa cum se vede la vagon. În două, trei minute.

— Instalația asta e una dintre cele mai moderne, mi-a explicat Brebenaru cu oarecare mândrie, numai să dea Dumnezeu, să aibă Reșița atâtea comenzi, câte ar putea îndeplini cu mașina asta. Dar să mergem, să vă arăt ceva și mai frumos.

Am trecut prin alte hale. Forje și prese imense, adevărați mamuți, apasă și frământă neobosite, pe

luate laturile, oțelul. Arbori, cu și fără cot, osii și tot felul de piese cu destinație necunoscută spectato-rului laic.

Ne-am oprit la o mașină mică și neînsemnată. Ca o măsuță. Avea două ghiare de fixare și un fe-restrău circular.

— Ioane, tăiați ceva? întrebă Brebenaru pe omul care trebăluia în jurul mașinei.

— Tăiem osia asta, răspunse Ion, arătând o grindă de fier la care se chinuiau vreo trei munci-tori.

Prinseră osia de macara și o ridicară deasupra măsuței. O fixară în șuruburi și Ion dădu drumul mașinei. Circularul se apropie de bară, se potrive la semnul de pe ea și dinții mușcară în oțel. Nici n'au întors bine ochii prin sală, și bara a fost tăiată de jumătate.

— Dinții sunt din oțel Videa, explică Brebenaru.

— Și osia asta de oțel, de 12 centimetri diame-tru trebuie tăiată într'un minut și jumătate, interveni pe neașteptate un inginer, care se apropiase neobser-vat de grupul nostru.

Am revăzut cu bucurie un prieten, de care m'am despărțit mai demult. Ne arată cronometrul. La un minut și patruzecișiopt de secunde capătul tăiat se desprinsese.

M'am zăpăcit la cap. Acasă am mai văzut eu ferestraie circulare, cu care mi-au tăiat lemnele toam-na, când le-am băgat în pivniță pentru iarnă. Dar acolo dinții erau din fier și tăiau în lemn. Am văzut și firiz pentru fier, dar ca să taie o sârmă de câțiva milimetri, lăcătușul a frecat cu el o jumătate de cias.

— Incă nu e pusă la punct, lămuri inginerul. Am adus'o de curând și acum studiem comportarea ei față de oțelurile noastre. Mică la vedere, dar grea la ridicare, continuă el zâmbind. Iși reglează automat presiunea pe osie și gramul de dinte costă cât gramul de aur. Tăiem cu ea piese până la 22 centimetri grosime.

Am căscat ochi mari și am încercat să înțeleg. Apoi ne-am despărțit de inginer și am plecat mai departe pe țărmul Bârzavei, care aci curge prin mijlocul uzinei.

Am lăsat la dreapta laminoarele și am trecut la fabrica de poduri. Aci se încheie traversele în linii elegante de viaduct, sau pasaje, aici se confecționează turnuri svelte de zăbrele metalice, care țin conducte electrice și antene și aci se fabrică masive poduri de cale ferată. Pentru România, Jugo-Slavia, Bulgaria și Turcia. Munca românească a cucerit Balcanul.

În tot locul Brebenaru cu noi. În tot locul ne-a dat deslușiri atât de clare, că n'a rămas nimic neînțeles. Nu știam de ce să mă mir mai mult, de minunile din fabrică, sau de cunoștințele strungarului Brebenaru. Cu atâta însuflețire vorbea, că la sfârșit nu m'am mai putut reține și l'am întrebat:

— Ce școli ai făcut?

— Patru clase acasă la Târnova.

— Și după aceea?

— După aceea m'a dat tata la școala civilă din Recița, dar pe clasa a doua am buclat și atunci tata m'a scos din școală, mărturisii Brebenaru nu fără oarecare jenă.

— Și cum ai ajuns la fabrică?

— De mic mi-a plăcut să fac și să desfac lacăte și să meșteresc cu pila. Am făcut și o broască, pe care tata a dus-o la Recița. Nu știu ce a făcut cu ea și cu cine a vorbit, dar Vinerea următoare m'a urcat în căruță și m'a adus aci.

— Ai rămas aci tot timpul?

— Am rămas, că mi-a plăcut. Societatea m'a scutit de armată în timpul războiului. Atunci am lucrat la șrapnele și am câștigat frumos. Acum sunt strungar la fabrica de mașini.

— Ești căsătorit?

— Nu m'am însurat. Cine lucrează în locuri de astea, mai bine face, *dacă rămâne așa*. Nu se știe, când se poate întâmpla ceva și ajunge muierea pe drumuri și copiii orfani.

— Dar cum se face, de cunoști toată fabrica, parc'ai fi lucrat în tot locul?

— Apoi, domnule, în timpul liber, după schimb, m'am mai dus și în alte părți și am umblat cu ochii deschiși în tot locul. Și am mai stat de vorbă și cu alți tovarăși...

* * *

— Intr'adevăr, sunt mulți lucrători în uzină, care se interesează de aproape de mersul ei. La sindicatul lor discută comenzi, inovații, mașini ce instalăm. Și bineînțeles și salarii. Iși poartă soartea pe inimă, dar se bucură și ei cu bucuria noastră, când ne reușește bine un lucru. Cu toată aversiunea ce le-o vâra în suflet propaganda și doctrinile avansate, ca să nu le zic exagerate, ei sunt legați cu sufletul de fabrică.

Stam de vorbă cu inginerul pe terasa restaurantului Oltenia, unde ne-am retras după hărmălaia din uzină, ca să spălăm de pe gâtlej funingina cu un pahar de vin din Ramna.

— Înțeleg fenomenul la străini, care dela înflințare și până azi, din tată în fiu au fost lucrători aci și au tradiția fabricii, intervenii eu, dar la români, care abia de ieri, de alaltăieri sunt în fabrică?

— Aci este o greșală, care s'a comis pe vremuri și care azi trebuie rectificată. Românul a fost prezentat ca fiind cu desăvârșire neapt pentru lucrul din fabrică. Ori această afirmație nu este adevărată. Sau, mai bine zis, numai în parte este adevărată. Ungurii singuri au desmințit-o, când au menținut în lucru atâția lucrători români într'adevăr bine dotați. Dar ei au trâmbițat incapacitatea românului, ca să mascheze colonizările de străini într'o regiune cu majoritate zdrobitoare românească. Căci, vezi, și cazul lui Brebenar. Puțini strungari avem ca el. Dintre degetele lui subțiri ies cele mai precise piese. Nici nu măsoară totdeauna cu compasul. Are un simț în degete, care-i spune infalibil, dacă piesa iese bine, sau nu. Apoi maistorul Munteanu. A inventat o mașină cu care poți tăia găuri de 15 centimetri diametru în tabla de doi, trei centimetri. N'ai nevoie de burghiuri scumpe. Și 'n a treia parte din timp. Sau Minda, care a inventat o pompă nouă. Dacă este ceva adevăr în acuzațiile puse în cărca românului, apoi este adevărat numai aceea, că nu-l poți înhăma, zeci de ani la acelaș lucru. Încă nu-l poți ține atâta vreme la aceeaș mașină, să fabrice aceeaș piesă de sute de ori, de mii de ori, cum cere

fabricarea în massă de azi, într'o repețire infinită și ucigătoare de spirit. Ca pe un neamț, sau pe un ceh, bunăoară. Dacă însă-l pui într'o situație, unde calitățile sale specifice, inventivitatea, perspicacitatea și cutezanța se pot evidenția, nu-i găsești rival. Muncеște cu însufleșirea unui copil. Pentrucă față de timpurile de industrializare exagerată de fapt este copil. Să nu-l prinzi pentru nimic în lume la munca de răbdare prelungită dintr'o uzină cu fum, la munca de bou, căci asta-i lipsește din fiziologie și din concepția sa. El trăește și azi contemplativ în natură și încă nu-l îndeamnă mare lucru să între activ și agresiv în lucruri. Ori fără ca aceasta să-i fie în sânge, în fața pretențiilor de record, de azi, munca sa e calificată ca fără randament și perzistența zero. Omul la cea dintâi ocazie fuge.

— Vorbesc, bineînțeles, numai numericește, cu miile, cum am vrea noi să vedem pe muncitorul cărășan în fabrica noastră. Căci exemple de talia lui Minda, Brebenaru și Munteanu găsești la noi câte vrei. Dar nu ei constituesc media și aspectul general al problemei. Ei constituesc numai începutul unei perioade, care acum este în formare. Azi Recița și-a deschis larg porțile față de munca românească. Numai să vină atâția lucrători români, pentru câți avem azi de lucru. Mai cu seamă în timpul din urmă, când lumea noastră, în fine, a ajuns la constatarea că produsele din țară sunt măcar atât de bune, ca produsele streine și când Recița are atâtea comenzi de la Stat, că abia le poate predidi.

— Nu vin mulți lucrători cărășeni?

— La început n'au prea venit. Am deschis o

școală de ucenici, care-i pregătește pentru viața de uzină și le dă și posibilitate de câștig mai mare. Muncitori însă n'au venit în așa mare număr cum ar fi de dorit. Ca să-i atragă viața grea de uzină, ar trebui să fie proletari, sau să aibă copii mulți. Ori românii din jur toți au ceva pământ, de care sunt legați cu legături indestructibile. Apoi mai este și vina unei politici greșite, care ne-a lăsat multă vreme fără lucru. Atunci a văzut țăranul cărășan pe bietul muncitor de fabrică scormonind de dimineața până seara coastele dealurilor după presupusa comoară a unui principe sârb, care fugind din Sârbia, ar fi ascuns-o în jurul Reciței. Dealurile Ranchinei și cele de către Carașova au fost găurite și sunt și azi așa, ca după un bombardament de artilerie grea. Comoara însă nu s'a găsit, iar muncitorii au fost nevoiți să-și stâmpere foamea din duzii de pe marginea drumului. Acum situația pare a se schimba spre bine. Decând este lucru și câștig frumos, vin cărășenii în număr mai mare. Au căpătat încredere și au început să se convingă, că și din fabrică se poate trăi.

— Lucrătorii minoritari nu se simt stânjeniți de afluența românilor?

— Nu se pot supăra. Recița de azi nu comite greșala, pe care Államvasut-Társaságul unguresc a comis-o față de români pe vremuri. În Recița românească muncitorul minoritar lucrează cot la cot cu românul, cu egale drepturi, iar avansările se fac pe destoinicie. Mai mult, într'o vreme, când specialiști streini controlau fabrica, românul era pus în inferioritate. Azi însă, har Domnului, am scăpat și de specialiștii streini.

De fapt muncitorii își trăesc viața, nici mai bună, nici mai rea, ca în alte centre de aglomerare industrială. Caută să-și petreacă timpul liber cât mai plăcut și cât mai intens, ca să răsbune uniformitatea fabricii. E foarte îmbucurător, că cea mai mare parte a timpului o petrec în excursii în împrejurimile minunate.

— Și la birturi?

— La birturi stau numai câțiva crașoveni și crașovence și zilerii de ocazie. La plată, tot la două săptămâni, femeile cu bărbat deochiat își așteaptă soții la poartă. Unele iau banii dela ei și se duc acasă. Altele se duc cu bărbați cu tot la birt...

— Dar tu, care pe vremuri erai spirit liber, om ce nu răbda nicio restricție venită dinafară și aveai fățișe înclinări spre poezie, tu cum te-ai putut acomoda cu monotonia vieții din uzină?

— Monotonie să nu-i spui. Căci am trăit zilele mari ale refacerii uzinelor și a intrării unui duh nou, românesc, în întinderile ei. Ceea ce se face azi la Recîța, nu este numai fabricarea unor piese și mașini de fier, sau fontă, simplă activitate de ordin comercial. Intre zidurile Recîței se plămădește o concepție nouă, care privește viața economică și socială de mâne a cărășanului și a românului în genere. L-ai văzut pe Brebenaru. L-ai auzit și te-ai minunat de cunoștințele unui strungar simplu, care în clasa a doua a bucatat. În halele cu fum, praf și sgomot ale Recîței se petrece cea mai importantă experiență socială a provinciei bănățene, trecerea dela viața de agricultor, poate și de mai înainte, dela cea de păstor, la industrializarea de calibru și ritm modern.

Ș'apoi, mărturisește, nu găsești nicio asemănare între două piese care trebuie să se potrivească una cu alta la o sutime de milimetru și între două versuri ce rimează într'o strofă? Și nu crezi că munca spirituală depusă într'un poem frumos are aceeași valoare ca inspirația ce se cere la creerea unei locomotive noi, care trebuie să meargă cu atâta viteză, să consume atâta și atâta combustibil și să aibă o forță de tracțiune de atâtea tone?

Golirăm paharele până la fund.

* * *

A doua zi am cunoscut un om foarte de treabă. Directorul unei întreprinderi industriale particulare din Recița. Prin muncă asiduă, așazicând din nimica, și-a făcut fabrica. El însuși minoritar, dacă nu mă înșel, ungur, mi-a spus următoarele:

— Cei mai buni ucenici la fabrica mea sunt românii. Ei sunt cei mai deștepți și învață mai ușor meseria. La mine școala de ucenici începe toamna și durează toată iarna. Cum vine însă primăvara, cei mai mulți băeți o șterg la sat. Ii chiamă pământul, îi chiamă dorul mamei, sau al bunicei, care-i bocește. Pe cei care rămân, mi-i ia Recița pentru o leafă, pe care eu nu o pot plăti.

În viața unui popor procesele psihice evoluează încet. Tot așa de încet, ca efectul legilor economice. Pe cărașan istoria din timpuri imemorabile l'a silit să fie când agricultor, când păstor, dar totdeauna haiduc, gata în orice moment să-și apere avutul și pe ai săi cu arma. Va trece câtva timp, până va intra

și numericește în faza de industrializare. E foarte greu să faci dintr'odată pe cărașan să creadă, că-i va merge bine copilului său în fabrica plină de fum și în atelierile sgomotoase și prăfuite, când pentru el toată vieța este cuprinsă în întinsul câmpului, sau în codrii de pe coastă. Deocamdată este suficient, că s'a împrietenit cu gândul, că dacă ar avea mai mulți copii, aceștia ar putea să-și câștige traiul și în fabrică. Până la hotărârea, să-i facă și să-i și trimită cu zecile în fabrici, va mai curge apă pe văile Cărașului. Până atunci Gheorghe Mingea și Ion Ogherlaci se vor mai duce de câteva ori la Tormac după cai și la Șama după vin, ca să negustorească la târgul mare dela Văsiova, sau să se înșele reciproc cu crășmarii din Recița.

Că la copii le trăbe multe!

PE SEMENIC

Semenic, vai, Semenik,
Cum nu-ți pasă de nimic,
Nici de trăsnet, nici de ploi,
Nici de dor de buze moi.

(Poporală din Căraș.)

Dacă pentru vechii egipteni s'a dat un râu cu undele binecuvântate, pentru azteci și incași un vulcan fără nume, iar pentru nordici un animal domesticit care să le modeleze vieța pe plan cotidian și metafizic, oamenii dintre Pogănici și Nera, dela Cerna în jos pe Căraș din cele mai vechi timpuri și-au împletit ființa cu o coastă de munte, imensă, prietenoasă și îmbelșugată ca o masă de praznic întinsă pentru pașnice trăiri.

La începutul așezărilor omenești, când popoarele și semințiile puteau hoinări mai mult, sau mai puțin în bună voie, fiecare popor s'a așezat într'o regiune, care i-a asigurat mai bine existența materială. Așa spune preistoria.

Această teză a științei materialiste credem că trebuie completată. Nu la toate popoarele au fost decisive în primul rând posibilitățile materiale. Nimic nu sila popoarele pe acele vremuri să trăiască în-

tr'o regiune, în care se simțeau streine. Și nimic nu era mai ușor, decât ca într'o bună zi să-și adune catrafusele și să plece spre alte țărâmurii, unde să se simtă acasă. Totuși multe popoare trăesc în regiuni unde numai cu mari eforturi își pot câștiga cele necesare traiului zilnic. Pe multe le-au pironit acolo popoare mai tari. Dar nu mai puțin este adevărat că cele mai multe au rămas pentru că peisajul lor sufletește a găsit corespondență în peisajul în care își duc zilele. Omul și-a ales locurile, iar locurile l-au legat pe om.

Așa au ajuns oamenii pe Semenici. Oricare a fost origina lor, ei s'au simțit bine aci. Sufletul lor s'a împletit cu Natura ce-i înconjură, spre a forma un tot armonios, așa cum îl avem azi. În cursul veacurilor atât de intimă a devenit încheierea între om și munte, încât nici insistentele încercări de penetrare ale civilizației industrializatoare n'au fost în stare să o destrame. La poalele muntelui, spre apus, furnalele Reciței, la miazăzi galeriile bazinului carbonifer, la răsărit și la miazănoapte fereștrăe de lemn, funiculare de transport, baraje care închid cursul apelor în vederea unor preocupări de ordin economic, în fine oamenii streini care au stat lângă lucrurile acestea, n'au putut să modifice structura sufletească a aceluia, pe care voim să-l numim Om al Semenicii.

El nu-și mai poate despărți ființa sa de Semenici. Pentru că iarba Semenicii a îngrășat laptele oișelor sale, vâgăunile Semenicii l-au adăpostit când jos la poale bântuia furtuna hordelor năvălitoare. Apele lui duc belșug spre toată câmpia Bănatu-

lui și ce e mai important, Semeniciul dă aliment ne-
întrerupt jocurilor fanteziei sale.

De aceea îl cinstește ca pe o ființă supranatu-
rală.

* * *

Am luat din cabană o pătură și m'am retras la
margina puieritei de stejar. Toată ziua am cutreierat
platoul în lung și lat și acum simt nevoia unei re-
culegeri. Pe iarba de o palmă, dublată cu un strat
de mușchiu elastic, mă odihnesc mai bine decât în
puf.

Soarele de Iulie arde pieziș deasupra capului
meu, însă arșița lui e potolită de boarea ușoară a
vântului. Tolănit pe spate privesc lunecarea mută a
norilor. Am impresia că i-aș putea prinde cu mâna.

— Am urcat astăprimăvară pe la Blagoveștenie,
mi-a spus azi dimineață păcurariul.

— Ai putut urca așa de timpuriu?

— Mai era neauă, dar vreo trei zile suflase un
vânt moale. Când suflă vântul moale, iarna nu mai
are dinți și oile își pot vârî botul sub neauă, până
la iarba încolțită. A mai viscolit după aceea de vreo
două ori, dar oile au stat liniștite în staul. Atunci
nici eu nu aveam treabă prea multă, mă uitam cum
se bat norii la poalele dealului.

— Nu ți-a fost frică de lupi?

— Nu se leagă lupii de om cu una, cu două,
când miroase câini în apropiere. Ș'apoi avem boți și
securi.

Cu câteva zile mai înainte un neamț din Gârâna
mi-a spus, că din cauza lupilor ei trec spre Văliug

numai în grupuri de zece, cinsprezece. Păcurarul mă lămuri cu două vorbe:

— Apoi ăia din Gărâna...

Termină fraza cu un gest mulcom.

Omul stătea în soare cu bățul la subțioară. În praștie avea înfipt un fluier și un cuțit. Era atâta calm și atâta fermitate în atitudinea lui, cum numai o forță care se simte de neînvinc, îi poate da. Ochii lui se ținteau ascuțiți spre mine, aproape batjocoritori.

Nu vrusei să mă las mai pe jos.

— Câți oameni ai tăiat cu cuțitul acela?

— Niciunul, domnule. Dar cuțitul ne prinde bine de multe ori.

Intinderea de două zile a stâncii i-a dat tăria mocnită. Albastrul cerului și verdele ierbii s'a revărsat în seninătatea și încrederea lui. Iar izvoarele, care pe Semenec țâșnesc la fiecare cută de teren, i-au umplut sufletul de cântece.

— Când ai fost mai pe urmă în sat?

— De când am urcat, n'am mai coborât. Tot la două săptămâni vine frate-mio și-mi aduce făină și cămașă albă. E multă treabă la oi.

— Muierile nu vin pe aici?

Asprimea din ochii omului se mai muie.

— Vin și ele câteodată. Dar, vezi, vara muierile au destule griji pe lângă casă. A mea vine deseară cu un nepot de soră la scaldă, că-i beteag.

— Ce are?

— Când a fost de patru ani a căzut de pe scară și i-a rămas piciorul țeapăn.

— Nu l-ați dus la doctor?

— Am fost, dar nu i-a ajutat nimic. Copilul a crescut și piciorul tot mic i-a rămas. Acum îl aduce la Scalda Vulturului.

Soarele a coborât la o suliță deasupra platoului. Mă ridicai. Nu poți dormi când în jurul tău în fiecare fir de iarbă, cu fiecare adiere de vânt vibrează vieață și forță.

Pe Semenik nu poți rătăci. Între urcușurile pieptișe se întinde podișul din care se ridică, abia cu patruzeci de metri, trei vârfuri. Spre răsărit vârful Semenik, care a dat nume masivului, la Nord vârful Gozna, iar spre Sud Piatra Nedeei, loc probabil al unor practici de străvechi ritual. Între aceste două din urmă, cam pe la mijloc, într'o scobitură de teren este Baia Vulturului, sau cum îi zice mai nou, Izvorul Tămăduirii. Un lăculeț alimentat de un fir de apă ce iese nevăzut din coastă și din care curge la vale pârâiașul vesel. La câțiva pași Direcțiunea exploatărilor din Recița a ridicat o cruce mare de fier.

Pe podiș se încrucișează nenumărate cărări. Toate duc la Baia Vulturului. Și pe toate se scurg grupuri, grupuri. Femei, bărbați, moșnegi și copii. Toți în haine de sărbătoare. Mâne e Sfântul Ilie. Cine se scaldă mâne de șapte ori în Baia Vulturului, dacă e olog, se însdrăveneste, dacă e copil plâpând, se va face bărbat voinic. Iar păcatele femeilor tot cu cu apa izvorului se duc.

Pelerinii sosesc în roiuri nesfârșite. Bărbații cu traistele pline, că ziua băii e zi de sărbătoare și se cuvine să fie cinstită cu praznic la fața locului. Femeile au legături pe cap. Velințe și cojoace. Noaptea

e răcoroasă pe Semenici, ușor te pomenești cu înțepeneală în oase, care nu iese un an de zile

— De unde vii, nană?

— De la Cornea, maică. Suntem toți dela Cornea, numai dumnealui e dela Borlova.

— Când ai plecat?

— Când a răsărit soarele. Să fie fost vreo opt ccasuri.

În Iulie soarele nu răsare la opt. Dar dacă baba a plecat la răsăritul soarelui, până pe înserate mers vreo cincisprezece ciasuri.

Șirurile nu mai conțin. La Baie toți sunt gravi și solemni. Își desfac bagajele și se descaltă. Se așează pe margina lacului cu picioarele în apă. Ca să scoată oboseala din membrele trudite, închină cu țuică. Un unchiaș din Târnova, care și-a însurat copilul de cealaltă parte a Semeniciului, tocmai la Prigor, de bucuria revederii își îmbie nepotul:

— Bea, Ghiță, cu taica, bea, că asta îți dă putere să nu te răcești în apă.

Ghiță, un puștan de vreo doisprezece ani, trage o dușcă de-l trec lacrimile. Moșul îl sărută pe obraji, apoi se întoarce către fecior:

— Bea și tu, Ioane, că nu-i dela jidov, e friptă de mine de două ori. E din cea bună!

Ion beu și beu și moșul. Apoi sticla merse în jurul Băii, să vadă și ceialalți cum e țuica bună dela Târnova. Unul scoase un caș, altul o jimlă albă dela Recița, la urmă ieșiră din legături și din traiste cârnați, slănină, pui fripți și colaci.

Cei mai mulți n'au mâncat de aseară și acum înghit cu ochii sticloși de beătură. Incetul cu încetul

atmosfera gravă dela început se disolvă într'un murmur general. Oamenii mănâncă, beau și vorbesc deodată.

Inserarea s'a lăsat. Dinspre apus doar o geană subțire și palidă mai încearcă să rivalizeze cu stelele. Se amestecă și femeii printre bărbați. Șoaptele și chiclele se întetesc. Sticlele trec la femeii și ele beau lacome.

Noaptea a cuprins lucrurile. Cineva a aprins un foc mai la vale. Oamenii însă nu se apropie de el, stau în jurul Băii cu sângele încintat de alcool și povestesc. Târziu de tot se rânduiesc pentru culcare. Femeile aștern cojoace pe jos, se ghemuesc lângă bărbați și învelite în păături calde, adorm cu gândul la ziua mare de mâne.

A doua zi, la Sfântul Ilie, soarele a răsărit cu raze de foc. Platoul, cât vezi cu ochii, s'a umplut de lume. Toată noaptea s'au scurs convoiuri de trăsurii și grupuri pe jos. Dela Bocșa până la Mehadia. Și dela Soceni până în Almăj. Români, unguri, nemți, boemi, cehi și polieci, din atelierile Reciței și din subteranele Aninei. Credința românului i-a adus și pe străini:

— Vulturul cel bătrân își scaldă puii în izvor. De aceea sunt puternici și au vieată lungă.

La crucea de fier un preot în odăjdii face sfeștanie. Oamenii improvizați în cor cântă răspunsurile. La izvor femeii și bărbați goi, acoperindu-și goliciunea doar cu palma, sau cu poale scurte, se aruncă în apa rece ca ghița. Inoată până la celalalt mai, apoi cu chiote isterice se prăvălesc în razele fierbinți ale soarelui.

Mai la vale, unde apa revărsată din Baie șerpuește în pârâu, o femeie scoate din traistă șapte pumni de tărâțe și unul de sare. Le amestecă și stropește de șapte ori cu apa din izvor. Când coca s'a muiat bine, o leagă în cârpă și o pune la loc în traistă.

— O dau la vaci, să fete mulți viței și să dea lapte bun.

Ritualul păgân se împacă foarte bine cu slujba sfântă.

AUR

Intre râurile Căraș și Bârzava, care în partea nordică a județului curg în direcție Est-Vest, cum-păna de ape o formează o spinare de munte bogat împădurită, nu prea înaltă și cu multe ramuri ce merg spre Nord și spre Sud și coboară până în văile râurilor.

În acest bloc roca purtătoare de aur este sienitul, care se întinde între Ducnecea și Bocșa în forma unui masiv puternic dela Sud spre Nord. El începe pe versantul sudic cu o grosime considerabilă. Pe partea de Nord a clinului, între Valea Bârzavei și a Pogăniciului, se lățește la 6—8 kilometri și dispare sub aluviunile văii Timișului, ca să reapară mai spre Nord pe culmile de pe ambele țărături ale Mureșului.

Straturile de aur apar în sienit atât pe partea nordică a masivului, la Cracul de Aur, pe creastă, la Poiana, cât și pe laturea sudică, în Ogașul lui Buzărin și au fost cunoscute din cele mai vechi timpuri.

La *Cracul de Aur* până acum se cunosc șase straturi aurifere. Cel mai bogat în aur este stratul al patrulea, exploatat chiar în timpuri preistorice.

Patru puțuri străvechi sunt săpate în strat la distanță de cinci metri unul de altul. Cel mai adânc coboară la 50 metri. Celelalte abia ajung la 15—20 metri.

Mult mai târziu, în coasta dealului, la 17 metri sub gura puțului principal, s'a săpat o galerie mare, care după 20 de metri ajunge la strat. Ea leagă puțurile și urmărește zăcământul în lung. Cum spre adâncime conținutul stratului se arăta tot mai bogat, iar exploatarea prin aceste metode primitive tot mai anevoioasă, într'o perioadă și mai târzie s'a săpat încă o galerie la 54 metri sub coroana puțului principal și cam la 90 de metri deasupra nivelului văii. Galeria a fost săpată cu explozibili, pe o înălțime de 3 metri și merge prin sienit drept la zăcământul de aur. După toate probabilitățile ea a fost săpată la finele evului mediu.

La aceste lucrări miniere se pot constata precis patru perioade de lucru. Nici Istoria Minelor, nici arhivele vechi și nici hărțile de odinioară nu dau indicații, când s'a făcut exploatare în această regiune. Inșă din construcțiile miniere, din instrumentele și utensiliile găsite la fața locului se poate stabili neîndoios, că în timpuri pre-romane, mai precis dacice,

s'a lucrat în aceste mine. Epoca dacică este caracterizată prin exploatarea cu cele patru puțuri primitive și nu prea adânci. Sunt urme precise, care arată că această perioadă s'a întrerupt brusc.

A doua perioadă de exploatare a fost în timpurile romane și este reprezentată prin galeria superioară. Utensiliile și metoda de lucru sunt toate de origine romană și sunt identice cu cele găsite la minele de aur din Munții Apuseni.

A treia perioadă este perioada galeriei mari, de jos, în care exploatarea s'a făcut prin explozibili și care datează, precum am mai amintit, cam dela finele evului mediu.

În fine a patra, și ultima exploatare s'a făcut pe la mijlocul secolului XIX, când minierii localnici au încercat să scoată ceva aur, ca să-și poată duce vieța de pe o zi pe alta.

Pe creasta cumpenii este *Poiana*. Din numeroasele aflorimente de aur aci s'au cercetat trei, iar pe versantul sudic, în *Ogasul lui Buzărin* unul. Cu excepția Poienii, la toate se văd bine urmele exploatării dacice, foarte intensă pentru mijloacele de pe atunci.

Toate perioadele de exploatare au durat timp scurt și toate s'au curmat brusc. Cauzele se pot bănui, războaiele ce au trecut peste această provincie, năvălirile barbare, ocuparea țării de către turci, cărorora chiar Coranul le-a interzis minieritul, apoi foarte probabil epidemiile și perioadele de foamete, ce au urmat după grozăviile războaielor, au făcut să înceteze lucrul.

După analizele făcute la Oravița, la Recița, la Schemnitz (Slovenia), la Clausthal (Hannover), la Freiberg (Saxonia), la Viena și la Berlin, conținutul minimal de aur al rocii este de 6,87 grame de aur și 4,75 grame de argint la tona de rocă. La Cracul de Aur conținutul nobil a fost între 8 și 16 grame aur și 3—5 grame argint la tonă. (Cota de rentabilitate minimală este de 3 grame aur la tona de minereu). Aceste cifre fac, ca zăcămintul dela Bocșaducnecea să fie inserat printre cele mai bogate zăcăminte din Europa. Toate pârâele din jur duc aur în nisipuri. Până la 1854, când s'a modificat Legea Minieră austro-ungară, fiecare țigan din jur trebuia să-și plătească darea de cap cu aur spălat din aceste pârâe.

Bogăția de aur a fost cunoscută și guvernului din Viena, care a avut o grijă deosebită, ca terenurile aurifere să nu ajungă în mâni românești. Legea Minelor din 1854 la articolul 44 spune:

„Concesionarea minelor numai atunci se poate încuviința, când mineraliile sunt explorate în zăcămint așa fel, că în împrejurări locale se pot declara de exploatabile“.

Iar Regulamentul Legii la art. 37 zice:

„Noțiunea de exploatabilitate este foarte relativă. În fiecare regiune minieră se formează o judecată practică și corectă, care poate fi chemată în ajutor la lămurirea situației în spiritul Legii.

Intenția Legii Minelor este să ajute numai acele întreprinderi miniere, care au însemnătate și în relații național-economice, numai acestora să le căștîge credite și să le asigure capital“.

Mai clar nici nu se poate. Proprietarii mici ai suprafeței, românii, nici nu se puteau gândi la concesiunea avuțiilor din subsol în stil mai mare, pentru că neînsemnatele lor întreprinderi individuale nu puteau conta în relații național-economice. Ei erau a priori condamnați să cedeze terenurile lor unor societăți puternice cu relații la Viena și să între salarii la aceste societăți.

Tot conținutul bogat în aur l-a făcut pe Iulius Bauer, Bergwerkdirektor în Bocșa Montană, să afirme următoarele:

„Și dacă zăcămintele dela Bocșa-Ducnecea nu se pot compara în bogăția conținutului cu cele din California, totuși între minele din Europa stau în frunte. Pe lângă procentul de aur ridicat se adaugă și ușurința și ieftinătatea, cu care se poate face exploatarea. Chiar și un procent sub 3,75 grame aur la tonă, aci ar da o exploatare rentabilă, pentru că s'ar putea face în condiții locale foarte favorabile. Roca este destul de moale ca să se poată extrage cu icul și cu ciocanul și nu este sfărâmicioasă, pentru că ștolnele deschise cu câteva secole mai înainte, stau și azi.

Imprejurările locale extrem de favorabile fac, ca suma totală a cheltuielilor să fie de 3,3 galbeni la tona de minereu preparat. La conținutul minimal de 3,75 grame de aur și la prețul de 1380 de galbeni al chilogramului de aur, tona de minereu preparată valorează 5,79 galbeni. La fiecare tonă preparată rămâne deci un profit de 2,49 galbeni. (Un galben austriac de atunci face azi cca 100 lei. N. A.) Cu o extracție de 150 tone pe zi și cu 300 de zile de lu-

cru pe an, valorificând argintul numai cu 15,000 de galbeni și detragând o anuitate de 22,500 galbeni pentru amortizarea capitalului investit în instalații, exploatarea an aduce un beneficiu curat de 104,820 galbeni pe an. Ceea ce pentru o societate care s'ar înființa cu un capital de 500,000 de galbeni, pe lângă amortizarea capitalului în 28 de ani, ar da o dividendă de 90, zii nouăzeci procentel!"

Așa afirma la 1884 d-l Iuliu Bauer, director de mine în Bocșa Montană, într'o expertiză făcută de d-sa, în care se ocupa de rentabilitatea zăcămintelor de aur de la Bocșa. În expertiză însă a omis să a-rate, că împrejurările locale extrem de favorabile înseamnă jăcmănierea minierului român din loc și stoarcerea puterilor lui vlăguite, pentru o leafă mizeră.

Zăcămintele de aur și azi stau ascunse în munți, ca atunci, aproape neatinse. Capitalul necesar nu s'a adunat, ștolnele nu și-au înfipt gura flămândă în coastele dealurilor și șteampurile nu s'au ridicat să zdrobească piatra de aur. Iar cele câteva mii de minieri români din Ocna de Fier și Ducnecea își duc și azi vieața mizeră de pe o zi pe alta. Când este lucru la Recița, e bine. Atunci se scoate fier din dealurile ducnecene, din Mărcuș și din Dănilă. Atunci este de mâncare și la ruga dela Sfântă-Măria Mică se petrece bine. Dar când din furnalele din Recița nu iese fum, atunci la Fierul și la Ducnecea e jale. Atunci cu drept cuvânt se poate spune, că minierii trăesc din piatră și din aer.

Ocna de Fier și Ducnecea, ca toate așezările miniere din Căraș dealtfel, se înșiră în lungul unei văi înguste. Frumusețea regiunii, limpezimea cristalină a

acerului și liniștea aduc mulți vilegiaturiști, care caută întremare după vieța sbuciumată din oraș. Când e vremea bună, câștigă și localnicii un ban, pentrucă nefiind niciun hotel în localitate, musafirii închiriază camerele curate ca oglinda ale bufenilor.

* * *

Șoseaua merge strâns pe țărmul pârâului. Ca să se poată intra de pe șosea în curtea de pe celalalt mal, fiecare casă are un podeț în fața porții, ceea ce dă un aspect aparte satelor. Multe clădiri la stradă par a fi cu etaj, în curte însă parterul dispăre în panta dealului. Și dacă pentru casă a mai fost loc în vale, grădina a fost cocoțată pe coastă. Pe alocuri, în curte, oamenii și-au săpat în deal mici magazii. În răcoarea lor s'ar păstra foarte bine alimentele, dacă ar fi.

Pe aci doar bogătașii au câte o vacă. Vaca minierului sărac este capra. Toată ziulica sare din piatră în piatră și smulge iarba ce crește în smocuri rare pe coastă. Seara vine acasă cu ugerul plin. În vremea negrului șomaj, ce a urmat crizei din 1930-1932, luni de zile laptele de capră a fost unicul aliment. Doar câteva găini dacă mai ouau.

Găinile însă au gusturi aristocrate. Nu se mulțumesc numai cu iarbă, le trebuie cucuruz. Și cucuruz îi trebuie și minierului. E aliment spornic și mai ușor de procurat.

Cucuruzul crește numai la vale în cantitate negociabilă. La Ticvani și la Vărădie. Minierul sărac

trebuie să-și trimită nevasta la Ticvani și la Vărădie după cucuruz. Bani nu are. Dar are ceva, ce în vale are valoare de monetă. *Cârnațul de dinamită*, pe care îl economisește dela exploziile de stâncă. Sau îl fură. A fura e mare păcat. Dar a fura dela Societate, care e atât de bogată și care și-a adunat bogățiile de pe spinarea lucrătorului, nu e păcat. Și astfel nevasta minierului schimbă cârnații de dinamită pe două, trei măsuri de cucuruz.

Ticvănenților și vărădenilor le place peștele din Căraș. Cum însă nu le place să dea bani pentru permisul de pescuit, dar mai cu seamă cum n'au răbdare să-l prindă cu unghița, sau cu plasa, aruncă în apă dinamită. Se prinde mai mult în felul acesta și merge mai repede.

Pentru țărani din vale peștele e mâncare de zile mari. Și-l mănâncă, cum îl mănâncă mâțul. Dar rareori ajung ei să-l mănânce. Căci domnilor din sat le place și mai mult. Apoi e foarte cuminte să te pui bine cu domnii. Așa se face, că peștele pușcat cu dinamita minierului din Ducnecea și Ocna de Fier ajunge pe masă la domnul notar, la domnul percepător, la domnul jandarm. Mai rar la popa. În schimb foarte des la domnii din Oravița. Însă niciodată nu ajunge pe masa minierului sărac. El e mulțumit să-și poată coace sub țest o roată de mălai din cucuruzul adus în șale de nevastă-sa cale de 20—30 kilometri. Vara, toamna, iarna și primăvara. Totdeauna, când se isprăvesc gologanii câștigați cu atâta trudă, cam după mijlocul lunii. De zeci, poate de sute de ani.

Minierul însă are măsură justă. Când a văzut chinul nevestei, s'a apucat la luptă cu piatra și afără la suprafață. Și-a împrejmuț grădina cu zid de piatră brută, ca să nu-i sufle vântul puținul pământ. Iar ca să nu i-l spele ploile în prăvala lor pe coastă, și-a făcut grădina cu terase. A încercat să sădească în ea pruni și meri, rar câte un cais. Pe unde pământul a fost mai gros, a semănat cucuruz, ceapă și fasole, care se urcă pe târșul cucuruzului. Și să-l vezi pe bietul minier, cu cât chin și cu câtă sârguință scarpină piatra cu sapa, ca să se facă ceva. Se scoală cu noaptea în cap și înainte de a se duce la mină, lucrează în grădină. De multe ori are de făcut cale de 15—20 kilometri, dar după ce s'a întors acasă, nu se dă odihnei binemeritate. Iși lasă lampa și hârlețul de mină la locul lor și se urcă pe coastă la grădină. Așa își petrece zilele, nu știi când mai are vreme să doarmă. Veșnic dereticește ceva în jurul casei, veșnic tăcut și singuratec. Tocmai ca sub pământ.

Mașini cu sute de excursioniști și camioane pline cu mărfuri gonesc prin fața casei sperind găinile și puii. Ele îi amintesc de bogăție, de timpuri, când se câștiga la lucru. Câteodată se ridică de la sapă și din înălțimea coastei privește lung după mașină. Prin creierii lui svâcnesc, poate, frânturi de gânduri, care îi spun că și el are drept la vieață mai bună, că și el ar fi demn de altă soartă. Mâna însă nu i se încleștează mai tare pe dârjala sapei. Oftează resemnat și se apleacă din nou pe sapă. E prea obosit. Prea l-a frânt vieața și mizeria. Dar lucrează mai departe. Căci el nu vrea altceva. Nu cere subvenții, nu

cere favoruri. Cere numai lucru. Ca să nu mai umble nevăstă-sa prin păduri după uscăciuni și după ciuperci și să nu mai cutreiere satele din vale după cucuruz. Nici copii să nu și-i mai poarte în zdrențe și cu zgăibi.

Atât.

PEISAJ

De pe dealul Andriei panorama se desfășoară adânc spre miazăzi și apus. La poalele dealului, cu căsuțe atârinate pe coastă, se întinde satul. În față, coperișe ruginii se gudură de nucii încălați. Ulmi înalți și cârniți împrejmuiesc grădinile într'o cum-pănită geometrie de cadastru. Primăvara însă nu prea ține seamă de limitele rigide, căci pomii înflo-riți își revarsă exuberanța peste garduri, peste opre-liști. Pruni cu floare albă, caiși și piersici cu floare roz. Accentuarea o face brunul verzui al crengilor. Pe alocuri razele de soare vibrează timid în pete galbene de frunziș plăpând. Ici-colea caiere de fum albastru. Privind din înălțime, bogăția nesfârșită de flori îți stârnește în suflet un palid ecou de zum-zet de albini, care subliniază și mai mult tăcerea peisajului.

Din creștetul dealului drumul coboară prin mij-locul satului. Banda albă îți duce privirea peste toate satele din vale. Perspectiva este întreruptă nu-mai de masivul Chiliilor, care se întinde din spre miazănoapte ca o pată întunecată în lumina gălbue a dupăamiezii. Mai în fund albastrimile cețoase ale

dealurilor Vârșetului. Pe unul din ele un patrat ciuntit indică locul unui turn de veghe: Cula Vârșetului. La orizont privirile se pierd în apele roșietice ale pusteii de nisip dela Balvaniște și Deliblata.

Valea Cărașului...

Spre stânga dealul coboară în prăpastie abruptă spre râu. Pietrarul. Din râpile Pietrarului își scot oamenii piatra de construcție, piatră vânăta, sau piatră galbenă, după gust și posibilități. Ca un șarpe argintiu Cărașul înconjură dealul, se strecoară sub poalele lui, apoi se pierde în câmpie printre tufele de răchită de pe țărături. Peste Căraș câmpia se întinde până la Prisaca Oraviței. Aici se cufundă în șes ultimele dealuri, cu forme moi și dulci, ca sâniile de femeie. Numai stânca golașă a Rolului protestează semeț, ultima strajă dârză a Munților Ciciovei.

Intre râu și Prisacă, pe la mijlocul câmpiei, se ridică două movile mari. Cercul lor, aproape perfect, arată limpede că nu le-a produs Natura. Se spune, că în băbăluc pe câmpie s'ar fi dat o luptă mare între creștini și că sub movile ar fi îngropați morții, într'una creștinii, în cealaltă păgânii. Dar de movile până azi nimeni nu s'a atins.

Jos în sat drumurile se încrucișează într'o piață largă. În mijlocul pieții, sub teiul uriaș, mâni duioase și cucernice, sau pumni aspri, înțeleștați de revoltă, au ridicat o cruce de piatră. Au împrejmuțit crucea cu gard de fier și în umbra teiului au ridicat scaune de odihnă pentru cei de pe drumuri. Să fie în știrea Domnului.

În piatră, cu naive potcoave bătrânești, au săpat întru amintire, numele a doi preoți. Vremea a ros piatra și lumea nu-i mai știe. Vieța adesea își împletește urzeala, fără să țină seamă de cei căzuți, iar uitarea acoperă întâmplările, cum acoperă azi iedera numele dăltuite în lespede. Doar doi-trei moșnegi mai știu povesti, că în acel loc preoții au adunat poporul satelor din jur și l-au îndemnat la răsmeriță împotriva stăpânirii streine. Pe atunci satul era așezat mai sus, pe colinele de sub Bărcăș. În locul unde azi este piața, atunci se întindeau mlaștinile Cărașului. Luminișurile dintre răchiți și trestii ofereau ascunziș sigur răsvrățiților.

— Popa Costa și Popa Drăgan s'au dus în fruntea gloatei, dar nu s'au mai întors. A venit în schimb, un ghinărar neamț, îmbrăcat tot în aur, cu medalii multe pe piept și cu coif de aur. Mergea călare pe un cal mândru și avea oameni cât frunza și iarba și a aprins satul din trei părți și a aprins toate satele din jur, până la Vârșeț. A fost prăpăd mare, muierile și-au luat copiii, care a putut, în covată, care nu, în traistă, peste merindea apucată în grabă și așa au fugit în codrii Mărganului, până a trecut urgia. Acolo călăreții ghinărarului nu i-au putut urma, dar tot de acolo venea și haiducul Stoia cu voinicii săi. Așa a scăpat și străbunicul meu, povestește Moș Toma Milosau cu glas potolit și nimeni nu mai știe, ce tragedii acoperă cuvintele simple ale moșului.

Dar prăpădul a trecut, rebegiții au coborât din codri, au stâns tăciunii și cu dârzenie îndoită și-au dtrrat din nou lăcașurile, înnodând firul vieții satului

acolo, unde făclia aprinsă a ghinărarului l'a întrerupt. Au coborât doar satul ceva mai spre râu, ca la un nou pârjol să aibă apa mai la îndemână. Cu timpul s'au furișat în sat și câțiva bărbați cu bărbi încalcite și cu fețele trudite. Ei aveau ochii tot spre uliță și piciorul pe fugă; puțini supraviețuitori din luptătorii care au plecat cu Popa Costa și cu Popa Drăgan. N'au fost mulți care au reușit să scape din ghiarele stăpânirii „pacificatoare“.

De atunci vremile s'au scurs cu undele Cărașului „pacificat” și el în alvie geometrică la marginea satului. Iar în locul unde odinioară vrerile românești au strâns pumnii conspiratorilor în măciucă, în piața largă, cu crucea adumbrită de tei, azi este hcra sau cum îi spun sătenii, *jocul*. În dreapta jocului Primăria, în stânga crășma. Printre ele ulița urcă spre biserică și mai sus iese spre dealurile Năndrășului, în spatele cărora bănuiești vag codrii Cârnecii.

CUM SE NASC DOINELE ȘI CÂNTECELE CĂRĂȘENE?

Ne-o spune acela, în sufletul căruia și-au găsit lăcaș, țăranul cărășan.

Când vinul i-a urcat măsura bunei dispoziții până la exuberanță, când zâmbetul de pe față arată, că inima sa a cuprins lucrurile până la integrală și tembelă diluare în ele, când și-a epuizat tot repertoriul de cântece mai vechi și mai noi, Ghiță Briptă se întoarce către țigan, îl îmbrățișează cu o mână pe după cap și-i spune:

— *Num'acum, Alexo, să-mi zici una d'ale de pe coastă!*

El ascultă solemn doina difuzată vaporos de pe strune. Dar sufletul său copleșit de o caldă revărsare de lumină, saltă și plânge odată cu melodia jucăușă.

Cărășanul a rezolvat problema în câteva cuvinte. Fără concepte de estetică savantă, fără sondări în subconștient, cu câteva sute de ani înaintea tuturor eseștilor, înaintea folcloriștilor.

Când cărășanul cere *una d'ale de pe coastă*, o face cu importanța unei ceremonii solemne. Sufletul său este pătruns de cunoașterea, că a cerut ceva mare. Ceva curat și cules imediat la izvor. Din felul cum o cere, se poate înțelege, că *cea de pe coastă* este cea adevărată, că numai ea îi poate oferi plăcerea frăgezimei și farmecul originalității. În materie de cântec nu este gurmand mai mare decât cărășanul. De aceea când se pregătește să asculte *una d'ale de pe coastă*, își îmbracă sufletul cu dispoziție de sărbătoare.

Doinele și horele cărășene cresc pe coaste, împreună cu florile. Pe plaiuri înflorite își amestecă parfumul. De acolo le culege cărășanul când iese primăvara să are de cucuruz. De acolo le culege vara, când cosește fânul și toamna, când *bate* prunele. Iar ciobanii, sau cum le zic cărășenii în străvechi grai, *păcurarii*, pe plaiuri cu soare și cu flori de fân își culeg melancolia singurătății.

* * *

La vedere Todor Adam nu se prea deosebia de ceilalți flăcăi din sat. Statură potrivită și bine îndesată, umeri lați. Doi ochi căprui luminau o față mare și arsă de soare. Pe partea dreaptă a frunții părul crescut în sus. *L'a lins vaca*, spun sătenii.

Din fire era tăcut, în suflet însă nu avea răutate. Ziua muncea singur la câmp, nici seara nu se ducea la cor. Tatăl său, om slăbănog și veșnic bolnăvicios, a lăsat grija gospodăriei în seama lui Todor, iar Todor își vedea de ea și nu se amesteca în treburile altora. În consecință nu avea nicio perspectivă să ajungă *cineva* în sat.

Primăvara aceea însă l'a schimbat. Suflul cald, care a topit zăpezile, sau poate apropierea rocului de cătănie, i-au vârit o neliniște în suflet. Simțea, că nu se mai cufundă așa de ușor în singurătatea câmpului. De vorbit nici acum n'a vorbit prea mult, dar îi trăgea ceva către sat, către ceilalți flăcăi. Până aci n'a avut pe nimeni, de cine să-și fi aninat sufletul.

Și într-o Duminecă după amiazi s'a dus la joc. Nu se știe, întâmplarea a făcut, sau ce, dintr-o dată s'a trezit lângă Lenuța lui Ion Roșu. Fata stătea pe margina jocului și privia perechile, care se învârteau.

— Te-am văzut alaltăeri la câmp, începu vorba Todor.

— Am dus de mâncare argaților, răspunse fata.

Urmă o pauză. O sfială de neînvinș a oprit glasul și gândurile lui Todor. De mai de mult i s'a părut lui, că Lenuța se poartă mai altfel decât prietenele ei, chiar și cotrința îi stă mai bine, dar până azi nu s'a apropiat de ea. Cu ultim efort continuă:

— Io am îngropat cucuruzul în Valea Dumii atunci.

— Te-am văzut, când ai întors plugul la capăt. Dar eu am luat-o pe la locul lui Pavel Burdea, ca

să ajung mai repede cu mâncarea, că m'a ținut de vorbă baba Mătoane, spuse fata vioaie.

Aici conversația s'a oprit. Fata parcă a mai spus ceva, Todor însă n'a auzit nimic. În sufletul său a pornit o vijelie de sori și de stele, care toate dansau după o melodie cerească.

— Și ea m'a văzut, tremură emoția prin el.

— Ea te-a văzut, glăsuiră soarele și stelele în jurul său.

Feeria n'a durat mult. Romulus Măcsân a chemat fata la joc. Ea s'a uitat la Todor, dar văzând încremenirea acestuia, a plecat măreață și zâmbitoare.

Todor a căzut pe pământ. Fier roșu i-a trecut prin inimă, Romulus a spart multe case și multe fete au ajuns de poveste din cauza lui. Acum se apleacă la urechea Lenuții și-i spune ceva. Femeile, care țin seama de semnele lor, îi aruncă priviri de invidie. Lenuța știe și gustă din plin plăcerile orgoliului satisfăcut. Poate o gădilă și vorbele lui Romulus. Îi râd ochii, îi râd sânii, tot corpul îi râde. Ce pocitanie de om e Romulus ăsta. Lung și deșirat, cu mustețele arse de tutun și cum aleargă muierile după el!

Todor se întoarce. Din cârciuma din față răbufnea confuz cântecul flăcăilor. Todor intră. Ceru un pahar de vin și-l beu dintr'odată. Mai ceru unul și începu să cânte cu ceilalți. Nu deschise bine gura, un pumn în coaste îl amuți. *Feciorii* țin foarte mult să iese bine cântarea. Pe cei care nu știu bine meșteșugul cântării nu-i suferă...

Cum se nasc doinele și cântecele cărășene?

Incruntat, Todor plecă. Trei zile n'a ieșit din curte. Se mistuia singur. Apoi și-a luat inima-n dinți și s'a dus la dascăl.

— Domnule 'nvăstor, să mă primești la cor!

Bătrânul dascăl îl privi multă vreme. Todor a mai încercat odată să cânte în cor, dar l'au scos ceilalți coriști. Urechea lui de băt... Și acum dă buzna cu atâta vehemență.

Dascălul mai ridică odată ochii la Todor. Acesta aștepta cu obrații dogoriți și cu gâtul sec. Era atâta încordare în așteptarea lui Todor, încât dascălul nu mai ezită:

— Bine, Todore, vino Sâmbătă seara la probă.

Dascălul a îmbătrânit în sat. După treizeci de ani sufletul țăranilor nu mai avea nicio tainiță pentru el. Nu-i puteau ascunde acești copii mari nimic, cetia în sufletul lor ca într'o carte deschisă. Impe-tuozitatea lui Todor însă l'a uimit.

Todor a venit Sâmbătă seara. A venit și Duminecă după amiazi și mai în vre-o două seri. Apoi n'a mai venit.

S'a cufundat din nou în muncă. Dimineața a ieșit la lucru cel dintâi și seara s'a întors cel din urmă. De chinul frământărilor tot n'a scăpat.

— De astă iarnă, dela scroafă, am șapte florinți. Cucuruzul din pod, dacă-l vând, capăt patru, puii de găscă un florint optzeci. Dar în porția de an mai am să dau trei florinți, cocina trebue s'o șândrui, că ploaie în ea. Asta-i trei și patruzeci. Mie o praștie, tata n'are opinci...

Aici se oprea desperat. Dacă nu repară cocina,

nu mai poate îngrășa porci la toamnă, pierde un venit sigur. Pe dealtă parte tată-său, dacă nu-i cum-pără opinci, se poate supăra și se întoarce către nepoții de soră. E destul de șuchiat pentru asta și mai vine pe ascuns și cuscrul Pavel cu poșta dela o casă la alta. Cuscrul Pavel crede că el nu știe nimic. Dar Todor știe tot!

Când ajungea aici cu gândurile, îi venea să turbe de necaz.

* * *

Sfârșitul lui Mai își vărsa zăduful. Intr'o după amiazi Todor a plecat mai de vreme dela câmp. Trebuia să treacă pe la covaci pentru niște potcoave, apoi, pe însărat, să ducă un sac de cucuruz la moară, să-l macine până pe la miezul nopții.

La marginea satului, în vad, a oprit boii, să-i adape. De cealaltă parte a râului, Ianoș, destinul lui Todor din ziua aceea, ședea pe țărm cu spatele răzimat de o salcă și dormita. Insignele demnității sale, gârbaciul cu pană lungă și cornul de bou erau aruncate lângă el în iarbă.

Ianoș era purcarul satului. Căldura a alungat porcii dela amiazi în râu, acum stau cufundați în nămol până după urechi. Nici râtul nu-l mișcă, să alunge muștele așezate pe el.

Când a văzut că porcii trag la gârlă, Ianoș i-a numărat, apoi s'a așezat la umbră. Ca să scurteze din vreme, a scos dela brâu un fluier și a început să cânte din el. Fluierul i l-a dat boactăru Pilă astă iarnă,

când a căzut la pat. Săracu Pilă. Parcă ar fi știut, că nu mai are zile și că în curând se duce după baba lui.

Pilă i-a dat și primele îndrumări lui Ianoș, cum să țină fluierul în mână, cum să pună degetele, cum să tremure din buze la locul potrivit, ca să scoată înflorituri:

— Iți va ține de urât, când ești afară cu porcii. Eu cu fluierul mi-am trecut vremea lungă vara, când am păzit singur casa comunală.

Ianoș a prins ceva dela Pilă, dar i-a venit foarte greu că nu cunoștea cântecele românești. Nicidecum nu putea să facă înfloriturile, pe care le făcea cu atâta măiestrie Pilă. Intre timp Pilă a murit și acum Ianoș trebuie să se chinue singur.

Vârî plictisit fluierul la loc. Se scotoci prin buzunare și adună în palmă câteva fire de tutun și de călți. Scoase hârtia mototolită a pachetului — foițele s'au terminat demult — rupse din ea ca de o foiță și vărsă cu grijă tutunul din palmă. O lipi și dădu s'o aprindă. Rămase numai la intenție, deoarece Rezi, nevastă-sa, i-a luat chibriturile de dimineață. Resemnat ascunse țigarea în buzunar și se așeză sub salcă.

Todor l-a deșteptat, când a oprit să adape boii. S'a ridicat de sub salcă și s'a dus încet spre vad:

— O n'ai căta foc, să-mi dai, Todore, că am lăsat chibriturile acas?

— N'am Ianoș, că nu doonesc, răspunse Todor din car. Ochiul lui se lipiră de fluier.

— Dar ce faci cu fluieru ăla?

— Mai zic și eu din el, ca să treacă vremea. Vrei să-ți zic una ca să bea boii mai bine?

Scoase fluierul și începu să cânte. Todor rămase incremenit.

— De unde știi, Ianoș, să cânți din fluier?

— M'a învățat Pîlă, Dumnezeu să-l ierte, unde-o fi. Apoi am probit și eu, până a mers. Numai aici nu prea știu cum vine zicala, ascultă, tu nu știi cumva?

Schiță câteva triluri și la locul cu buba se opri. Todor n'a știut cum vine zicala. Cu gândul aiurea spuse:

— Să vii deseară la noi, Ianoș, să-ți dau o bucată de clisă, să dai la copii!

— Bodaproste, mulțumim, Todore, că bine faci, că eu nu am strop în casă! Imi pare rău, că n'ai foc, aș mai fi tras și eu un fum, că dela frustuc n'am băgat nimic în gură. Și mai este un ceas bun, până se lasă soarele și pot pleca cu hâța acasă.

Todor n'a auzit nimic din ce i-a spus Ianoș. A plecat frământat de gânduri.

— Toți cântă, toți petrec. Până în amăritul acesta de ungur cântă. Nu cunoaște nici măcar zicălile. De ce nu pot eu cânta, când simt că am toate cântecele în mine? Le simt în vârful degetelor, le am în piept, le aud în ureche. De la birt m'au scos. La cor rîd de mine, că am urechi de băt. Dar eu n'am urechi de băt, eu știu când cântă cineva bine și când greșeste. Eu glas nu am. De aș avea și eu glas ca Romolus! Nici Ianoș nu are, totuși cântă. Zice din fluier. Așa ar trebui să zic și eu. La fluier ai găurile gata, dai numai din degete. Nu poate fi greu. Trebuie numai să probesc. Așa a învățat și Petru Cușu să zică din laută și ia-i mai greu. Dar nu va trece iarna și voi cânta

și eu. Nu-mi pasă ce se va întâmpla cu cocina, mama ei, nici cu porția de an, voi cânta și eu!

A fost greu până a luat hotărârea. Fluierul lui Ianoș însă i-a dat îndemn.

Vinerea următoare a coborât din pod cucuruzul ce i-a rămas de an, a legat puii de găscă în două coșuri de nuiele, a prins caii la căruță și s'a oprit la Vârșeț. Când s'a întors dela târg, s'a întors cu o cutie neagră de piele, pe care a vârât-o în traistă, ca să nu se prăfuiască.

— Todor Adam și-a cumpărat o trompetă! sbură senzația dela un capăt al satului la celalalt.

— Todor Adam și-a cumpărat o trompetă, dar mutul tot mut rămâne, râdeau flăcăii duminecă după amiazi la birt.

— Todor și-a cumpărat o trompetă, șușoti cuscrul Pavel la urechea tatălui, dar ție ți-a adus opinci, că umbli desculț?

Firește, Todor n'a putut cumpăra și opinci. Degeaba a căutat el să explice, că va cumpăra mai târziu din pipară și din castraveții ce-i va duce la Recița, moșul s'a supărat foc.

— Arunci banii pe fleacuri, dar ce trebuie la casă nu știi să cumperi, urla moșul de se auzia până la al treilea vecin, s'o duci dracului de trâmbiță, la mine în casă tu n'o ții!

Todor s'a executat. S'a mutat la sălaș, pe Valea Dumii, de acolo își vedea de treburi. Dar de trompetă nu s'a despărțit. Când a avut puțin răgaz, a scos-o din cutie și a dat să cânte. A cântat la amiazi, când toată lumea își culcă truda sub umbra puieritei din

slog, a cântat seara pe lună și stele, până noaptea târziu. Dumineca nu cobora în sat, ci se așeza în fața cclibei și cânta. Când se sătura de cântat, ștergea cu grijă trompeta și o culca în cutie cu atâta dragoste, ca pe un copil în leagăn.

Așa i-a trecut vara, așa l-a prins Sfânta Mărie și culesul de cucuruz. Toamna se apropia cu pași repezi, diminețile și înserările veneau cu ceață. Todor încă n'a coborât. Acum tatăl său ar fi voit ca Todor să vină acas, că decând cu cearta, s'a adunat multă treabă în jurul casei. Apoi lemnele trebuiau tăiate pentru iarnă și moșului nu-i prea plăcea să iese la frig. Todor însă a rămas neînduplecat.

— Voiu veni, când vă voiu putea arăta de cine viați bătut joc.

Lumea din sat demult nu-și mai bătea joc de Todor. Oamenii, care au avut treabă pe Valea Dumii, au adus vestea:

— Todor cântă din trompetă. Și să vezi ce cântă!

Satul a tresărit. Incăpăținarea lui Todor a pus pe oameni pe gânduri.

Pătru Cușu, care știe notele și conduce corul tot așa de bine ca dascălul, a întârziat într'o seară pe Valea Dumii. I s'a pierdut vaca din cireadă și el a plecat să o caute. Pe la miezul nopții, când s'a întors, a ciocănit la vecinu-so la fereastră:

— Ioane, l'am auzit pe Todor Adam. E mare lucru.

— Vaca ai aflat-o?

— Am aflat-o.

— Atunci e bine. Io totdeauna am zis, că Todor nu-i copil rău!

Ion Craia e corist vechiu și se pricepe și el în ale cântării. Dacă Pătru Cușu zice că-i mare lucru, să știi că-i mare lucru. Deaceea satul aștepta cu nerăbdare întoarcere lui Todor. Și odată cu vara mică, Todor s'a întors.

Cei mai în vârstă din sat își aduc aminte, parcă ieri s'ar fi întâmplat. Lucrul la câmp s'a cam isprăvit și oamenii dereticau în jurul casei. In seara aceea, ca și cum s'ar fi vorbit dinainte, toți au cinat mai de vreme și pe rând au ieșit la uliță. A ieșit vecinul Gheorghe, a ieșit cuscrul Pavel, a ieșit Munteanu, care e mai la deal. A ieșit și Pavel Radu și Ghiciu de peste drum. Până sus la Primărie, cât se vedea, au ieșit cu toții și s'au așezat pe scaunul de piatră din fața casei.

Luna s'a ridicat de un stânjen deasupra dealurilor dela Ștaier. In umbra pălăriei nu puteai vedea bine fețele arse de soare, dar în bătaia lunii albeața cămășilor lumina ca ziua. Și în tăcerea înserării, deodată s'a ridicat doina. Intâi timidă și dibuitoare, apoi când s'a regăsit, a umplut măreață valea. Tot mai sigură, tot mai cuprinzătoare.

Satul asculta încremenit. Era în sunetul trompetei chemarea iubitului și melancolia înstrăinatului. Era îmbrățișarea pământului, pe unde mândra a călcat cu picioarele. Era țipătul mamei după copil și era durerea senină a resemnării.

Pe fețele aplecate ale bărbaților umbra pălăriei s'a lățit. Iar femeile, care ascultau rezemate de stâlpușul porții, își ștergeau lacrimile cu colțul sucnei. Su-

fletele lor s'au topit în doină și întreg universul lor mic și totuș atât de mare, nu era altceva, decât doina.

* * *

Todor Adam demult nu mai iese seara pe piatra din fața casei, să umple satul cu doina. Destinul i-a scuipat în plămâni un glonț rusesc și acum oscioarele lui putrezesc undeva pe la Rohatyn. Cei mai tineri nici nu-l știu. Dar *Doina de pe Valea Dumii* a rămas și o cântă și azi Cărașul.

MOȘ PAU PIELE ARE SUPĂRĂRI

Suntem într'un sat pe Valea Cărașului. Soarele de duminică dimineața umple de veselie piața din fața bisericii. Pe maidan școlarii se sburdă în jocuri șglobii. Sătenii se grăbesc spre biserică. Cei mai tineri sunt îmbrăcați în cămăși albe scrobite, Iaibăre albastre și ciorapi negri, până la genunchi. Cei mai gravi au pedeașura iancăre vinete.

Lângă biserică, așa cum se cuvine, e școala. In fața ei, sub umbra unui pui de tei, noul învățător-director cascade. E băiat tânăr, a făcut toate clasele normale, a ascultat o vară cursurile la Văleni și a cetit Noile Metode Didactice de cutare și cutare domn mare dela Minister.

Când are treabă la Revizorat, cam de două ori pe lună, niciodată nu uită să cumpere ultimul număr din Neamul Românesc. Singurul exemplar ce se vinde în orășel. Acasă notarul, perceptorul, agentul sanitar și alți intelectuali ai satului îl așteaptă în fața farmaciei. Acolo le explică el din foaie *situația generală mondială și politică*.

La față e nișel cam brunet, poate prea brunet. Dar el își dă seama, că nu e un învățător oarecare, un: înapoiat și rămas la nuiua de gutuii ca suprem argument și corectiv, cum a fost antecesorul său, Moș

Braia. Noul nostru învățător-director se pregătește de Seminarul pedagogic și își așteaptă avansarea.

Dinspre deal coboară încet moș Pau Piele. Moș Pau are și nume onorabil, dar pe acela nu-l cunosc decât bătrânii. Tineretul așa-i spune, Moș Pau Piele. Porecla asta a câștigat-o din cauza, că el confecționează de Crăciun și sărbători cojoacele și clăbețele noii din sat și din jur. Din Ciudanovița până la Clopedia lumea așa-l știe, Pau Piele. In consecință, fiind *persoană*, poartă haine nemțești, iar la Paști și la Rugă umblă prin biserică cu tasul al treilea.

Pântecelul cam umflat al moșului se sprijină pe două picioare scurte și strâmbe. Pantalonii strâmți și vâriți în tureci negri de piele scot în evidență și mai mult strâmbătura picioarelor.

Moș Pau a făcut războiul și a adus de acolo o jucăușă tremurătură a genunchilor și niște înțepături pe la șolduri și pe la încheieturi, care mai cu seamă atunci îl chinuiesc, când se schimbă vremea și când își meșteșugește tăbăcăriile, cu mâinile goale până în cot, stând afară la umezeală câtă-i ziulica de mare.

Dar având în vedere, că azi e duminică și că de dimineață a tras o dușcă pentru întărire, e rumen la față, solemn și cu gust de vorbă:

— Invăs'torule, nu aduni copiii, să-i duci în biserică? întrebă el arătând ceata sburdalnică de copii.

Invățătorul modern ridică din umeri consternat:

— Da ce? Eu sunt popa lor?

Și dorind să demonstreze că discuția nu-i este pe plac, înfundă mâinile în buzunarele pantalonilor și își îndreptă privirea în susul străzii. Dar brusc se întoarse iarăși către maistoru Pau:

— Te pomenești c'ai vrea să-i trag de urechi din strană, dacă au greșit tonul, sau să le cârlesc palme, dacă se înțeapă în buci cu vre'un cui? Eu nu sunt Moș Braia. Copiii trebuie să umble la școală, nu la biserică!

Lui Moș Paiu i se puse nu știu cum pe suflet. Cu domnișoara dăscăliță era nemulțumit de mai demult, că o vedea cu țoalele când trase deasupra genunchilor, când cu ele lungite peste călcăie, ba în ultimul timp, Doamne ferește, a văzut-o cu sucna despicată dinapoi până sus, mai că i se vedeau rotunjimile! Și-apoi claipe peste grămadă, mai-de-ună-zi a găsit pe nepoțica și pe fata vecinului pitite după grajd vopsindu-și buzele și unghiile cu hârtie roșie.

— Prăpădite ce sunteți! Deunde ați învățat voi asta?

— Să nu ne, hî, bați, taico Paule, am, hî, văzut, că și domnișoara își, hî, vopsește, hî, unghiile și buzele! Are, hî, o cutie cu, hî, niște cuțite și cu alea, hî, își face unghiile, hî, când noi scriem, hî, în caiet!

Cu tot plânsul, taica Pau nu s'a putut reține, să nu le întindă urechile. Degeaba, așa a fost el crescut, bătaia e din rai.

Acum l-a desamăgit și dascălul. Mai cu seamă aluziile la Moș Braia l-au amărât. E drept, că pe când Moș Braia cânta în strana întâia, în multe dumnici se întâmpla că peste viersul dulce al dascălului se suprapuneau câteva plesnituri neașteptate, dar pline de vigoare, sancțiune promptă pentru ghidușiile comise în timpul liturghiei. Dar viersul nu se între-

rupea. Așa era Moș Braia, cu glasul la tropar, cu ochii la copii.

Lui Moș Pau i-a pierit cheful de vorbă. Plecă dea'ndoaselea către biserică. Făcu o ultimă încercare:

— Nici dumneata nu mergi?

O ridicare din umeri mută fu răspunsul.

De cealaltă parte a străzii, ceva mai sus, este crâjma. În fața ei câțiva flăcăi stăteau de vorbă. Cei mai mulți erau cătane venite acasă în concediu. Între pahare de vin și *ciocane de răchie* povesteau isprăvile lor cazone. Vechile cunoștințe din cazarmă, subofitieri și reangajați reînviau în vorbele lor și din când în când fredonau cântecele învățate la cazarmă.

Pe neașteptate izbucni un cântec insipid, al cărui refren după fiecare șir era:

„Zumbalai zumbalai meștere...“

Moș Pau e vechiu corist. A cântat cântări de Vi-du, de Dima și de Porumbescu. Cunoaște și pe Musicescu, iar Kiriac l-a dirijat în 1906. Din pragul bisericii le trimise binecuvântarea plină de indignare:

— Fire-ați ai dracului, cu cântec, cu tot!

* * *

Intrai după Moș Pau în biserică. Un popă înalt și palid, celebra din zor. Din față nu i se vedea decât fruntea înnoirată și un caier de barbă, de culoare nehotărîită, care începea deasupra urechilor și care la fiecare cuvânt al părintelui pălăpăia fantastic în aer. Înalt Presfinția Sa, în grija-i pentru mântuirea credincioșilor săi a dat ordin ca preoții să poarte barbă cât mai mare, ca și prin aceasta să se deosebească

de papistașii tunși și rași, ca actorii de cinema. Dar liniile supte și ochii triști îl făceau pe preot aidoma cu asceții din pustiu.

Răspunsurile liturghiei le dădeau câțiva copii de școală. Gălăgie afonă de pisici chiauite. În biserică doar doi-trei moșcodani căscau a plictiseală.

Ieșii. Dascălul dispăruse de pe orizont și eu putui să aștept pe Moș Pau în tihnă.

N'am așteptat mult. Moș Pau ieși din biserică dansând din genunchi și cu ochii umezi.

— Cum se face, Tată Paule, că în comuna asta mare nu cântă corul în biserică, doar voi aveți cor mai bun decât multe alte sate din jur?

— Aia a fost pe vremuri și vremurile alea nu se vor mai întoarce până-i lumea!

— Că n'or fi murit toți cântăreții din sat?

— De murit, n'au murit, dar s'a întâmplat ceva și mai rău. S'au certat și s'au desbinat și nu-î cine să-i țină în frâu. De când l-au pus în pensie pe dascălul cel bătrân, tot așa o ducem, în sfadă și mânie. E poveste lungă, dar dacă vrei s'o ascuți, vino acasă la mine. Acolo putem vorbi liniștit.

Așa s'a făcut, că am ajuns la Pau Piele în *soba mare*. Cameră spațioasă sclipind de curățenie. La ferestre soarele juca în perdele albe ca neaua. Pe pereți chipurile mărite ale părinților și fotografia corului la jubileul de 25 de ani. Aici, în răcoarea camerei, cu două păhărele de țuică în față, mi-a povestit Moș Pau destrămarea corului, care a fost și destrămarea satului:

— Politica-i de vină, și ambiția peste măsură a unui ajutor de primar. A voit omul să ajungă primar

întreg și pace. Avere am, birt am, cu președintele organizației sunt prieten. De ce n'aș fi eu primar? — s'a întrebat omul.

Până aci satul era una în toate treburile sale. Tot ce s'a făcut, dela cor a pornit. Corul nostru e vechiu, are Statute, dar la înființarea Fundațiilor Regale a venit spărtura cea mare. Ca să-și facă partid în sat, omul nostru a trebuit să spargă corul. Și să vezi ce al dracului a fost.

La o ședință a corului a venit cu propunerea:

— Toate satele din jur au fanfare. Cea din Vrani e chemată în toate părțile. Numai noi stăm cu limba în gură și nu facem nimic. Uico Nicolae, ți-ar sta rău dumitale, dacă la înmormântarea dodei Măria ți-ar cânta și cor și fanfară? Ca să nu rămânem de răs, facem fanfară și o alipim la Fundații, că atunci nimeni nu ne poate porunci!

Sămânța zizaniei a fost aruncată. Uica Nicolae are cel mai mult pământ în sat, dar din partea minții nu prea stă bine. Pedeeasupra de multă vreme a pus ochii pe Ana a lui Ion Drăgan, să o aducă în casă în locul neveste-si, care era cu un picior în groapă. L-au și prins într'o seară la Ana și a auzit și doda Măria și tare l-a rușinat. Uica Nicolae a crezut, că cu o înmormântare frumoasă și-ar putea răscumpăra greșala:

— Dau cinci mii pentru fanfară, numai să-mi puneți numele meu și al Măriei pe steag!

Pavel Icma care niciodată nu a vrut să se lase mai jos, a îngălbenit. Și de data asta bogătașul tăul i-a luat-o înainte. Cu glas tremurat oferi și el:

— Dacă Uica Nicolae dă cinci mii, dau și eu cinci! S'au adunat vreo patruzeci de mii, din care s'au

cumpărat instrumente. Până aci n'a fost nimic, dar când au început probele, lucrurile s'au stricat. Cei mai mulți spuneau că fanfara e a corului, deoarece coriștii au hotărît înființarea ei, chiar și partea cea mare a banilor ei au dat-o. Oamenii subprimarului în schimb cereau ca fanfara să se despartă de cor, pentrucă nu pot cânta aceiași oameni și la cor și la fanfară. Apoi la probe se conturbă unii pe alții.

Lucru curat, primarul cel mic voia să aducă fanfara la birtul său. În sala cea mare pot să facă probe separat de cor. Mai trece o țuică, mai un pahar de vin, dar mai cu seamă așa putea mai ușor să câștige partizani. Asta însă n'a spus-o, îmbăta pe oameni cu apă rece, promițându-le domnii în comitetul fanfarei.

Și oamenii s'au spart. Înțelegere n'a putut să facă nici protopopul, nici prefectul, nici inspectorul trimis dela Fundații. Ajutorul de primar avea țuică din belșug și oamenii îndârjiți își apărau *dreptul* cu patimă. Pe prefect l-au huiduit, iar Prea Sfinția Sa era să se aleagă cu o sfântă de bătae, cum nici în copilărie n'a mâncat.

Dușmănia a bântuit când fășișă, când ascunsă. Trei ani de zile s'au pârît oamenii unii pe alții pentru fărădelegi făptuite și închipuite. Niciodată n'au avut atâta de lucru judecătoriile, ca atunci. Trei ani de zică și-au aprins sătenii patele și fânul din ogradă. Până și bietecele vite au trebuit să sufere din porcăria oamenilor. Aprinși de patimă, sătenii și-au tăiat prunii în livezi și în izlazuri, sărăcindu-și copiii. Seara nu puteai ieși pe uliță, că te pomeneai ori bătut pe înturceric, ori arestat de jandarmi.

Sfârșitul luptelor a fost la un Crăciun, când co-

rul după o lungă pauză a încercat să cânte la sfânta slujbă. Abia a început, a și mers vestea la birt, la fanfară. În zece minute primarul birtaș și-a adunat oamenii cu instrumente, cu tot și i-a trimis la biserică, iar după evanghelie s'a trezit bietul popă, că-i cântă corul din pod și fanfara din tindă. Deodată. Fiecare liturghia sa.

Liniște a făcut procurorul, care a ieșit la fața locului, să cerceteze pentru câteva capete sparte și pentru un cuțit înfipt în foalele unui biet corist. De atunci cântă în biserică școlarii.

Moș Pau oftă cu amărăciune:

— Așa am petrecut noi, de răsul lumii, decând dascălul cel bătrân ne-a părăsit. Ar mai fi putut el să lucreze, c'a fost om tare. Nici n'a avut cincizeci de ani. A îngropat nevasta și trei copii și totuși nu s'a lăsat frânt. Și acum lucrează la notele lui. Și-i aproape de optzeci. Dar parcă azi la biserică l-am văzut mai palid și cu ochii supti. Cine știe? Poate i s'a apropiat și lui rândul.

Milă mare porni din sufletul lui Moș Pau către Moș Braia:

— După masă mă duc să-l văd!

DASCĂRU

Inchin aceste rânduri tuturor dascălilor, care au trăit și au murit pentru Bănat.

A ajuns în sat la 81. Fecior de țăran dintr'un sat vecin, a făcut școală secundară într'un orașel din jur, iar preparandia la o episcopie românească. L-au ales pentrucă se zvonise că cunoaște notele, iar președintele Comitetului școlar, popa Rusu, un moșneag care a luptat la 48 în rândurile lui Avram Iancu, a voit anume ca noul dascăl să-i facă un cor din țărani.

N'a trecut anul dela alegere și la Paștile următoare a cântat corul în biserică. Pentru prima dată în acel sat.

A fost așa de frumos, că a cucerit pe toți. Cei doi preoți s'au oferit cu toate ale lor în ajutorul corului și de aci înainte probele se țin în școală, în fața comunei întregi. După un an dascălul înjghebează și cor mixt, cu muierile treaba merge totdeauna mai greu, apoi în scurt timp se aranjează cu școlarii primul maial și cu corul prima serată. Au tipărit și invitare.

E. înduioşător să vezi fila înglăbenită:

Invitare la serată de cantu şi dansu ce se va arangia prin Reuniunea de cantari si musica a plugarilor Sambata in 14/2 Februaru 1885 in Sal'a claselor sup. dela Scoala din locu.

Intrarea 50 cr. de persoana şi că Music'a o va esecuta: „Capela lui G. Vasila din Ciclova“. Programa seratei de cantu, ce o va esecuta chorulu vocalu alu Reuniunii de cantari este:

1. Resunetulu „Destéaptă-te Romane“, quartett pentru choru barbatescu,
2. „Cantecul gîntei latine“ de C. Porumbescu,
3. „Stefan cel mare si mam'a lui“ de I. Popfiu,
4. „Arcasiulu lui Stefanu Voda“, solo,
5. „E'ata dîua triumfala“, choru mixtu,
6. „Diorile frumoase pe ceriu se arată“, de Vasilescu,
7. „Mosiu Martin“, de Grozescu,
8. „Canteculu tricolorulu“ de Porumbescu,
9. „S'o vedi mama“, quartett,
10. „Noptea de vera“, de Kreutzer.

NB. In pausa se va jocă: *Calusierulu si Batut'a.*

Succesul a fost enorm. Nu se ştia ce e mai mare, râvna dascălului, sau însufleţirea sătenilor.

La cor a ajuns Pau mai aproape de dascăl. Până aci a fost supărat foc pe el, deoarece dascălul a fost de vină, că pe Păvăluţă l-au scos din orânduielele părinteşti şi l-au dat la meserie. Trei ani grei a petrecut la Oraviţa la maistorul Pipelca, să înveţe frumoasa meserie a cojocăritului. Şi trei ani de zile toa-

te ofurile și toate scrâșnelile pornite din baierile inimii au mers la adresa dascălului. Dar a trecut și timpul de ucenicie, cum trec toate. Pau s'a întors acasă calfă și luându-se după lume, s'a înscris și el la cor.

Zilele petrecute în casa maistorului Pipelca i-au deschis ochii. În scurtă vreme și-a dat seama, cât se trudește dascălul cu oamenii, fără să aibă vreun folos al său din toată munca. Izolat de lume, dupăce făcea lecțiile cu copiii, trecea la cor, unde lucra până noaptea târziu. Aci a văzut Pau și ce este în stare să facă invidia și răutatea omului. Noaptea, când ei se căzneau să învețe cântările, crâșmarii au pus pe niște bețivani să spargă geamurile școalei ca să sperie lumea dela cor. De când dascălul a pornit-o cu corul, crâșmele rămâneau seară de seară tot mai goale.

Dascălul nu s'a lăsat. Când a văzut că a câștigat încrederea oarbă a coriștilor, probele de cor le-a transformat pe nesimțite în lecții de istorie. A arătat oamenilor figurile mărețe din trecutul românilor, le-a arătat, că la câțiva kilometri mai spre răsărit este o țară liberă, pe care o cheamă România, unde poți vorbi și cânta românește și unde te poți purta românește fără să-ți fie teamă de jandarmul cu pană de cocoș în pălărie, care vine și te duce și ani de zile nu-ți mai vezi satul și părinții. Seară de seară a tot ciocănit dascălul în conștiințele oamenilor punând cărămidă lângă cărămidă, ani de zile, până a ajuns că aproape fiecare sătean s'a înscris în Partidul Național Român și s'a abonat la Foaia Partidului. Așa s'a realizat, cu mult chin și sudoare, blocul

cărășan, care în cele mai cumplite lupte politice a ales în Parlamentul unguresc deputați naționali, bătând aproape totdeauna trimișii guvernului.

În curând și în cântare s'a văzut rezultatul tru-dei dascălului. La diferitele emulări și concursuri de cor aranjate de Astra și de alte societăți culturale, corul nostru a început să ia trofee mai importante. La Oravița a luat Diploma de Recunoștință dată de Societatea pentru fondul de teatru român, la Lugoj Pocalul de argint și Diploma cu litere comemorative ale Astrei, tot la Lugoj, câștigă dela Episcopie un armoniu, iar mai târziu în Recița lui Velceanu, prieten bun cu dascălul nostru, corul ia Placheta de argint.

Între timp dascălul a avut răgaz să scrie și să tipărească două liturghii, câteva cărți de școală, teatru sătesc, un potpuriu de cântece populare cu coruri și să colaboreze la diferite reviste și gazete.

A rămas poreclit definitiv Dascălul, sau cu expresia rotacizantă a cărășenilor *Dascărul*. Au mai fost și alți dascăli în comună, dar când s'a spus dascărul, lumea a știut că despre el e vorba.

Mai tare l-a îndrăgit Pau pe dascăl, când acesta i-a scăpat nevasta dela moarte. O apucaseră pe măistoriță niște fierbințeli, care au ținut-o vreo zece zile, după care au scuturat-o friguri, de credeai că atunci fi iese sufletul. A adus maistor Pau doctorul din satul vecin, a mai adus doi din Oravița, dar totul degeaba. Era mare tristețe în casă, când s'a dus dascălul la el, căci era să rămână maistorul vădov cu doi copii mici. S'a uitat dascălul la bolnavă, i-a pus mâna pe frunte și când a dat să plece, l-a întrebat pe Pau:

— Nu i-au făcut nimic doctorii?

— Nimic, învătoriule.

— Atunci lasă-mă să încerc eu ceva.

Paul a dat din umeri.

— Doar Dumnezeu îi va mai putea ajuta.

Peste un sfert de ceas veni dascălița:

— Scoate, Paule, covata cea mare din pivniță și umple-o cu apă.

Pau nu știa ce să facă. Dar a scos covata și a umplut-o.

— Acuma ajută-mi, să scaldăm pe măistorița.

Oamenii casei au sărit îngroziți de această tentativă de omor. Dar Pau, înlemnit, asculta ca prin vis. Au apucat-o pe bolnavă și au cufundat-o în apă. Apoi au scos-o, au frecat-o aspru cu prosopul și au culcat-o în pat, oblojind-o bine în dușăg. Și așa încă de vreo trei, patru ori până seara. Măistorița era mai mult moartă decât vie, dar noaptea a dormit buștean. Prima oară de trei săptămâni. A doua zi a cerut un pahar de lapte, că i s'a făcut foame.

După această vindecare miraculoasă maistorul Pau și-ar fi dat și viața pentru dascăl. El l-a dus cu trăsura pe la judecătorii și tribunale, când l-au cercețat pe dascăl pentru anume scrisori și cărți oprite, aduse de peste graniță, pe care le-a răspândit prin sat. Era să facă moarte de om, când a aflat cine l-a părțit. Dar dascălul l-a liniștit:

— Lasă, Paule. Un fir de păr nu se clinește fără ca undeva, într'un răboj mare, să nu se însemne. Și fiecărui i se va plăti după fapta sa.

A înțeles, nu a înțeles Pau cuvintele biblice, nu se știe. Dar mai târziu, în primele zile ale marelui

război, l-au găsit pe vânzător împuşcat pe la spate. Atunci s'au văzut adevărate cuvintele dascălului.

Aşa au trecut anii, în muncă grea, până a venit anul 1906, când s'au împlinit 25 de ani dela înfiinţarea corului. Atunci dascălul a aranjat un jubileu cum nu s'a mai văzut. După obiceiul breslei cântăreţe, a învitat la serbare şapte coruri din jur. Le-a aşteptat complezant, cu steaguri în frunte, la margina satului. Pe fiecare din direcţia, din care trebuia să sosească. Acolo au închinat steagurile şi au cântat cântarea de bun sosit, după care ceremonial le-a petrecut până în piaţa din faţa şcolii. Aici era ridicată bina, pe care a decurs festivalul. Poezii, cuvântări şi cântece. Iar la urmă, ca încoronare, toate corurile reunite, vreo şapte sute de cântăreţi, au întonat sub cerul liber *Deşteaptă-te Române*.

Bărbaţi vânjoşi, păşiţi de multe neazuri, oameni din diferite sate de pe Valea Căraşului care atunci s'au văzut poate pentru prima oară, s'au regăsit într'o îmbrăţişare frăţească şi multe lacrimi s'au scurs pe obrajii prăjiţi de soare. Venerabilul protopop, cu plete albe ca zăpada, care a făcut ani grei la Seghedin, plângea cu hohote, iar intelectualii musafiri şi-au pierdut şi ei cumpătul. Maistorul Pau, ca şi ceilalţi corişti, au simţit de vreo câteva ori inima săltând în gât şi părea chiar, că imnul se disolvă în emoţia generală, dar energia neînfrântă a dascălului a biruit şi atunci şi imnul s'a încheiat cu juruinţa:

*Murim mai bine în luptă, cu glorie deplină,
Decât să fim sclavi iarăşi în vechiul nost pământ.*

A fost un spasm general şi a fost un semn de prevestire, că nu mai este putere, care să poată ţine

la un loc, subjugate, popoarele Monarchiei dornice și coapte pentru libertate.

Jubileul a mai fost ceva. A fost proba generală a cărășenilor pentru un eveniment de mai mare anvergură, pentru deplasarea la București, la Expoziția cea mare. Căci Moș Braia și aci și-a dus corul. Și ca în tot locul, cărășenii nici aici nu s'au desmințit. Au adus acasă Diplomă de onoare, Medalie de aur și un Brevet Regal cu Plachetă.

Pentru maistorul Pau și pentru ceilalți coriști drumul la București și serbările au fost un vis. Trăiau tcpiți în măreția clipelor. La întoarcere au strâns și mai tare rândurile. Din majoritate naționalistă au devenit unanimitate naționalistă. Atunci și-a meritat satorul porecla de Leu al Bănățului, când au ales candidatul Partidului Național împotriva candidatului guvernamental, un român renegat.

Atunci a fost dascălul la apogeu. Stăpânirea însă a văzut lucrurile cu alți ochi. Și-a trimis iscoadele și inspectorii să facă marea curățire. Așa l-au prins și pe dascăl:

— Elevii dumitale nu știu conversa ungurește!

Dascălul a înțeles, că totul s'a sfârșit. Atunci a izbucnit din el cărășanul. Atunci și-a permis primul sarcasm față de superior, care a fost și ultimul:

— Păi bine, domnule inspector, cu cine să converseze elevii mei ungurește, cu găștele, cu porcii, sau cu boii pe care îi păzesc?

Inspectorul n'a răspuns la întrebare. A răspuns în schimb stăpânirea, scoțând pe dascăl din învățământ, în puterea vârstei. Cu patru copii neisprăviți...

* * *

Râdurile de mai sus nu le-am scris numai cu gândul de a nu lăsa în uitare figura dascălului Braia. Numele lui nici nu este Braia. Numele lui este Liuba, Lința, Bogdan, Alexandrescu, Novacovici, Molin, Drăgulescu, Crețu, sau numele oricărui dascăl confesional. Și putea să fie din Măidan, Vărădie, Ticvani, Cacova, Răcășdie, Oravița, sau din oricare sat de pe Valea Cărașului. Pentru că dascălul nu a fost o figură izolată. El a fost un *fenomen social* pe această vale. Mulțumită dascălilor a ajuns Valea Cărașului fala Bănatului.

CU PAU PIELE LA DASCĂL

L-am găsit la masa de lucru, încovoiat asupra unui teanc de hârtii.

Când am intrat, s'a ridicat. Frunte mare, umeri frânți. De sub bolta frunții ochi veșnic căutători își plâng tristețea. Nas drept și puternic completează înfățișarea dascălului. Un zâmbet fugar luminează chipul său:

— Vânt bun de primăvară vă aduse pe la mine. În pustnicia asta cu săptămânile nu calcă nimenii

Figura trudită a dascălului a răscolit sufletul lui Moș Pau. Abia putu îngăima:

— Am venit să mai stăm de vorbă, că ți s'o fi urit tot singur. Și am făcut un foliar din piele de miel tânăr, mi-a rămas dela Botez, și l-am adus. Iți ține cald la șale, cum stai toată ziua gârbovit lângă fereastră. Parcă ar fi frig aici, în odaie?

Intr'adevăr, în odaia dascălului te cuprindea frigul. Frigul însă nu venea din cauza anotimpului. El se degaja din austeritatea camerei. Ieșea din mobilele

mai mult decât sobre, o masă, câteva scaune de lemn, patul și un dulap mare cu cărți. În colț o sobă de fier, neagră și lucioasă, care te amorțea cu indiferența. Vrafuri de cărți pe scaune și pe jos. Singurul lucru cald și luminos era masa de scris a dascălului, așezată lângă geam, în bătaia soarelui. Manuscrise, foi cu note muzicale, penița pe care încă nu s'a uscat cerneala, toate demonstau o activitate întreruptă.

Dascălul luă pachetul vădit emoționat. Vru să spună ceva, dar Moș Pau nu-l lăsă:

— Tot cu notele?

— Tot cu ele. Dacă mi-ar da Dumnezeu zile să isprăvesc și asta, că atunci mă mai odihnesc și eu. Las rândul celor mai tineri, că eu deacuma mi-am făcut veacul.

Mă uitai la manuscris:

„Flori de pe Căraș, 300 cântece populare adunate și întocmite pentru coruri bărbătești și mixte...”

— Ar fi păcat să se piardă, spuse dascălul.

— Cum se pot pierde, dacă sunt din popor? Țăranii nu le mai cântă?

— Pe cele mai multe abia dacă din auzite le mai știu. Eu le adun de 50 de ani. Dela părinții și bunicii celor de azi.

— Să știi, domnule, se amestecă moș Pau în vorbă, azi și în cântare e ca și cu moda. Se cântă un cântec o vreme, apoi nu se mai cântă. Lumii i se urăște de el și vine altul nou. Aduce Ghiță Briptă destule de pe la târguri!

— Fapt este, că din drumurile sale, țăranul prinde multe. Se duce cu varză la Recița, ori cu struguri la Ștaier. După vânzare mai totdeauna întră și el, ca

omul, într'o crâșmă, să ude vânzarea și să ia putere pentru drum. Acolo dă de târgoveți din alte părți și de muzicanți adunați cine știe de unde. Pe drum către casă cu ce-și scurtează cele șapte, opt ore de drum? Cântă. Cântă de răsună codrii, pe unde-i trece calea. De mulțori de-ale lui. Dar tot de atâteaori de cele auzite la chef.

— În felul acesta se aduc multe cântece străine în Căraș.

— Se aduc destule. Și demulte ori e foarte greu să stabilești origina cântecului, e dela pustă, din Ardeal, sau chiar din altă parte a Bănățului. Cărășanul totdeauna transformă cântecul după tiparul său. Un accent, un acord care i se pare mai potrivit și transformarea e gata. Dela străini, cu excepția sârbilor, cărășanul a luat foarte puțin.

— Teoreticienii noștri afirmă, că împrumutul dela sârbi ar fi important, întrerupsei eu pe dascăl.

— Este și nu este. Pentru mine problema este deschisă, deși așazicând *trăesc* în muzica populară de jumătate de veac. Căci să vezi, cum stau lucrurile. La unele cântece dela prima audiție se poate stabili origina sârbească. Pe acestea cărășanul, care a umblat în multe birturi între Biserica Albă și Panciova, așa le și cântă, drept cântece sârbești. De mulțori îl poți auzi:

— Asta-i sârbească. Numai sârbii fac așa!

La altele, în schimb, nu se recunoaște atât de evident nota sârbească, totuși se zice despre ele, că ar conține elemente sârbești. Pedeałtăparte sârbii cântă nenumărate cântece curat românești și afirmă că

sunt sârbești. Mutație și împrumut, se spune. La cântece simple mai merge, dar la doine, ca producție de gen superior, lucrurile nu se pot explica prin teoria simplistă a mutației. Cântecele se iau la birt, la joc, la nunți, chiar și la mort, foarte ușor. Dar doina este un gen închis, ea cere calități și condiții speciale, are notă și specific mult mai bine definit. Se și mută mult mai greu. Și dacă nu găsește rezonanță în sufletul aceluia care o împrumută, pierde în scurt timp. Ca să se poată împrumuta cântarea în mod durabil, cele două specificuri trebuie să aibă un teren, pe care se întâlnesc și unde se suprapun, trebuie să aibă o rezonanță comună. În realitate lucrurile sunt și mai complicate. Melodiile originale cărășene sunt mult mai apropiate de cele bulgărești. Apoi turcii transmit dela Istanbul cam de trei ori pe săptămână muzică populară turcă. Și ce sunt cântecele populare turcești în majoritatea lor? Jocuri cărășene. *De doi, Pe loc și Brâuri*. Așa cum le-a cântat odinioară Bârcă, Sfetcu și Cocoș, așa cum le cântă azi Sitariu, Gore și Alexa și toți muzicanții cărășeni. Să le fie împrumutat compozitorii turci? Puțin probabil. După audiții de la Radio însă nu se pot face studii comparative. Ca să cunoști muzica populară, trebuie să o studiezi așa, cum o cântă tarafurile originale, ieșite din popor. După părerea mea, pentru a cerceta origina și înrudirile muzicii populare române și în special cărășene, teoreticienii noștri ar trebui să se deplaseze în Bulgaria, în Sârbia mare, în Șumadia, în Albania și puțin prin Asia Mică. Acolo vor găsi material documentar destul. Mai ales cercetarea elementului vechiu bulgăresc poate fi fructuos.

Dascălul se opri un moment. Apoi continuă zămbind:

— Nu știi, la ce rezultate ar ajunge cercetările. Și la ce bun, să te trudești să afli adevărul. Nu e des-tul, că ai muzică poporală și că e frumoasă? Se poa-te că adevărul va satisface un îndreptățit orgoliu națio-nal. Se poate că nu. Dar nu este mai frumos, să-ți imaginezi, că doinele și cântecele cresc pe câmpii în-tinse, pe coline însozite și în surducurile munților? Și cum o anumită regiune crește numai anumite flo-ri, tot așa într'o anumită regiune se nasc numai anu-mite cântece. In timpuri bulgarul, sârbul și cărășanul au trăit și în parte trăesc și azi, cam în aceleași re-giuni. Fiecare a cules aceleași flori și aceleași cântece. Toți trei le-au făcut chită. Unul le-a pus la pălărie, celalalt la brâu. Al treilea la cheptoare. Asta e toată deosebirea . . .

Oboseala a trecut de pe chipul dascălului. Diva-gația pe terenul atât de drag lui i-a făcut bine. Invio-rat continuă:

— De ce m'am sbătut și mă sbat și azi atâta pen-tru cântarea poporală? Pentru că am convingerea, că singură cântarea ne-a menținut pe noi, cărășenii, pe linia existenței naționale. Să cercetăm nițel lucrurile.

Patru sunt planurile, pe care un popor își poate manifesta mai cu seamă capacitățile și viabilitatea: politica, știința, religia și arta. Atât dela romani, cât și dela geto-daci am moștenit importante aptitudini politice. Ele s'au și manifestat totdeauna, când îm-prejurările au permis. Ducatele bănățene din timpul năvălirilor, cnezatele și districtele valachice de mai târziu și amintirea acelu *jus valachicum ab antiquo*

o dovedesc îndeajuns. Dar numericește fără importanță în fața puhoaielor de năvălitori, organizațiile bănățene n'au putut rezista totdeauna. Nu s'a putut îndeplini cea mai necesară condiție pentru dezvoltarea aptitudinilor politice, durabilitatea și continuitatea pe plan mai larg.

Tot din acest motiv nu s'a putut desvolta nici viață științifică pe aceste meleaguri, deși legătura cu Apusul nu lipsea. Lipsea doar tihna, pe care o recer speculațiunile și cercetările abstracte.

Religia?

Pe planul religiei am avut de îndurat cele mai multe ingerințe. Ca să ne convingă pentru catolicism, Sfântul Ștefan al ungarilor și urmașii săi au trimis armate întregi în Bănat, care au decimat populația. Nici până azi Istoria materialistă nu a putut explica îndeajuns fenomenul, că românii și-au putut păstra credința în fața *argumentelor de crdin religios* de pe vremuri. Se spue, că s'au retras în codri. Dar nu se spune, ce au făcut acolo.

Apoi au venit turcii. Aștia au fost destul de toleranți față de credința supușilor lor doar bisericile le transformau în grajduri pentru caii spahiilor. Afară de aceasta, având nevoie de brațe de lucru, au cruțat, pe cât i-a lăsat inima, viețile celor de jos. Faptul, că din când în când retezau capul vreunei căpetenii de valah, în ochii lor avea importanța unui fapt divers. Dar din acest fapt divers, ca și din retragerea de pe timpurile de catolicizare cu sabia, în codrii cărășeni totdeauna a răsărit un cântec vitejesc, sau o baladă.

Ceva mai târziu a venit reformația. Cu apucături de pisică a căutat să se furișe în sânul românilor. I-a

luat cu binișorul. A tradus cărți religioase în românește, predici, cuvântări ocazionale. Poate și alte lucruri. N'avem nicio însemnare contimporană, care să ne arate câți români și-au părăsit religia. Dar e probabil, că au trecut câțiva. Și odată trecuți, pierduți au rămas. Din aceste timpuri a rămas printre oamenii mai bătrâni zicala:

Ăsta nu-i om, ăsta-i calvin!

Și epitetul este întrebuințat în Căraș ca superlativul sceleratului.

Însă nici sabia ungurului, nici bătaia de joc a turcului și nici violența calvinilor cu buzdugan și coș de lut pe turnul bisericii n'au stricat atâta cărașenilor, ca frații în ortodoxie, sârbii. Sub tutela lor bănățenii ajung la 1695, când se înființează episcopii-le sârbești din Timișoara și Caransebeș. La 1749 se așează la Vârșeț episcopia sârbească. Românii din Căraș sunt deslipiți dela Caransebeș și sunt trecuți sub administrația Vârșețului. Episcopul sârbesc se amestecă tot mai mult în treburile românilor. Diaconii români învață teologia la Vârșeț, acolo se sfințesc și episcopul sârbesc îi trimite la parohii, cum vrea el. Atunci au fost siliți să-și schimbe numele tinerii români care au vrut să se sfințească, din Petru s'a făcut Petrovici, din Pascu Pasculovici, din Mărtin a devenit Martinovici. Cele mai mari abuzuri s'au comis. Se sfințeau orice fel de elemente, numai bani să fie avut.

Și azi se povestește la noi în Căraș, cum au plecat odată țărani dintr'un sat de pe Valea Cărașului la episcopul din Vârșeț, să le schimbe popa, că nu-i bun de nimic. Nici românește n'a știut.

Episcopul i-a refuzat.

Când au dat să plece, le-a ținut calea un protoiereu burtoș, care le-a șoptit ceva la ureche. Oamenii au înțeles. S'au dus acasă, au făcut suma și s'au prezentat din nou la cancelaria episcopescă. De data aceasta le-a mers bine. Cât ai clipi din ochi, cererea le-a fost ascultată. Episcopul, văzând că satul e bogat, le-a trimis un nepot al său.

N'a trecut mult timp și sătenii s'au pomenit, că fugind de ploaie, și-au dat în râu. Căci popa Sava cel plecat, a fost miel blând pe lângă nepotul episcopului. Au răbdat cât au răbdat și iar s'au dus la Vlădicie. Vlădica însă i-a luat la goană. Ca un curcan înfoiat în pene s'a repezit în ei:

— Popă v'a trebuit, popă v'am dat!

Țăranii nu s'au dat bătuți. L-au căutat pe protoiereul care de data trecută i-a scăpat din încurcătură:

— Sveti Părinte, ne-ai scăpat odată de dracul, fii bun, mai scapă-ne odată, că popa cel nou e de trei ori mai rău decât celalalt!

Prea-Cuviosul stătu un moment pe gânduri, apoi le spuse:

— Așteptați puțin, să văd ce pot face.

Plecă la vlădica și peste puțin timp se întoarse:

— Dacă dați de trei ori atâta, cât ați dat rândul trecut, Inalt Prea Sfinția Sa vi-l trimite înapoi pe popa Sava.

Cărășenii erau la culmea disperării. Dar unul mai sfătos îi scoase din încurcătură:

— Sveti Părinte, acum că am plecat pe calea asta, fii bun, mai du-te odată la vlădica și întreabă-l

Cu Pau Piele la dascăl

cât ne costă, să ne sfințească un popă după pofta noastră!

Prea-Cuviosul aduse răspunsul prompt:

— O pungă de galbeni!

— La Sfântă Măria mică, după ce vindem cucuruzul, venim la sfințire.

Intr'adevăr la Sfânta Mărie mică s'a prezentat delegația la vlădică. Vreo zece, doisprezece țărani împingeau spre scaunul Sfinției Sale un măgar. De coada măgarului erau legate două pungi cu galbeni.

Inalt Prea Sfinția sa, om bătrân și cu vederile slăbite, s'a uitat lung la candidat. Apoi a decis scurt:

— Partea din față pare a fi măgar. Dar cea din dos e bună de popie!

Intâmplarea asta anecdotică, urmă dascălul, caracterizează deplin stările ce domneau pe acele vremuri în biserica noastră, atât de puritană mai înainte. Ce era să facă atunci cărășanul plin de simț și de vieață? În politică nu avea ce căuta, din școală și din biserică l-au scos, ce-i mai rămânea, decât să-și irosească puterile în artă, în cântare. În cântec a putut să facă politică și acte de vitejie, în cântec și-a epuizat plusul de vitalitate și dexteritatea, căci se cere multă știință, ca să faci un cântec frumos. Nici nu l-a costat nimic. Dumnezeu i-a dat instrumentul gratis, iar în codru și pe țarină nimeni nu l-a putut urmări pentru cântare. Și tot cântând, degeaba s'au trudit sârbii și ungurii să-l desnaționalizeze. Degeaba au forțat limbi streine în școală și în biserică, de cărășan nu s'a prins. Pentrucă el cânta românește...

Dascălul a făcut școală veche. Didacticismul i-a pătruns toate celulele. Ține să documenteze tot. Și

vorba i-a căzut bine, căci în pustnicia sa nu a avut des ocazie, să-și descarce sufletul. Neobosit, continuă:

— Și mai e ceva. De niciunde nu se desprinde mai clar caracterul minunat al cărășanului, ca din cântec. Iată de ce țin eu să fixez cât mult din sufletul său, din cântecele sale. Căci timpurile noi nu sunt deloc favorabile manifestărilor de ordin mai înalt al țărănilor. Un modernism rău înțeles îi cuprinde tot mai mult și-i abate dela căile tradiționale. Pericolul e mare, dar pentru salvare tot nu-i târziu. Cei competenți cu o politică școlară potrivită ar putea ușor combate răul. Trimiterea dascălilor la sate după un criteriu mai nimerit ar putea schimba situația.

— Mie nu-mi plac dascălii cei noi, afirmă și moș Pau. Nu știu să cânte în strană.

— Nu sunt bine pregătiți? întrebai nedumerit pe dascăl.

— Ba din punctul de vedere al instrucției sunt foarte bine pregătiți. De la Unire am asistat la toate examenele școlare din sat și la toate întrunirile învățătoresți din jur. Pot afirma, că dintre dascălii tineri optzeci, nouăzeci de procente știu să țină lecții model.

— Atunci de unde vine nemulțumirea?

— La noi în Căraș pe lângă carte se mai cere ceva. Se cere nițel *șlif local*, ca mă exprim în grai localnic. Mă vei înțelege mai bine, dacă-ți voi arăta o față importantă a caracterului cărășan. E vorba de înclinarea lui de a se lua la întrecere cu toți și cu toate. Și în toate domeniile. Pare cam donchișotesc, dar așa este. Poate climatul dulce și o natură blândă, care face ca țăranul să-și poată câștiga destul de ușor un minim de existență, a favorizat dezvoltarea acestei

calități. Cine muncește în ateliere de fabrici și tot n'are cu ce trăi, acela nu are chef de exhibiții. Aici însă este altfel. A venit neamțul în Bănat. Se spune, că el a dezvoltat agricultura prin o cultivare mai rațională a pământului. Azi zarzavaturile cărășenilor sunt foarte mult apreciate tocmai de nemți. S'a coborât neamțul în mină.

— Mama ei de treabă, oare numai neamțul poate? s'a întrebat cărășanul și a coborât și el în mină. Nu vorbesc de bufeni, a căror profesie a fost din băbăluc minieritul, ci de țărani dela sate, care lucrează dela Delinești prin Secul, Doman și Lupăg, până la ocnele din Anina. Pe deasupra cântă neamțul în cor ca el? Face nemțoaica îmbrăcată în treizeci de fuste chilimuri și împestrături așa de împodobite, ca nevasta cărășanului?

Ce să-ți mai exemplific? În cântare se luau la întrecere cu mine, care eram conducătorul, pot spune dictatorul lor. Veneau cine știe de unde și numai mă pomeneam:

— Invățătorule, să vezi, ce-am auzit eu la Sasca, la birtul lui Rogovan!

Și eu totdeauna trebuia să fiu gata, *să-i cânt una și mai frumoasă*, ca să nu rămân mai pe jos. Pentru-că așa-i firea cărășanului, *se măsoară pe băt* și cu prieteni și cu dușmani. În această emulare numai alt cărășan poate să-i țină piept vrednic și cu rezultat. Cine știe să se folosească de această împrejurare, face treabă bună cu el. Aici văd și una din cauzele decadenței țaranului cărășan, mulți dintre intelectualii, care l-au condus după războiu, n'au fost totdeauna pe măsura lui! Individualitatea și egocentrismul său

ce, explicit!

puternic, apoi cunoașterea, că lucrurile au mers și pot merge și azi mai bine, l-a pus în gardă, iar simțul critic, cu care pipăe infalibil slăbiciunile adversilor, i-a situat pe aceștia pe plan inferior. Așa s'a făcut, că deși țărani aveau conducători, în realitate au rămas fără ei. Indepărtați în suflet, îndepărtați în preocupări.

— Poate și războiul a contribuit mult la decadență, încercai eu să intervin în favoarea intelectualelor vizați atât de direct.

— Poate, dar nu în măsură decisivă. Războiul le-a deschis numai orizonturile. I-a purtat prin toate țările Europei și prin pustele Asiei. Au văzut viața sub diferite aspecte. Mai mult, în împrejurări cu totul streine de cadrul lor sufletească și cu totul neprielnice, și-au făcut viața proprie. Oamenii aceștia au văzut cu ochii lor carnajul formidabil al ofenzivelor rusești din cincisprezece, au fost zdreliți de granatele și țândările stâncilor tiroleze și au fost sufocați de gazele frontului apusean. Țărani pașnici, cu orizontul până la satul vecin, unde se ține târgul săptămânal, sau cel mult până la Judecătoria de ocol din orașelul apropiat, oameni, pentru care moartea unui vițel echivalează cu o catastrofă cosmică, au asistat la prăbușirea a trei împărății și au trecut, cei mai mulți, prin cataclismul revoluției rusești. Și oamenii aceștia nu și-au pierdut frâul. Când s'au întors acasă, n'au umplut birturile sub pretextul, că grozăviile trăite le-au ruinat nervii. S'au apucat de coarnele plugului și au legat viața acolo, unde au întrerupt-o în patrusprezece. Iar Dumineca următoare au venit la mine: „Domnule învățător, ce facem cu corul?“ Pe

oamenii aceștia nu războiul i-a stricat, ci intelectualii fără nivel, după război. Dovada? Când au văzut că au rămas fără conducători și că popa și dascălul de toate se ocupă, numai de baiurile lor nu, s'au grupat singuri și și-au ales conducător din sânul lor. Au adunat ban cu ban și au trimis pe cei mai iscusiți dintre ei la conducători de coruri mai bătrâni, ca să învețe notele. Și în scurt timp au apărut conducătorii de cor țărani. Eu personal am instruit din Ticvaniu mic trei, din Comoriște patru, din Răchitova doi. Deăștia îmi aduc aminte în grabă. Noi în sat am avut mai mulți pregătiți încă dinainte de războiu. Dar nu mi-au luat-o înainte. Au venit la mine și m'au rugat să-i conduc.

Evident, la 65 de ani e greu să faci eforturi de felul acesta. Dar tot m'am dus cu ei. Nimic nu-i mai frumos și folositor, decât o legătură strânsă între țărani și conducătorii lor, care nu se mărginește numai la relațiile și îndeplinirea funcțiilor oficiale. Să vezi, ce bine-i stă preotului din Mărcina, — îl amintesc numai pe el, deși mai sunt și alții — când îmbracă haine țărănești și pleacă cu corul său în toate părțile. Și ce progres a făcut acel cor? A cântat la București invitat la Radio, iar pe aici ia toate premiile dela întreceri. Și dacă stai de vorbă cu un corist, nu-ți vine să crezi, că nu vorbești cu un intelectual.

— Dar cum i-a stat lui popa Burtă, când oamenii i-au agățat izmenele de ușă la drăguță-sa, întrebă moș Pau clipind din ochi.

Dascălul lăsă întrebarea fără răspuns:

— Iată d'asta cred eu, că cei chemați ar trebui să dea o deosebită importanță muzicii în școlile nor-

male și măcar unul din dascălii trimiși în fiecare sat bănățean, să fie bănățan și muzicant. Numai în felul acesta va putea dascălul să scoată pe țăran din indiferentismul și amorțeala, ce l-a cuprins față de tot ce pornește dela intelectuali și să-l atragă din nou în sfera preocupărilor de ordin mai înalt. Căci dacă nu există și legătura spirituală și a locului, oricât de buni ar fi dascălii, din țărani nu vor putea scoate decât *olteni*, gata în orice moment să-ți calculeze din cap câți bani capătă pentru 160 de părădăisi, 800 de pipărci și 46 oche de struguri. Dar cântecele noastre vor pieri și odată cu ele va pieri și elementul, care a ținut totdeauna vie, în secole, romanitatea noastră pe aceste locuri. În locul lor vor pătrunde tot mai mult cântece cazone și mahalagisme de talia lui:

Dacă Elizabet
N'ar avea picior cochet,

și

Când am venit la cazarmă,
Eu eram fricos,
Mă speriam și de-o ceapă,
Ce era pe jos,

și se va pierde posibilitatea de a reveni la nivel cultural. Căci de frică, sau numai din ordinul oficialităților, țăranul cărășan nu face nimic. Se îmbracă în indiferentism, ca ariciul în blana-i țepoasă. Nu poți pătrunde la el decât prin stimulentele ambiției, în felul cum arătai.

— Azi dimineață, când m'am dus la biserică, la

birtul lui Alexa cântau feciorii una tot cu Zumbalai, zumbalai, meștere, confirmă moș Pau, și dascălul stătea și se uita la ei.

— Au ei mai multe de felul acestora. M'am interesat mai deaproape de repertoriul lor de acest gen și pot să-ți spun că m'am întristat. În locul frumoaselor cântări populare și eroice de odinioară, acum circulă niște orori, care dacă nu sunt pornografie curată, sunt o absurdă lipsă de gust.

Să nu interpretezi cele ce-ți spun eu drept regionalism, continuă dascălul văzând în ochii mei un fel de nedumerire. Nu de aceea am lucrat noi dascălii bănățeni decenii de-a rândul pentru ideea românească. Nu de aceea ne-am lăsat târșiți în procese, suspendați și pensionați înainte de vreme, ca acum să ne gândim la așa ceva. Nu de aceea ne-au închis unghiile la Seghedin și ne-au schingiuit prin tabere de concentrare, ca acum să ne gândim la regionalism. În 1919 am întâmpinat jandarmii români la hotarul satului, cu flori, cu preotul în odăjdii și cu corul în frunte, căci am văzut concretizată în rezultat pozitiv toată truda noastră și am văzut răzbunate toate persecuțiunile de secole. Dar mă doare inima, când mă gândesc ce valori se pierd și cât de ușor s'ar putea păstra ele. Te ai gândit, ce comori de folclor am putea salva, dacă în fiecare sat bănățean am avea și azi un Gheorghe Cătană, un Novacovici, sau conducători de cor de talia lui Velceanu, și Popovici, ca să nu amintesc mai mulți? Unde s'ar putea ridica această țărănime atât de bine dotată de Dumnezeu?

— Când am cântat la Lugoj *Arcașul lui Ștefan Vodă și Măi Anuță*, nume mândru, a venit episcopul

pe bină și l-a țucat pe domnul învățător pe amândoi obraji, își aminti moș Pau.

Dascălul are dreptate. Legăturile tainice și indisolubile, ce se nasc între oamenii din acelaș loc, acelaș aer, spun cărășenii, pot stimula eforturi nebănuite în favoarea unui localism creator. Și dacă pentru cărășeni s'a dat cântecul drept fel de afirmare specifică, de bună seamă și celealalte regiuni vor fi având o condiție și o posibilitate de evidențiere, prin care pot lua parte în concertul specificurilor regionale și care în felul acesta ar putea fi accentuate și exploatate tot mai mult în interes unitar.

Cu gândul să văd mai de aproape lucrurile, întrebai pe dascăl:

— Oare condițiile de sănătate nu contribuie mult la agravarea stărilor? După câte știu, tuberculoza și mortalitatea infantilă face destule victime!

— Ai atins un capitol dureros. Când stau și mă gândesc, că la *drumul mare* aproape tot a doua casă a rămas pustie, mi se lasă o negură pe suflet. Și totul în primul aspect este funcție de condițiile economice.

— Mi se pare că aici este o contradicție. Pământul de pe Valea Cărașului este socotit de pământ bun!

— Tocmai asta-i buba, lămuri moș Pau. Este socotit de bun, dar de fapt nu este așa de bun ca pământul din pustă. Și nu toți au pământ la vale. Pentru cei care n'au, e greu să-și cumpere chiar și litra de petrol. Iar cei care au, trebuie să muncească din greu ca să facă bani. Nici nu se face atâta grâu, ca să se poată vinde. Când s'au făcut 1000—1200 de chile la jugher, a fost an bun. De aceea la vale se pun zarzavaturi. Dela Secaș până la Mărcina țărnuț Cărașu-

lui este o imensă grădină de verdețuri. Să vezi cum împing oamenii la roata cu care scot apa din Căraș, să-și ude varza, pipărcile, părădăisele, chelul, morconii și cealalte verdețuri pentru supă. Din primăvară până toamna. Din zori până în noapte. Iar noaptea nu închid ochii, că trebuie să le păzească, să nu le fure cei de peste apă. Și la sfârșit ce iese? Când este lucru la Recița, se vinde bine. Când nu, vindem suta de pipărci cu doi, trei lei, și verzele două, trei la leu. Iar dacă nu sunt bani, nu este nici doctor, nici doctorii pentru multele beteșuguri, care vin peste om. Ai noștri nu fug de doctor, dar când n'ai cu ce-l plăti, e mai bine să nu-l vezi.

— Văd însă case frumoase la oameni. Cum le-au putut ridica, dacă nu este câștig?

— Casele sunt zidite în cea mai mare parte înainte de război, răspunse dascălul. Atunci posibilitatea de câștig era cu mult mai mare, căci cărășenii aveau încă două debușeuri, Biserica Albă și Vârșețul, pe care acum nu le mai au. Șoseaua asta, ce trece în fața casei, acolo se oprește. De două ori pe săptămână nu puteai dormi noaptea. De seara până dimineața treceau convoiuri nesfârșite de care spre Vârșeț și Biserica Albă. Incărcate cu lemne, zarzavaturi, porumb, carne tăiată și animale vii, brânză, fructe și tot ce prin pusta Vârșețului nu se face. Mai cu seamă lemnul era important. Chiar și cei care nu aveau păduri, dar aveau cai și boi, se duceau la codru în comunele de la deal și cumpărau acolo parcele întregi, le tăiau și duceau lemnele la Vârșeț. Câștigau bine și la transport. Azi, aceste izvoare de câștig s'au uitat. Le-a închis granița pusă între noi și sârbi. Ce vor fi făcând

vârșețenii fără lemne, nu știu. N'am fost de dinainte de războiu la Vârșeț. Dar pentru noi pierderea lor e foarte grea. Recița singură încă nu o poate compensa în întregime. Afară de aceea, până mai ieri, alaltăieri, din cauza crizei economice și a unei politici păcătoase, la Recița nu s'a lucrat lung timp, din lipsă de comenzi. Atunci mizeria neagră a centrelor industriale a coborât și în satele de pe Valea mănoasă a Cărașului.

— Ce are de a face asta cu sănătatea? Doar oamenii din sat nu prea se duc la Recița la lucru.

— Are foarte mult. Înainte de războiu foarte des puteai vedea la Marila, la Ștaier, la Băile Herculane, și chiar la Carlsbad țărani cu cămașa albă, cu pieptar vânat și cu ciorapi negri, de lână, lungi până sub genunchi. Privirea lor cuminte și îndrăzneată a trădat ușor pe cărașan. Atunci își puteau vedea mai ușor de sănătate. Chiar dacă nu aveau numerar disponibil, creditul funcționa normal și cu dobânzile de atunci, din câștigul realizat la târgurile dela Recița, Vârșeț, Biserica Albă și Ștaier, în patru, cinci ani scăpau de datorie.

— Ion Stoina s'a operat la clinică la Budapesta și Petru Toader a fost la sanatoriu la Viena cu bani dela bancă, lămuri moș Pau.

— Imi aduc aminte, răspuse dascălul. După războiu însă camăta era între 33 și 45. Desigur, țărani s'au curățat repede. Noroc, că a venit conversiunea.

— Doctorii oficiali ai circumscripțiilor n'au intervenit, să oprească, sau să micșoreze măcar prăpădul?

— Au intervenit ei, cât au putut. Dar ce poate să

facă un singur doctor la 7—8 comune și fără mijloace de transport?

— Dar nici așa nu se vindecă oamenii, cu *Scoate limba și sutal* — interveni agresiv moș Pau, făcând aluzie la un medic, care a rămas celebru cu vorbele acestea glumețe.

Avui impresia, că Moș Pau nu prea are la inimă breasla lui Esculap. După necazurile, care le-a avut în familie, nici nu e de mirare. Dar dascălul continuă:

— In tot cazul situația s'a ameliorat. In vremuri ungurești abia era un medic la 15 comune. Dar până când nu are fiecare sat medicul său, echipat cu toate mijloacele necesare, nu se va face prea multă treabă. Mortalitatea infantilă va rămânea urcată și tuberculoza își va culege victimele mai departe.

— Dar până atunci rămâne satul pustiu. Medicii și sociologii, care s'au ocupat cu aceste năpaste, sunt foarte îngrijorați.

— Eu nu sunt atât de pesimist, răspunse dascălul. Și cred că am motive să nu fiu. Trăesc în satul acesta de cincizeci și trei de ani. Interval destul de lung, deci, ca să pot avea o privire sinoptică asupra vieții satului. Am prins timpurile, când oamenii aveau trei, chiar și patru copii. Am văzut cum au redus numărul lor la doi, la unul, ba chiar la niciunul. Am văzut cu ochii cum au rămas goale șiruri întregi de case. *Dar au văzut-o și țărani!* Au văzut și s'au înspăimântat. Și ei, pentru care vișa, neamul, înseamnă tot așa de mult ca familia, poate chiar mai mult, au luat singuri măsuri. Au trecut la sistemul de doi copii. In Ticvaniul mare și Ticvaniul mic azi asta e moda, doi copii. Modă spun ei. Dar eu cred că este manifestarea unui

Libertate? instinct politic ancestral, care a călăuzit prin veacuri poporul român și care totdeauna l-a făcut să găsească cea mai bună cale, care-l scoate din împas. Scăpați din strâmtorările robiei streine, țărani încep singuri să arunce balastul însingurării. Libertatea le dă putere. Pentru că libertatea politică, pe lângă conducere cuminte, poate ajuta pe plan moral și-i va ajuta și pe plan economic. Lucrurile, evident, nu se întâmplă de azi pe mâne, pentru că procesul să se cristalizeze, trebuie timp. Și cu timpul moda va prinde și în alte sate, fapt pe care am început să-l constat.

Acelaș lucru se întâmplă și în satele șvăbești din Bănat. Șvabii erau și mai amenințați de desnaționalizare ca românii. În vreme ce biserica românească întreținea peste trei sute de școli confesionale, șvabii abia aveau șasă. În România li s'a dat libertate deplină. Nu este sat șvăbesc fără școală germană. Acolo unde nu sunt în număr suficient pentru o școală întreagă, au secție germană cu învățători germani. Și în toate ramurile se poate vedea progresul făcut în urma libertăților politice. Au ziare, au început de literatură, au viață economică și de unde înainte de războiul mondial sistemul de un copil i-a găuit mai rău ca pe români, azi au început să formeze familii numeroase, cu doi, cu trei copii. Toate sunt consecința libertății politice și a unei conduceri cuminti.

Afară de aceea trebuie să-ți mai atrag atenția asupra unui fenomen. Cărășenii dela munte, care toți au copii mulți și toți sunt sănătoși, coboară la câmpie. Vin mai cu seamă almăjeni și dunăreni din Padina Matei. Argați la gazde, sau cu ceva capital, realizat din vânzarea avutului de acasă. În doi, trei ani își cum-

pără o căsuță. Mai ieftină, mai la marginea satului. Apoi după cinci, șase ani, vînd căsuța altuia, venit proaspăt, iar cei vechi coboară mai la centru. La *drumul mare*, cum se spune, în rînd cu gazdele. Astfel, ce a pierit din băstinași, se completează cu cei veniți dela munte. Fiind săraci, localnicii toți îi ajută:

— Ii sărac, săracul, are cinci copii!

La început îi numesc cu numele locului de unde au venit, Ion Târnovanu, Costa Almăjanu, Filip Pădineanțu. Câteodată le învață și numele adevărat și așa, cu încetul, se aclimatizează și nu mai sunt deosebiți de cei localnici, decât doar prin rămășițe din portul original și prin *aerul* lor aparte.

— Oare procesul de aclimatizare nu merge până la însușirea sistemului de un copil?

— Până acum toți au copii mulți, răspunse moș Pau în locul dascălului. Omul sărac și de urât face copii.

— Ceva s'a prins totuși de ei, lămuri dascălul. Dragostea de lux. Când vin în sat, vin în îmbrăcăminte sobră a muntenilor. Cum s'au încălzit puțin, schimbă încetul straietele făcute de ei cu țoale pestrițe, cumpărate dela jidan. Mai cu seamă muierile cheltuiesc bani mulți pe cîrpe de mătasă și pe sucne de *crepdeșină* și de *crepi cum vrei*. Asta au învățat-o dela localnici. Intr'un sat vecin, la o rugă, am văzut copii de țaran îmbrăcați *pe sub cămașă cu combinezoane de mătase*. Până acolo merge rătăcirea țaranelor și ce e mai trist, lipsa de control a conducătorilor. La noi în sat n'am văzut încă schimonoseli așa de stupide, oamenii păstrează oareșicum măsura.

— La noi oamenii își mai aduc aminte de nuiaua

de gutăiu a dacăului și de bățul, cu care arătam la mapă, lămuri moș Pau.

— Le întrebuița des?

— Au mamă! Să-l fi văzut pe dascăl pe vremea lui făcând dreptate. Culcam pe școlarul păcătos pe scămnie cu fundul în sus, doi îl țineau de mâini, doi de picioare și dascălul îi croia la fund cu nuiaua 6, 8, sau 12, după greșală. Au și ieșit din mâna lui zmei de oameni.

Moș Pau savura postum scena. Dascălul încercă să-l contrazică:

-- N'oi fi fost eu chiar așa de rău. Dar mai știi? Vorba poetului, oamenii îmbătrânesc, moravurile se modernizează și cântecele pier. Un lucru însă știu sigur. Niciunul dintre aceia, pe care i-am dascălit odată cu metodele acestea, nu-mi este dușman și nici nu este capabil de nerozii de felul acelora, care se petrec azi, sub ochii noștri în vecini.

Ne strânse mâna de rămas bun, căci inserarea ne-a întrerupt vorba.

IANCU BOBU **omul primitiv din Căraș**

Un învățat arheolog german, într'un impozant volum, se ocupă de preistoria Bănatului începând din cele mai vechi timpuri. Studiind cioburi, instrumente, totfelul de utensilii și alte mărturii despre viața omului primitiv, scoase la iveală de săpături, ajunge la concluzia că tracii ar fi urmașii direcți ai omului din neolitic. Cum o ramură a tracilor a fost acasă în Căraș și dată fiind continuitatea elementului autohton primordial, am plecat într'o zi să caut pe omul primitiv din Căraș. Și l-am găsit.

Il cheamă Iancu Bobu și e din Ticvani. Statură potrivită, dar bine legată. Torace puternic, care spre mijloc se îngroașă, ca la gorilă. Frunte nu prea înaltă și teșită. Pomeți ieșiți, fălci enorme. Poate zdrobi ușor oase cu ele. Gât scurt și când stă în picioare, mâinile îi ajung aproape de genunchi. La capătul brațelor două palme enorme, care se joacă cu sacii de o sută de chilograme. Tocmai cum l-a descris savantul arheolog.

Numai că omul meu mai avea ceva, ce ilustrul învățat n'a putut reconstitui din resturile fosile. Omul meu avea doi ochi de culoare albastră, din care isvora un calm senin și avea pe mustața albă și în cutele din jurul gurii un zâmbet blând și prietenos, care aduna

copiii din vecini și-i urca pe genunchii lui, când ședea, la sfârșitul lucrului, pe scaun în fața casei. Ei se lipeau cu încredere de pieptul său lat și Iancu nu se supăra, când năstașnicii îi sburleau mustața.

— Ciacia Iancu, îi spun copii.

„Ciacia“ înseamnă în limba satului frate mai mare. Pe craniul alungit omul meu are păr cărunt, dar pentru copii tot Ciacia Iancu a rămas. Căci el le făcea cărucioare cu roți de dovleac, lăuți cu două coarde, din tulei de cucuruz și cărăbi din bășică de porc. Din tinerețe, de când s'a întors din cătănie.

Vieța lui Ciacia Iancu e simplă, ca a oamenilor primitivi în tot locul. La fetiși de piatră nu se mai închină, dar ziua, în care și-a cules porumbul și l-a urcat în podul casei, e sărbătoare pentru el. Afară de aceasta mai ține vreo două, trei sărbători, *măsuratul laptelui* la oi, cam pe la Sft. Gheorghe, *friptul rachiu-lui* toamna și ziua *Sântului*, când face praznic. Asta e la Sft. Ion.

Mănâncă orice, când are. Mai cu seamă vegetale. Curechiu, fasole, crumpi. O schimbă și în brânză de oaie. Apoi iarăș crumpi, fasole și curechiu. Câteodată însă are vădite manifestări de carnivor. La Crăciun, bunăoară, taie porci, iar la praznic omoară o oaie și o sumedenie de găini. Atunci ies din el și semne de străvechiu cult idolatric, întrucât aduce strașnice jertfe unei zeietați mitologice din produsele prunului și ale viței de vie.

Și concepțiile sale politice sunt simple. Două lucruri știe. Când îl cheamă împăratul, să se ducă. Iar toamna, când umblă domnii prin sat după bir, să

plătească. El știe, că dacă nu plătește, domnii îi pot lua straiile din pat. Sau geamurile de la ferestre, ca lui Ion Popa.

În consecință din timpuri imemorabile și-a organizat vieța pentru umilă îndeplinire. Goarna l-a chemat de vreo câteva ori. S'a dus, unde l'au trimis. Pentru domnii cu birurile, îngrășa boi. Primăvara cumpăra doi juncani. Vara își făcea treburile cu ei, iar toamna, după terminarea lucrului, îi punea pe îngrășat și la târgul mare de la Sfântul Arhangel îi scotea la vânzare. Câștiga două, trei mii de lei. Cu o mie și șasă sute își împăca darea, de rest își cumpăra porc, își șandruia casa, ori repara cocina și grajdu. Pentru sare, tutun și petrol nevastă-sa ducea pe cap la târg, în fiecare săptămână, un coș de ardei, de varză și de ceapă. Câteodată gutâi și marmeladă de prune.

Așa a făcut și în anul acela. Când a văzut, că s'au umplut scofurile la boi, i-a țeselat, i-a periat frumos și i-a dus la târg. Ii cumpărase în primăvară cu douăsprezece mii. Dupăcum stăteau prețurile atunci, cu puțin noroc ar fi putut căpăta pe ei cincisprezece. Dar și cu patruşprezece și jumătate i-ar fi dat.

Când a ieșit din curte cu boii, tocmai trecea spre târg un cârnecean. Cunoscuți vechi, s'au oprit de vorbă.

— Iancule, io caut o pereche de boi buni.

— Ai mei sunt de dat!

— Știi, ce? Să nu ne tocmim mult, îți dau treisprezece și mă întorc acasă cu boi.

— Nu pot, vecine, cu atâta.

— Treisprezece și jumătate!

— Tot suntem departe.

Vecinul se mai uită odată la boi, le pipăi spina-rea și șoldurile, apoi îi apăsă pe scofuri.

— Iți dau patrusprezece și niciun crițar mai mult!

— Că nu-i pot da dela cincisprezece.

— Apoi să ai târg bun, Iancule. Eu mi-ași lua doi juncani mai mici.

Așa a ajuns Ciacia Iancu la Cacova la târg. Acolo s'a întâlnit cu alți săteni. Și-au cântărit din ochi boii, le-au potrivit prețurile și s'au pus pe așteptat. Forfo-tea multă lume prin târg, ticvănenți cu iancăre și cioa-reci vineți, goruieni cu cojoc spălăcit, văleni cu șorț vânăt în față, delureni cu șube de lână și cu păsle de oaie pe cap. Printre boi umblau și doi, trei nemți cu căput scurt și cu tureci, pilari din Recița și Timișoa-ra. Unul s'a apropiat de boii lui Ciacia Iancu, dar nu i-a spus nicio vorbă.

Pe la zece oamenii se mai uitau pe furis unul la altul. Nimeni n'a vândut nimic. La unsprezece au că-zut pe gânduri. Numai vrănieții au reușit să vândă patru perechi pentru Recița.

Iancu Bobu dădu funia boilor unuia, care-și aș-tepta norocul lângă el:

— Ține-i o leacă, vecine. Trec drumul la Drin-cea, să mă desmurt, că mi-au înțepenit picioarele. Dacă ar întreba cineva, îi dau cu patrusprezece.

Ieși din birt înviorat.

— N'a întrebat nimeni, vecine?

— Nimeni, Iancule.

— Ii trecem noi Miercurea viitoare, vecine. Tu nu vrei să te încălzești?

— Nu mă mai duc, că o veni fecioru-mio și nu m'o găsi.

Iancu luă boii de funie și își împinse clăbățul pe ceafă.

— Apoi sănătate bună și mulțam, vecine.

— Sănătate bună, Bobule.

Miercurea viitoare iar s'a dus. Lume destulă și acum, dar nu ca săptămâna trecută. Boi însă nu s'au căutat și Iancu s'a întors cam abătut. Vecinul dela deal l-a așteptat în poartă.

— Iar îi aduseși acasă, Iancule?

— Nu le-a venit lor omul, Ioane. Până Miercurea viitoare!

Acasă nevastă-sa, Lena, gătea de prânz. Ea a trecut mai repede piparca și verdețurile și cum a sosit, a pus de turtă. Miroș cald de mălai copt îl întâmpină pe Iancu și asta îl umplu de voie. Se așeză lângă sobă să-și încălzească oasele. Scurpă printre dinți de câteva ori, dus pe gânduri, apoi grăi:

— Imi pare rău, Leno, să-i vând. Așa boi buni de mult nu am avut. Ar trage și singuri la plug.

— Sunt blânzi, Iancule, ca mieii. Nu dau din coarne și nu smuncesc funia, când îi porți în breazdă.

Baba Lena și acum simte între coaste locul unde cu vreo doi, trei ani mai înainte a lovit-o cu cornul un bou jucăuș.

Turnă din strachină fasolea fierbinte în cele două blide de pământ. Scoase dintr'un dulap de scânduri un blid cu moare de curechiu și desveli din șervet turta caldă de mălai. În fasolea din blidul lui Iancu înota și o costiță afumată, pe care Lena o rase de

pe fundul oalei de untură. Fața lui se umplu de poftă robustă.

Mânca fără vorbă. O lingură de fasole, una de moare. Sub pielea prăjită de soare mușchii fălcilor se umflau și se întindeau viguros.

Mânca adâncit în gânduri. Dar mâncarea îi umplu stomacul și-i vârî în membre putere și căldură. Pe frunte apăsură broboane de sudoare.

Fruntea își trăia vieța separat. Pielea ei, adăpostită de pălăria și de clăbățul tras totdeauna pe ochi, a rămas fină și albă. Geamul din fața mesei arunca un reflex de lumină asupra ei. Totuși părea nourată. Capul acesta, osos și puternic, bătut de atâtea viscole și ploi, lovit de atâtea năpaste, nu mai înțelegea legătura dintre lucruri. Simțea nenorocirea, dar nu se îndura să o încerce.

Iancu termină fasolea și pe fundul blidului rămase numai costița. Scoase din praștie briceagul și o tăie în bucăți. Dinadins a lăsat-o pe urmă, ca să o guste cu mai mare plăcere.

Iancu nu și-a ridicat ochii din blid. Dacă i-ar fi ridicat, ar fi văzut, că în blidul neveste-sii nu este costiță. De vreo câteva săptămâni nu mai este. El știe asta, căci a băgat de seamă de prima dată. Ar fi putut să o împartă în două. Atunci însă nici pe un dinte n'ar fi ajuns. Ar fi fost și de prisos, căci Lena n'ar fi luat-o. Așa e rostul lucrurilor, bucatele bune se cuvin celui puternic, celui ce duce greul. Costița însă l-a readus în lumea reală:

— Dacă n'ar trebui să cumpăr porc de Crăciun, nici nu i-aș vinde.

— Nu avem iernatic pentru ei, Iancule. Ce ne fa-

cem, dacă vine o iarnă grea și se isprăvește frunza din frunzar și va trebui să dăm fânul la oi? întrebă Lena. Ți-am spus să faci frunzar mai mult!

Iancu nu răspunse. Adevărat, trebuia să facă frunză mai multă, dar a fost prea obosit. Nici el nu-și da seama, cum de n'a putut cumpăra astăprimăvară doi purcei. I-ar fi ținut vara cu dovleci și cu lobodă, iar dela Sfântămărie i-ar fi pus pe cucuruz. Dar nici-cum nu a putut să facă în primăvara aceea șapte, opt sute de lei, cât ar fi costat purceii. Toamna trecută cucuruzul a fost slab, iar prune nu s'au făcut deloc. Altceva Iancu nu avea ce să vândă.

A treia Miercure s'a dus din nou la târg. Pe la nouă s'a pus o ploaie mărunță de toamnă, care i-a intrat până la oase și care a spart lumea dela târg. Când a sosit acasă, a găsit casa rece. Lena nu se întorsese.

Iancu a legat boii în grajd și s'a dus la vecin, care cu câteva zile mai înainte și-a fiert țuica.

S'a întors beat lulea. Intre timp a venit și Lena și udă learcă se apucase de prânz. In Iancu clocotea mânia.

— Unde-mi stai gură căscată, Dumnezeii și soarele tău, urlă din el amarul, caști gura la târg și pe mine mă ții pe drum?

— Dar, Iancule, nu fi năbun, tu știi ce a fost la târg. N'am putut trece nimic, am adus mai bine de jumătate de cotăriță acasă. Mi-am deșelat oasele de-geaba.

Omului i se făcu negru în fața ochilor. Necazul muierii îi întunecă mintea. O apucă pe biata Lena de beregată și o bătu de doctor.

A cincea Miercuri, într'o sloată de neaună și ploaie, a vândut boii. Cu șasă mii și cinci sute. De două mii a cumpărat porc. Cu o mie și șasă sute și-a împăcat darea. Vreo două sute a beut.

La sfârșit i-au mai rămas vreo trei mii de lei, căci a mai avut prin casă câteva sute rămase dela varză. Cu banii aceștia a voit să-și cumpere în primăvară viței.

Primăvara Iancu Bobu cu trei mii n'a putut să-și cumpere viței. Nici în anul următor și nici în alt an, deatunci și până azi. Banii s'au strecurat printre degete, în dare, pe bumbac și pe multe altele. Pământul nu și l-a mai putut lucra singur. L-a dat în parte. Mai târziu și cu darea a rămas în restanță.

Cutele din jurul gurei sale enorme s'au adâncit. Mustațele, odinioară albe ca porumbelul, acum s'au murdărit în cenușiu. Iar zâmbetul blând din ele a fugit și în locul lui s'a aciuiat amărăciunea.

Iancu Bobu ar mai face și acum jucării copiilor, dar copiii nu mai vin la el, căci albastrul senin din ochii săi acum s'a tulburat.

* * *

Iancu Bobu însă nu se lasă. Prea e puternic, ca viața să treacă atât de ușor peste el. Pe țărani îngloați până în gât în datorii i-a salvat conversiunea. Iancu Bobu niciodată n'a avut vreo datorie, dar criza din 1930—32 a scos din rosturi câteva mii de țărani. Pe aceștia nu-i va putea salva decât hărnicia de stup a lor. Intr'o nouă orânduire, cuminte și cu dragoste de omul primitiv.

ORAVIȚA ȘI ORĂVIȚENII

Multă lume aduce bănățenilor acuzația, că din rândurile lor nu a ieșit nicio persoană marcantă, nici-un nume, care să se fie impus pe vreun teren oarecare. Și mai mult se aduce acuzația aceasta orăvițenilor, pe care un confrate, cu fervoare juvenilă, se grăbește să-i declare oameni mici cu ambiții mari.

Evident, în timpurile recordurilor de tot felul, acuzația supără. Dar cel care o susține, pătește ca omul din poveste, care n'a putut vedea pădurea de copaci. El trece pe lângă istorie și întâmplări și nu le simte pulsul.

Am cunoscut la Oravița trei domni. Toți trei din familie de țărani din câteun sat din jur. Unul a studiat matematicile la Budapesta. Războiul îl prinde într'un orașel românesc din Bănat, îl poartă prin noroiurile Galiției și prin pustiurile Siberiei. De aci se întoarce cu primul transport de voluntari, dupăce a bătătorit jumătate din Rusia în organizarea batalioanelor. În 1918 îl găsim în Moldova, iar în 1919 vine la Sibiu, cu grad de locotenent. Are legături de prietenie cu toți potentajii zilei. Ar fi putut să se căpătuiască, să ajungă în direcătorii înalte, ca mulți alții în

acele vremuri tulburi, când oamenii titrați se căutau cu lumânarea. Pe el însă toate acestea nu l-au tentat. A rămas în armată până la demobilizare și atunci a venit acasă. A venit profesor la Oravița, să instruiască pe nespălații, care erau suflet din sufletul său și pe care războiul i-a lăsat destrăbălării.

Al doilea e medic. A studiat medicina la Paris. Ziua muncia în laboratoare și clinici, iar noaptea cetia în biblioteci. Până la ora de închidere. Războiul îl duce pe frontul italian. Ca mai toți cărășenii, se lasă prins la cea dintâi ocazie. Când se înființează legiunea de voluntari români, îl găsim printre promovatori. În scurt timp, aceluia, care cu câteva luni în urmă era socotit printre speranțele Facultății de Medicină din Paris, i se oferă conducerea Spitalelor Centrale din Roma. El refuză, trece Mediterana cu legionarii ardeleni și după campania din Ungaria se stabilește acasă, la Oravița. Ca să vindece pe necăjiții satelor cărășene și pe țiganii din Ciclova, gratis, sau în cel mai bun caz pentru cinci lei.

Al treilea a fost preot unit. După studii strălucite la Facultatea teologică din Budapesta, după ce a învățat latinește și grecește și după ce a scris o carte de filozofie și cea mai bună gramatică latină pentru școlile românești, vine popă într'un sat ascuns între munții Cărașului, apoi profesor la Oravița.

Nu l-ar fi costat mare lucru să se fie așezat la umbra unei Episcopii, să fie câștigat brâu roșu, burtă și tichie viorintă pe cap. Dar el a ținut să se oprească într'un sat, despre care se spune cu oarecare malițiozitate că este cel mai înapoiat sat din Căraș și să facă acolo pe mucenicul, mâncând șasă zile pe

săptămână brânză de oaie cu mălai, iar a șaptea, pentru variație, mălai cu brânză de oaie.

Dece s'au întors oamenii aceștia — și ca ei mulți alții — acasă? Dece au dat cu piciorul unor situații strălucite și au preferat existența ștearsă și degradarea cotidiană într'o muncă migăloasă și cenușie, când ei altunde ar fi putut cuceri viața *en gros*?

Răspunsul este unul singur. Pentru că au avut suflet. Și pentru că sufletul lor era strâns legat de solul cărășan cu acel *pondus specificum*, acea atracție specifică și miraculoasă, care leagă atât de mult și pe țaran și pe intelectual de acest colț de țară. E vorba iarăși de sentimentalismul și de gingășia sufletului bănățan, care nu poate înfrunța cu arme egale brutalitatea vieții materialiste și artificiale dintr'un oraș mare, dintr'o capitală streină. Este același sentiment, care-l face pe recrutul cărășan să-și plângă 'n doină înstrăinarea într'o cazarmă uriașă, rece și pustie.

De aceea eu aș modifica definiția confratelui despre orăvițeni. Mai de grabă le-ași spune oameni cu zile cenușii, dar cu suflet mare.

* * *

De altfel despre lucrurile din Oravița nu se poate vorbi, decât la gradul superlativ. La Oravița toate sunt *cel mai* și *cea mai*.

Astfel:

La Oravița este *cel mai vechiu oficiu minier*, înființat la 1730.

Cele mai vechi baraje s'au construit la Oravița, la 1733.

La Oravița vin mai întâi pentru schimbare de aer, în lunile de vară, autoritățile civile și militare din Timișoara, în anul 1756.

La Oravița s'a hotărît mai întâi înființarea uzinelor de fier dela Recița, în anul 1768.

Cel mai vechiu teatru din țară s'a construit la Oravița, în anul 1816.

La Oravița începe cea mai veche linie ferată din țară, linia Oravița—Baziaș, terminată în anul 1847 și tot între Oravița și Anina este cea mai frumoasă linie ferată. Pe această linie sunt cele mai mici curbe și cele mai mari pante.

La Oravița se deschide cea dintâi expoziție de industrie și comerț din fosta Monarhie, la anul 1869.

Și în fine, la Oravița s'a măcinat cea mai bună făină, care se exporta până în Japonia și care se cota la Bursa din Londra sub numele de *Făină din Bănat*.

Iar, ca încoronare, după 1922 la Oravița au ales cărașenii cel dintâiu deputat naționalist și antisemit din România, pe d. A. C. Cuza.

La Oravița vieța pulsează în plină romanță. Parcă aci s'ar fi concentrat tot romantismul cărașenilor. Pe lunca Prisacii, prin ascunzișurile văilor și prin tufele nepătrunse de pe coaste cete de copii se hârjonesc în lupte voinicești. Cu pistoale făcute din țevi de gaz, cu spionări de viclenie indiană și cu bravuri demne de peana lui Karl May, ei reînvie vieța de haiduc. Tinerii se întâlnesc în grădinile publice, atât de frumoase la Oravița, dansează shimmy și

black bottom, dar gândul lor tot la clar de lună rămâne. Se plimbă și își fac curte cu anii, într'o idilă de gust perfect vienez din vremea bătrânului Schubert. Aci se mai dau serenade nocturne la ferestrele fetelor și lumea se mai căsătorește din dragoste. De aceea și cred că sunt așa de frumoase fetele din Oravița. Dar nici cei ostoii nu sunt mai puțin romanțioși.

Contribue mult la asta aerul. Regiunea și tradiția. Oravița, așazicând, stă pe aur. La Nord de orașel sunt râpele minelor de aur și din mijlocul lui pornește spre Maidan o galerie de câțiva kilometri spre zăcămintele de acolo. La Sud este situată Ciclova, cu minele de aramă și de argint și cu șteampul de bani de odinioară. Și peste tot sunt împrăștiate urmele străvechilor exploatări miniere, care au început în epocă romană, dar și mai demult.

Mai este vie încă în sufletul oamenilor amintirea acelui salamander, ceremonialul cu care se îngropau minierii căzuți în mină. Incepea noaptea la unsprezece. Minierul a trăit și a murit în întunerecul minei, pe întunerec, deci, se va și înmormânta. Afară de aceea noaptea nici nu se văd lacrimile celor rămași și amarul, că într'o noapte și ei vor fi duși la fel. Și cum au pornit dela casa mortului, ei trec peste toate străzile, străbătându-le în spirală, când deoparte, când de alta. Pe două părți merg minieri cu făclii aprinse. Privit dela distanță, convoiul funerar părea un șarpe uriaș, încins în puncte de foc, care se svârcolea dureros în ondulări nesfârșite și care nu se termina decât la cimitir, unde în tremurări de făclii se putea da drum durerii.

S'au croit drumuri lungi și grele, pe care și nu-

mai să le străbați, este act de eroism. Toate sunt tăiate în stâncă pentru că bogățiile sunt ascunse în munți. E o minune a tehnicei rutiere șoseaua ce pleacă la Ștaier și de acolo, pe Valea Minișului, spre Bozovici. Serpentină după serpentină urcă pe munte și în jur brazii falnici stau mărturie seculară la strădaniile oamenilor, dându-le vigoare și voie bună.

S'au zidit biserici. Biserica nemțească a fost zidită de erariu și a fost închinată vieții de minier. Deasupra altarului, pe cheia bolții, au fost pictate, de demult, două tablouri. Unul reprezenta o gură de mină. În fața ei un minier se ruga în genunchi pentru ajutor. Lângă el scara, lampa și sculele de mină. Fața lui resemnată, privirea tristă și barba lui albă îți strângeau inima de înduioșare. Mâinile lui furtive spre cer implorau milă și îndurare. Parcă ar vrea să amâne cu un moment intrarea în adâncuri. Soarta însă e surdă, el va trebui să între, lăsând afară soție, viață, soare și copii.

Pe celalalt tablou e sfânta Varvara. Patroana și apărătoarea minerului. Intinde spre minier o mână blândă și delicată:

— Atâta am, atâta îți dau.

Și el se încrede în ajutorul fragil. Se înfundă în noapte, în noroi și în ploaie, condus de destinul său crud.

Azi cele două tablouri nu mai sunt. S'au pictat peste ele convenționale semne, un potir și o ancoră. Și ca grupul să fie complet, s'a adăugat al treilea semn, o cruce ieșită dintr'o inimă în flăcări. Banalitatea a acoperit simțirea, cum vieța de azi a acoperit

rit vieța înfloritoare a timpurilor din trecut. A acoperit-o numai, dar n'a șters-o. Pentrucă ea subzistă acolo, ascunsă în adâncuri.

Biserica românească a fost ridicată de un român inimos. A venit bogat din Macedonia. Nu i-a plăcut vechia clădire, care de bună seamă a fost mică și modestă. A vorbit cu alți români din loc, mai cu seamă cu neguțătorii bogați și cu minieri cu câștig, a comandat meșteri și a adus pe cel mai bun zugrav al vremii de la 1790. Și au cheltuit. Nu s'au uitat la bani, ci au ținut să iasă cât mai frumoasă. Cinci ani a lucrat pictorul. A și împodobit-o, cum nu mai este alta în jur, iar ornatele și recvisitele le-au adus dela Ierusalim.

Nicolae Dimitrie Hadșia, ctitorul bisericii, a venit din văile macedonene. De acolo, unde păstorii cântă din fluiet și din caval doine despre eroi legendari, despre căpitani și despre haiduci. La Oravița însă n'a adus noutate. Aci tot de atâta vreme se cântau fapte vitejești. Poate tocmai aceasta l-a ținut aci. S'ar fi putut duce la Buda, sau în alt oraș mare, cum au făcut atâția comercianți români din Macedonia. Dar el s'a fixat aci. L-au oprit cântecele și balațele, care se mănau cu acelea, pe care le-a lăsat acasă. În jurul Oraviței, ca și în Macedonia, mișunau legendele cu haiduci. Și n'au murit nici astăzi. Și azi se vorbește de ei, și azi se cântă faptele șirului lung de haiduci, care abia acum 70—80 de ani s'a încheiat cu cel mai popular, cu Adam Neamțu. N'a fost neamț, cum ar trăda porecla. Nici nu l-a chemat Neamțu. Numele său a fost Adam Duma. Dar l-au poreclit așa, pentrucă el niciodată nu atăca oameni săraci și români.

Atăca numai streini. Ori în Căraș toți, care umblă îmbrăcați în haine străine, pentru popor sunt nemți.

Și dacă domnii străini din Oravița, în șirul deceniilor, au știut să tae drumuri și galerii pentru a exploata bogățiile de pe coastele și din sânul munților, domnii români din Oravița au știut altceva. Au știut să sape drum în sufletele țaranilor de prin văile din jur. Iară în aceste suflete au găsit cea mai prețioasă comoară, conștiința unității naționale a poporului român. Toți au lucrat la acest drum, avocați și preoți, bancheri și umili învățători, toți au muncit la augmentarea acestui patrimoniu, ziua-noaptea, cu râvnă inepuizabilă, împotriva tuturor urgiilor, împotriva tuturor ingerințelor, pentruca aceia să stăpânească pământul, care de sute și de mii de ani l-au smuls păraginei și care de sute și de mii de ani și-au împletit cu el vieața într'o legătură indestructibilă.

Au biruit, căci în lupte au avut o tradiție. Pe strămoșii lor la 1721, Kraussen, un sublocotenent de administrație austriac, a voit să-i alunge din Oravița și din Broșteni în pusta de nisip a Deliblatei. Cum a mai făcut cu populația altor sate românești. În locul lor a voit să așeze 300 de familii de coloniști aduși din Austria. Atunci geniul latin, în persoana contelui *de Mercy*, care cunoștea Istoria și cunoștea dragostea de pământ a românilor, a oprit pe cale pașnică, printr'un simplu ordin, barbaria. După moartea lui însă, timp de un secol și jumătate, coasele desdoite, furcile de fier și boțile ghintuite au fost singurele argumente, cu care orăvițenii și ceilalți paori din jur și-au putut asigura dreptul de proprietate pe pământurile lor.

Orăvițenii niciodată n'au uitat asta.

LOCURI ce trebuiesc văzute

Dacă turistul poposit la Recița a văzut minunățiile de acolo, s'a plimbat pe spinarea barajului dela Văliug și s'a urcat pe Semenice, neapărat să treacă și prin partea din sudul Reciței, pe la cantonul silvic dela Comarnic al U. D. R.-ului. Să iea călăuză un pădurar și cu două lămpi de carbid să coboare în peștera Comarnic. E cea mai mare și cea mai frumoasă peșteră cu stalactite din țară.

Situată în imediata apropiere a șoselei Recița-Anina, peștera a fost săpată în cracul Putnata al muntelui Glăvan de pârâul Punicva, care a străbătut dealul în direcție Nord-Sud.

În peșteră au luat trup visurile unei fantazii de bogăție orientală. Cel ce intră în ea va vedea înmărmurite în gheață povești pentru copii și încântări pentru oameni mari. Pomul de Crăciun încărcat cu daruri și Gemenii pierduți. Urechi de elefant, imense orge gotice și Barba lui Mahomed. Trunchiuri de palmieri și flori cu forme, cum numai pe fundul mărilor se pot vedea. Coloane svelte, altare, zebre și draperii nesfârșite. Toate tăiate în var.

Pe unele locuri mii de vârfuri de suliță, sau mor-

covi cu vârful ascuțit atârnă amenințător deasupra capului. Nu sunt nici morecovi, nici sulite, sunt stalactite izbucnite din tavan.

Se poate savura — firește numai figurat, deoarece piatra de var e cam tare — o conopidă de vreo doi metri și o ciupercă de mărimea unui parazit. Formații, pe care cel mai mare meșter, Natura, le-a făcut cum a putut mai frumos.

Vizitatorul va fi condus în Capelă, în Criptă și se va putea delecta în drăguța Cetate a piticilor. Ziduri minuscule, pe un platou imens în raport cu dimensiunile Cetății. Intre ziduri donjoane și turnuri de veghe. Cu puțină fantazie omul își poate închipui și piticii urcați pe parapete.

Mai încolo va trece, cu un pas, peste Zidurile chineze, dacă e vară târzie sau toamnă, pe uscat, dacă e primăvară, prin apă. Se va înfiora de un Crocodil și se va emoționa prin Gura Iadului. Va asculta tictacul cu precizie de cronometru al Orologiului și dacă va avea autorizație specială și curaj, va putea intra în Camera virginelor, zăvorâtă de altfel cu un lacăt mare, cum se cuvine pentru astfel de ființe rare.

Iar când va ajunge la capătul celălalt al grotei și va ieși la lumina zilei, va putea admira miile de curcubeie învolburate de razele soarelui deasupra pârâului, care pe aci intră în grotă. Pârâul azi nu mai curge prin galeria principală, pe unde a curs acum câteva milioane de ani când a dat naștere frumuseților din grotă, ci la mică depărtare de la intrare cade în abis printr'o înghițitoare. Și-a tăiat în stânca de var altă galerie mai jos, aproape paralelă cu cea principală.

Dela capăt omul poate să facă drum întors tot

prin peșteră, sau se poate întoarce la canton ocolind coama dealului, printr'o poiană cu flori de fân până la brâu și de un pitoresc nespus. Oricum va face, orele petrecute în peșteră îl vor chema de multe ori, din orice depărtare.

Dela Comarnic abia la o săritură este Carașova, cu crașovenii originali, cu cetatea străveche și cu minunatele chei ale Cărașului, care o înconjură de trei părți. De sus, din înălțime, râul pare un fir argintiu, podoabă simplă, ca brățara pe mână. Panorama e splendidă. La răsărit Navesul mare (în limba crașovenilor Naves înseamnă nevastă) și masivul Semenicului, la miazăzi Brădetul și platoul Gârliștei de pe linia Anina—Oravița, iar spre apus privirea se duce pe Valea Cărașului în jos, până la ruinele cetății romane dela Vârșeț.

* * *

Al doilea loc de văzut este Ochiul Beiului și Cascadele. Drumul pleacă din Oravița prin comunele străvechi Ilidie și Socolari. La ieșirea din Socolari o iea la stânga pe un piept de deal până la stânca Cetății, care și azi a mai păstrat ruine din mărețiile vechi. Urcăm și mai sus pe serpentine amețitoare până ce se deschide în față Valea Beiului. Până aci creasta este pustie, doar câțiva arbuști uscați și răzleți se căznesc să-și înfigă rădăcinile în stânca de var. Peste vale dealul e împădurit. Verdele viu contrastează plăcut cu aspectul carstic de până aci.

De pe creastă drumul coboară spre apă și merge aproape de ea. Intr'o poiană încântătoare întâlnește

În cale cele două lacuri cu ape vinete ca oțelul. Ochiurile. Cotim la dreapta, trecem un șanț și la capătul unei infundături apar Cascadele Beușniței. Sunt trei și sunt așezate una deasupra alteia, în etaj. N'au impozanța Niagarei, dar farmecul lor nu-l întrece nimic. Apa a scobit vălăe în tuful de calcar și curge cu mii de șuvițe spumegânde. În tot locul, unde piatra a ieșit din apă, strat gros de mușchiu a năpădit-o. În dreapta și în stânga peșteri, în gura cărora plante de origină necunoscută și de exuberanță exotică întind frunze cât cearșaful. Jos, apa și-a săpat bazin. Toate plantele acvatice și-au dat întâlnire în el. Poezie și farmec. Nu-ți mai vine să vorbești, ca să nu profanezi ritmul de murmur și șușotit al undelor.

Cea mai frumoasă este a treia, adică cea mai de sus. În stânca de 50—60 metri înălțime apa a tăiat albie adâncă și acum cade dela 5—6 metri în raze cu forme de evantai. Frumusețea locului este prilej de adâncă reconfortare.

Cine are timp suficient, în acelaș drum să treacă dela Sasca prin cheile Nerei până la Șopotul nou și să poposească și la peștera fără fund dela Lacul Dracului.

ORAVIȚA—ANINA

La Ștaier și la Anina s'au găsit imense zăcăminte de cărbuni. La Oravița începe linia ferată, construită în 1847, care duce până la Baziaș, la Dunăre, de unde vaporul face legătură directă cu Viena. Afară de aceasta munții din jurul Măidanului, Oraviței și Ciclovei sunt plini cu metale prețioase, iar pe coastele lor și a tuturor munților din regiune s'au înființat și se mai pot înființa exploatări de păduri, care aduc bogății neasemuite. Iată motivele, care au dus la hotărîrea, ca Anina să fie legată de Oravița cu o linie ferată.

Oravița însă este situată la 218 metri înălțime, iar Anina la 556. Trenul va trebui să urce 338 metri pe o distanță de 15—16 kilometri. Locomotivă, care să urce panta asta, nici azi nu s'a construit, necum pe la 1860, când s'a pus problema. Atunci omul, care în preocupările sale de ordin economic nu se dă ușor bătut, mai cu seamă când e vorba de câștig mare și imediat, și-a zis:

— Ca să micșorez panta, lungesc linia!

Și a lungit-o. A încolăcit-o în jurul munților dela Maidan, a trecut-o prin văile Jitinului a urcat-o la

Carășova, aproape de Recița și numai după 34 de kilometri a coborât-o în Anina.

Ca să poată face treaba asta, a fost silit să sape 21 kilometri în stâncă, să ridice 10 kilometri de vale, să găurească 14 tuneluri și să zidească vreo 10 viaducte. Din lupta cu Natura și cu Economicul a ieșit biruitor Frumosul. Căci s'a construit cea mai grandioasă linie ferată din țară. Isprăvirea ei a însemnat triumful unei munci întreprinzătoare și pline de romantism asupra unei concepții de stat absolutiste, incapabilă și inertă, care la 1853 a decretat prin *beam-tării* săi, că rezultatele, ce se așteaptă, la niciun caz nu vor compensa cheltuielile și investițiile necesare. Impotriva acestor pronosticuri oficioase pesimiste, linia s'a terminat îndată ce guvernul austriac absolutist și-a vândut bunurile din Căraș Societății de Căi Ferate Austriece, antecesorul U. D. R.-ului de azi.

Să descrii frumusețea liniei? Dar ea trebuie trăită! Ea nu se poate povesti, cum nu se poate povesti farmecul unui tablou făcut de un meșter mare. Trebuie să trăiești cu linia, să te cațări cu ea pe coaste, cu ea să te guduri sub frunziș de fag și să te scalzi în razele de lumină, ce se strecoară prin frunziș. Trebuie să ametești cu ea deasupra prăpastiilor și pe viaducte înalte, să te înfioare fluierul locomotivei, când ai intrat în adâncul tunelului și să te sburzi cu voioșia unui copil, când ai ieșit la lumină, ca peste un minut să întri iar în negura din sânul muntelui. Pe dreapta stâncă înaltă, pe stânga prăpastie abruptă. O întorsătură, un salt de pe un munte pe altul și tabloul se schimbă, acolo, unde ai avut coastă, privirea ți se afundă într'o vale însorită, în care păcurarul ți se pare

copil, iar oaiă cât pisica. Decealaltă parte, în schimb, nu poți scoate capul pe geam, că-ți frece nasul de stânci. Iar sufletul tău se bucură, că stă sigur între ele pe o platformă lată de trei metri. Căci mașina merge încet și cu precauție, din cinci osii două totdeauna sunt frânate!

Linia a fost construită în 1864, dar tăeturile și azi par răni deschise în trupul muntelui. Deaceea muntele se răzbună din când în când. Primăvara și toamna, când vin apele și suflă Vântul Mare, adesea aruncă pe linie câte o stâncă. Mărșav, totdeauna după cotitură. Atunci trenul se oprește și oamenii se necăjesc, pentru că trebuie să iasă din moleșeala vagonului în vânt și apă, ca să curețe linia. Necazul însă niciodată nu ține mult și oamenii se pot întoarce în vagon, ca să continue povestea acolo, unde au întrerupt-o.

Mai multă caznă e iarna, când Cosava umple tăeturile cu zăpadă și se înfundă și trenul și plugul. E greu să lucri, când viscolul îți umple ochii și fața cu ace de ghiață, iar de vârful mustațelor îți atârnă țurțuri de o palmă. Și în locul unei lopeți de neaună, ce ai aruncat în prăpastie, îți aduce trei.

Omul însă nu se dă biruit. Mai cu gluma, mai cu injurătura, însă în primul rând cu *rom cu ceai* și linia se desfundă. E mare lucru, să ști să injuri frumos și să plasezi la loc potrivit o glumă, care ustură. Frunțile se descrețesc, mâinile se desmorțesc și sângele circulă mai repede prin mădulele înghețate, căci și cel din urmă salahor știe să savureze o vorbă de duh. Iar romul cu ceai și aprecierea auditorului aprinde scănteieri noi în fantezia șefului de echipă și a piche-
rului. Glumele înțepătoare curg neîncetat, pânăce gră-

mada de zăpadă scade și trenul își poate continua drumul.

Asta i-a intrat în sânge ceferistului cărășan, trenul trebuie să circule bine. Asta o știe și picherul și conductorii și frânarii și muncitorii, trenul trebuie să meargă bine, pentru că dela Anina vine cărbunele și lemnul neîncetat. Fără oprire curg vagoanele cu aur negru și dacă linia nu ar fi în ordine, ele s'ar aglomera și bietul ceferist ar rămâne fără pită. Deaceu viața lui este o veșnică luptă cu șefii, care-l goneșc, cu regulamentul, care nu iartă, cu natura grea și cu U. D. R-ul care țipă. Ceea ce însă nu-l oprește, ca în moment de calm și liniște să nu se transforme în Don Juan. Cu chipiul tras pe ochi și cu mâna pe frână ciorovăește cu nevestele, care se duc la Anina cu târgovină pentru piață, sau cu mâncare pentru bărbați. Râsete vesele răsplătesc truda sa, dar nu rareori aventura continuă după coborîrea din tren, la Anina, sau la Oravița...

* * *

După ce trenul te-a trecut prin grădinile de pruni dela Măidan și ți-a desfătat sufletul prin livezile de pe valea Lișavei, după ce frânarul, sau minierul, ți-a arătat între două guri de tunel, compusă din bizare jocuri de lumină și umbre, icoana Maicii Domnului, apărătoarea liniei, care nu lasă să cadă trenul în prăpastie, după ce te-ai înfiorat pe podul Jitinului, construit între ieșirea din coasta unui deal și intrarea în altul, minune a tehnicei de construcții, cu pante de 20‰ la capete și în curbă cu raza de 114 metri, ajungi

în partea cea mai nordică a liniei, în regiunea Carstului dela Carașova. Vârfurile de calcar sunt roase și negrite, iar coastele dintre ele seci și pline de crepturi, ca după un cutremur.

După această viziune de desagregare verdele vioi al păduriceii de pini de deasupra Gârliștei și desişurile de fag și anin, ce urmează după aceea, apar ca o recreație pentru ochi. Mai o întorsătură, mai un tunel și de pe viaduct se deschide în plin peisajul minier al Aninei, încălecat pe două versante ale văii. În față, pe coasta din dreapta, Puțul Central și spălătoria de cărbuni. Pe cea din stânga colonia de minieri.

În spatele puțului hale de mașini. Dela ele șine și sârmele unui funicular duc în adâncimea panoramei, la gară, sau la alte puțuri. Pe planul din mijloc, unde valea se lărgeste, uzina electrică tămâiază spre cer aburi și fum, prinos pentru 65000 de volți, care fulgeră printr'o conductă suspendată pe piloni de fier peste văi și peste dealuri, până la Recița. Aproape de uzină firizul mecanic și silueta unui puț de extracție. În fundal valea se închide și printre coastele dealurilor nu rămâne decât o despicătură îngustă, după care se întinde Ștaierul.

În hărmălaia trenului toate par a fi mute. Vagonele lunecă fantomatic pe cablurile funicularului, iar roțile de pe turnul de extracție par a se învârti fără rost. Oameni nu se prea arată, dar le simți prezența lucioasă de unsori și de praf de cărbune în dosul mașinilor. Câteodată se ivește de după ele o față mânjită. Omul îți zâmbește vesel, îți face semn cu cheia din mână, apoi dispare în treburile lui. Mai spre gară, oameni ce-și așteaptă muierele și minieri ieșiți

dela lucru își etalează curiozitatea în pâlcuri tot mai dese.

* * *

Imaginați-vă un toc de pălărie bărbătească, negru și tras pe calapod, îngropat în nisip. Imaginați-vă, mai departe, că acest toc este așezat cu partea mai lungă în direcție Nord-Sud. Imaginați-vă, în fine, că acest toc are o lungime de șapte, opt kilometri (atâta s'a constatat până acum la Anina și la Ștaier, dar în Căraș cărbunele începe deasupra Reciței, la Dragomi-rești și merge prin Secul, Doman, Anina, Valea Almăjului și Moldova până la Dunăre, ba trece și peste Dunăre în Sârbia) și aveți icoana fidelă a zăcământului dela Anina. Fundul tocului, care ar acoperi creștetul dela frunte la ceafă, a fost spălat în timpuri geologice de ape și intemperii împreună cu roca, ce l-a acoperit. S'au găsit azi doar obezile în formă de elipsă, care se lărgește spre adâncuri. În fruntea elipsei a fost înfipt Puțul Central, iar pe flancuri, la Est Puțul Gustav și mina Breuner, la Vest Puțul Friedrich și Kolowrat.

Se afirmă, că la Anina cărbunele ar fi fost descoperit de cărbunarul Matei Hammer la 1790. Hammer se îndeletnicea cu arderea cărbunilor de lemn. Săpând odată groapă, ca să ardă o bocșă de cărbuni, la fundul groapei a dat de *piatră neagră*. Când a scos din groapă prima bucată de cărbune, el n'a știut ce valoare ține în mână și a aruncat-o. Dar când a aprins bocșa de cărbuni, a văzut cu surprindere, că piatra neagră arde cu flacăra.

Multă vreme numai ciobanii, pădurarii și cărbunarii au întrebuințat cărbunele dela Anina. Nu trebuia să muncească mult ca să-l extragă, câteva lovituri de târnăcop și aveau combustibil berechet. Mai târziu antreprenori particulari au săpat cărbune, dar exploatare serioasă numai la 1846 a început, când minele din Anina au ajuns în posesia erariului austriac.

Statul însă nu s'a bucurat multă vreme de mine. Ca toate întreprinderile comerciale și industriale conduse de beamteri, și minele din Anina în scurt timp au ajuns să lăncezească, așa că la 1854 statul se vede nevoit să le vândă Societății de Căi Ferate Austriace. De aci începe viața Aninei. Una după alta se formează în jurul cărbunilor industrii anexe, cuptoare de cocs, furnale, turnătorii de fier și oțelările, fabrică de cărămidă refractară, fabrică de șuruburi și o puterinică centrală electrică.

Concurența pe teren economic însă cere o raționalizare a producției. Un postulat al raționalizării este centralizarea. Deschiderea exploatărilor mari de fier dela Ducnecea și Ocna și furnalele ridicate la Recița produc fatal o criză în viața Aninei, deoarece direcțiunea societății este nevoită să mute turnătorii, furnalele și oțelăria la Recița, unde belșugul minereului de fier din minele amintite dădea o exploatare mai rentabilă. Muncitorii de fier se mută odată cu instalațiile la Recița și Anina rămâne așa, cum o știm azi, numai cu cărbunele.

•••

Ne-am dus drept la Direcțiune.

— Vreți să coboriți în mină, întrebă inginerul zâmbind, — și în hainele astea?

Mă uitai la costumele noastre de turiști impecabili și nu înțelegeai ironia inginerului.

— Uitați-vă, cum ieșiți, explică el și ne arată hainele de mină ale unui coleg, care zăceau aruncate pe o laviță. Apă, praf de cărbune, noroi și unsoare. Cizmele ude până sus plâneau lacrimi negre din tureacul indoit. Ne uitarăm unii la alții.

Tot inginerul ne-a scăpat din dilemă:

— Vă dau hainele ștaigărilor din schimbul de noapte, dacă vă convine, nu sunt ude și le cruțați pe ale d-voastre.

Ne îmbrăcarăm și pornirăm spre puț. În curte inginerul ne opri la un geam, prin care se vedeau câteva sute de lămpi, curățate cu grijă și atârinate în rafturi în ordine exemplară.

— Patru lămpi!

Omul ne scoase pe geam lămpile și pornirăm spre puț. O gaură neagră, de cca 4×4 metri, înconjurată cu grilaj. Deasupra ei construcția complicată a turnului metalic.

Două cabluri fâșâiau în negreața găurii, coborând din vârful turnului. Unul ridică în sus colivia cu vagonetele pline, celalalt coboară pe cele goale. Uruit crescând arătă, că cele pline se apropie. Cablurile își încetăniară goana și când fundul coliviei ajunse la nivelul solului, totul se opri. Un dispozitiv mecanic împinse vagonetele cu cărbune pe șine, de unde plecară spre separație. Incercai să mă uit în puț, dar inginerul mă apucă blând de braț:

— Pofțiți!

Imbierea inginerului mă răcori.

— Ce adâncime are puțul?

— Mașina e construită pentru o adâncime de o mie de metri. Dar noi mergem numai la 820 metri. De acolo scoatem acum cărbunele.

Mă trecu un val de căldură și o moliciune neexplicabilă mi se băgă în oase. Dar n'am avut încotro, întrai în colivie. Mărturisesc, n'am avut curaj, să mă uit în fața celorlalți tovarăși. Cred, că nici ei în a mea.

Mai pe urmă a intrat inginerul. Se trase grilajul și un clopot bătut de patru ori.

— Ce fu asta?

Intrebarea o pusei ca să curm tăcerea apăsătoare.

— Sună a carne, lămuri inginerul. E semnal pentru mașinist, să nu lase colivia cu viteză mai mare de 12 metri pe secundă. Asta-i viteza, cu care coboară oamenii.

O smuncitură și ne cufundarăm în întunec. Pe rând, întâi genunchii, apoi mijlocul și în fine umerii. Simții cum fundul coliviei fugi de sub picioare și în momentul următor stomacul mi se urcă în gât. Instinctiv întinsei mâna, ca să mă prind de ceva.

— La spate este o bară, vă puteți sprijini de ea.

Căderea continuă. Uruiul dela gura puțului se transformă într'un sdrăncănit de tablă goală, care se amplifică odată cu viteza. Și colivia cade în puț, irezistibil, lunecând pe șinele conducătoare de pe marginile puțului.

— Și dacă se rupe sârma?

Intrebarea fu pusă atât de încet, încât abia se auzi.

— Colivia are dispozitiv de siguranță, care o prinde de șinele conducătoare, la caz că se rupe cablul.

— Funcționează sigur dispozitivul?

— Mda, răspunse inginerul. Dacă nu se rupe mult cablu, care să cadă pe colivie și să o împingă în jos, atunci, atunci e bine.

— Și dacă se rupe mult?

Colivia gonea în jos cu patru oameni. Unul era minier și unul artilerist. Și totuș toate patru lămpile aveau o tremurătură ciudată.

Ridicai pe furiș ochii spre inginer. Lumina slabă a lămpilor de mină venea din jos, ceea ce dădea fețelor o expresie stranie. În momentul acela n'am putut să văd pe fața lui decât o delăsare apatică, aproape de plictiseală:

— Nu-i acesta cel mai mare pericol în mină.

La mijlocul căderii întâlnirea cu colivia ascendentă făcu să ne țiuie urechile.

— E presiunea aerului, lămuri inginerul. În momentul întâlnirii cele două colivii umplu aproape în întregime secțiunea puțului și produc o perturbare în coloana de aer din puț. Dealtfel prin acest puț întră aerul proaspăt în toată mina.

Căderea nu mai contenește. Nu îndrăznesc, să mă gândesc, că sub fundul de tablă subțire al coliviei cască o adâncime de câteva sute de metri.

Pe neașteptate câteva lumini fulgeră în întunecul goanei.

— Oamenii repară grinzile puțului . . .

Părul mi se făcu măciucă. Să stai cu picioarele încolăcite după o grindă, — când poți să-ți aranjezi o scândură de un lat de mână, ești prea fericit, — cu o mână să te ții de o scoabă, sau de un tub, cu cealaltă să măsoari, să tai, să găurești, să potrivești, să ciocănești, de multeori cu cârligul lampei între dinți.

că n'ai unde să-l așezi și cu un abis de câteva sute de metri de desubt! Frumoasă introducere la trăirile din mină.

Deodată o lumină sură scoase la vedere pereții puțului.

— Ne apropiem de sfârșitul călătoriei pe verticală.

Pe ce coboram, lumina se întărea. Atunci am văzut, că pe pereții puțului sunt fixate o mulțime de lucruri, tuburi de apă, conducte de aer, cabluri capsulate în țevi de plumb, semnalizatoare, scări. Scări din fundul puțului până sus la suprafață. Dacă am ține seamă de regula militară, că soldatul urcă într'o oră o diferență de nivel de 200 metri, atunci minierul condamnat să urce de jos până sus, ar ajunge la suprafață în 4 ore. Cum însă în puț minierul orbecă-este pe întunec și mai trebuie să lupte cu înțepenirea mușchilor dela picioare, din cele patru ore se face o jumătate de zi. N'ar fi deloc simpatic, să se defecteze ascensorul.

În lumina mare a stației de încărcare colivia se opri. Siluete negre deschiseră grilajul puțului și ușa coliviei. Inginerul ieși.

— Noroc bun!

— Noroc!

Emoția nu m'a lăsat să ies. Dar curentul de aer rece mă grăbi. Buimăcit puțin, pașii în coridorul larg și boltit. Siguranța pasului pe teren solid, în loc de fundul pendulator și înșelăcios al coliviei, mă ameti de tot. A trecut un timp, până m'am recules.

Am pornit înainte pe galerie. După o cotitură lumina dela stația de încărcare a dispărut. Tot orizontul nostru s'a mărginit la un cerc pal de doi, trei metri.

— Arma minierului e lampa, ne spuse inginerul, ca și cum mi-ar fi ghicit gândurile. Ea-l duce pe cărările sale, ea-i arată, dacă este grisou în mină. Fără ca n'ar mai ajunge la liman, dacă s'ar rătăci.

În curând înălțimea galeriei se micșoră, încât trebui să mergem gârboviți. Într'un loc o luarăm la stânga.

— O să vă arăt ceva interesant aici, spuse inginerul.

Galeria se infundă. Un morman de moloz, — mi s'a părut mie, — ce închidea galeria până la tavan, ne-a oprit locului.

— Aici acum două săptămâni a fost o galerie, ca aceea, pe care am venit.

— Și de ce ați astupat-o? — întrebă unul dintre noi.

— Nu noi am astupat-o, ci *presiunea pământului*. Grămada asta de moloz a ieșit din talpa galeriei. Alaltăeri nu ajunsese încă la tavan și din curiozitate m'am vârit în crepătură. Atunci a avut 18 metri lungime. Azi, dupăcum se vede, s'a închis.

Atunci inginerul ne-a explicat, că unul din cei mai mari dușmani ai minierului din Anina este presiunea dealului. Când se deschide o galerie nouă în roca virgină, apa și aerul înfoaie roca, iar presiunea enormă — 800 de metri de munte deasupra — o împinge în galerie ca pe mămligă. Galeria trebuie curățată și întărită neconținut cu armaturi, căci presiunea frânge stâlpii de lemn de 25—30 cm. grosime, cum frânge omul scobitoarea între degete. Noaptea ai pus ștenapi noi. A doua zi îi găsești frânți și pământul buit din frântură. Dar și dupăce roca și-a găsit o po-

ziție de echilibru și s'a liniștit, presiunea produce surprize neplăcute și strică linia ferată.

Ne-am întors în galeria principală.

— Acum să vă arăt, de unde vine cărbunele în vagonete.

Ne vârîrăm într'un coridor lateral scurt. La capăt zărirăm un vagonet, deasupra căruia o gură de scânduri, ieșită pieziș din perete, vărsa intermitent cărbuni. Nu-i mare lucru, mi-am zis eu, nici o senzație așa de grozavă.

— Vreți să vedeți abatajul, unde se extrage acest cărbune?

— Dacă suntem aici, să mergem și până acolo, zise careva dintre noi.

Inginerul luă dintr'un cot o scurtătură și când cărbunele nu mai curse, bătu cu ea puternic în scândurile gurii. După un timp răspunseră niște bătăi surde.

— Acum putem urca. Am dat semn celor de sus, să nu mai arunce cărbuni. Suitoarea este lângă rostogolul pe care se varsă cărbunii. Un șir de grinzișoare le desparte. Dar se poate, ca unele se lipsească și vreo bucată de cărbune să treacă în suitoare, ceea ce n'ar fi tocmai plăcut în capul celui ce urcă.

Sări în vagonet și își agăță lampa de o butonieră. Apoi cu mâinile se trase în sus și dispăru în gaură.

Ne uitaram unii la alții. De rușine mă urcai în vagonet. O gaură neagră, de 50 cm. de înaltă și cam tot atât de lată, rânjea batjocoritor deasupra capului meu. În gaură însă văzui trepte de scară.

— Păi e ușor, spusei tovarășilor, avem scară până sus.

Mă ridicai în gaură. În stânga un tub de fier mergea paralel cu scara. Mă apucaii de el și-l încercai. Se ținea solid.

Urcatul nici n'a fost greu. Scara era aproape verticală, dar spițele ei în bună stare. Ceea ce mă jena, era faptul, că în strâmtoarea suitoarei mă simțeam ca într'un cosciug. Gaura era căptușită cu dușumele de stejar despicat și corpul meu îi umplea secțiunea.

Am urcat vreo zece, doisprezece metri, când pe nașteptate auzii deasupra capului meu glasul inginerului:

— Am uitat să vă spun. Acum urmează o porțiune, unde lipsesc spițele dela scară. Le-a rupt un bolovan, care a scăpat pe suitoare și echipa încă n'a avut vreme, să le înlocuiască. Dar dacă vă proptiți cu spatele și cu genunchii de perete și vă împingeți cu coatele în sus, merge ușor. Lampa o agățați la cheutoare. Dacă vreți, vă puteți trage și cu mâinile în sus pe tubul de aer.

Și o luă înainte. Agățai lampa de butonieră și mă uitai în sus. Praf și fărămituri de cărbune îmi umplură ochii. Incepui să mă cațăr înjurând.

Am înfipt genunchii și spatele în dușumelele de stejar și cu coatele am început să mă târăsc în sus. În câteva secunde mă trecură apele și mi se zdreliră oasele. Niciodată în viață nu mi-am putut închipui iadul. Dar atunci, în câteva minute, l-am trăit. Praful și lipsa de aer mă sufoca, iar lampa, ce ardea la o palmă de nas, mă amețea. Pedeașupra mă chinuia și groaza, că-mi lunecă picioarele și nenorocesc și tovarășii, care gâfâiau la trei, patru metri sub

mine. Cercuri roșii și vinete dansau înaintea ochilor mei, iar membrele-mi tremurau, ca la un câine bătut, când am ajuns din nou la capăt de scară. Urcai încă 30—40 de spițe și ieșii din horn.

Pe cât am putut să văd la lumina lămpii, mă găseam într'o încăpere de cca 3 metri de lată și de vreo 5—6 de lungă. Deoparte se închidea cu un zid de bolovani, de cealaltă se pierdea după o cotitură. O cale de scânduri mergea până acolo.

Inginerul dispăruse. În așteptarea tovarășilor mă așezai pe o roabă răsturnată.

Efortul în suitoarea sufocantă m'a frânt. Sudoarea picura în stropi groși de pe frunte. Intunerecul n'a fost întrerupt de niciun zgomot. Nici nu mi-aș putea închipui o liniște mai perfectă, ca la 800 de metri sub pământ. Și nu știu, tăcerea, sau singurătatea, a început să-mi strecoare frică în suflet. Mă neliniștea absența inginerului și întârzierea tovarășilor. Simt, că inima-mi bate mai tare și sângele svâcnește tot mai vehement în tâmpile. Broboanele grele de sudoare, ce mi se preling pe față, sunt tot mai reci. Inginerul nu mai vine. Aș vrea să țip, să curm tăcerea, dar gâtul mi se strânge în convulsii isterice. Să mă ridic nu pot. Membrele nu mă mai ascultă.

Și în încordarea asta grozavă deodată pornește undeva departe, în pântecul pământului, un răpăit mut și estompat. Peste câteva secunde se suprapune altul mai apropiat. E prea regulat, ca să nu fie produs de mână omenească. Oamenii, ca mine, sunt ascunși undeva în pământ și lucrează. Așa a venit răpăitul în singurătatea mea, ca semnele încurajatoare la un apel desperat de S. O. S.:

— Suntem aproape și-ți venim în ajutor.

Tensiunea nervoasă cedează, uruitul vine acum din trei, patru, cinci direcții.

Auzii sgomot deasupra capului. Văzui două picioare bălăbănind în aer, apoi inginerul sări jos din suitoarea care continua nevăzută în tavan.

— Mă repezii la *intermediar*, să văd, dacă s'a mai frânt vreun ștenap. Ceilalți n'au sosit încă?

Prezența inginerului mă umplu de veselie. În curând apărură și tovarășii. Unul căzu în dreapta, altul în stânga.

— A fost, poate, nițel cam neobișnuit, căută să se scuze inginerul cu nevinovăție. Ce să-i faci și nouă ne pare rău, că nu ne putem plimba aci, ca pe boulevard.

Tovarășii nu răspunseră. Gâfâiau trântiți pe jos. Când s'au recules, inginerul o luă nainte. Tovarășii însă se înțepeniră.

— Să fie al dracului, cine va mai intra în vreo suitoare!

Mă uitai la ei și mă pufni râsul. Din fața negrită de cărbune doar ochii le mai licăreau.

— Ce râzi, bre, crezi că tu ești mai breaz? Uită-te și tu în oglindă, să te vezi. Par'că te-ar fi frecat cu nasul de fundul ceanului.

— Când te cațări în suitoare, nu e bine, să-ți ștergi fața cu mâna plină de praf de cărbune, lămuri inginerul. Dar nu-i nimic, se duce tot în bae. Să mergem acum la cărbune.

Trecurăm după cotitură. Acelaș coridor continua încă vreo opt, zece metri și se înfunda într'un perete negru și cu mii de luciri.

În fața peretelui o grămadă de bulgări negri. Mai încoace, așezați pe grămada de cărbuni, trei oameni goi până la brâu, mâncau. Slănină cu ceapă și cu mălai. Pe jos ciocane, icuri, securi și un tub elastic, care se termina într'o mașină cu ic la capăt.

Trupurile oamenilor erau slabe, elastice și negre. Sudoarea s'a sleit în praful de cărbune. În unele locuri a lins pe corpuri șuvoae albe. Mâncau cu mișcări frânte și mestecau încet. Lângă ei un cârceag cu apă, negrit și acela de cărbune. În lumina sumbră a opaițelor de mină grupul lor părea întruchiparea mizeriei umane.

— Noroc bun, le spuse inginerul.

— Noroc să dea Dumnezeu.

— Ați făcut cărbune?

— Am făcut ceva, dar e tare greu. Iar s'a întărit cărbunele.

Unul dintre ei se ridică, luă un bulgăre și-l izbi. Bulgărul rămase întreg.

— E tare ca piatra, zise.

— Lucrați cu ciocanul pneumatic, îi sfătui inginerul.

— Am încercat și cu acela, dar nu putem multă vreme, că ne rupe mânilor din umeri.

Terminară prânzul. Beură câte o înghițitură de apă și legară în cârpe resturile de mâncare. Apoi unul ridică ciocanul și-l înfipse în peretele de cărbune. Răpăitul surd de dinainte izbucni acum lângă mine, gălăgios ca o mitralieră. Mitraliera muncii.

Minierul se așeza cu toată greutatea deasupra ciocanului. Acesta tremura, se îndoia, găfâia, sdrănuta aer comprimat și hârâia mânios, dar de înaintat nu

înainta. Atunci oamenii apucară icurile și baroasele și începură să bată. Și așa mergea anevoios.

— Cu ciocanul pneumatic în cărbuné de tărie mijlocie se obțin rezultate foarte frumoase, ne spuse inginerul. Dar aici cărbunele într'adevăr e foarte tare. Trebuie să le schimb acordul, ca să iese la câștig, a-dause el șoptindu-mi la ureche, însă nu le-o spun până la sfârșitul lunii, ca să nu se lenevească.

Unul umplu roaba cu cărbune, o duse pe calea de scânduri până la rostogol și o răsturnă.

— Acum vedeți calea ce o urmează cărbunele. Scos de aici, din abataj, e dus la rostogol, unde se răstoarnă în vagonetul ce așteaptă jos sub gura rostogolului și a suitoarei. De aci vagonetele se adună în galeria principală, unde se formează trenul și de unde locomotiva cu aer comprimat le duce la puț, la stația de încărcare. Se introduc câte patru în colivie și se ridică la suprafață. Iar oamenii îl scot neîncetat din câteva zeci de abataje, din cinci mine la Anina, din Doman și din Secul.

Plecarăm cu Noroc Bun. La suitoare o luarăm în sus. Aci scara era bună. Ne ridicarăm într'o galerie asemănătoare cu cea de jos.

— Am ajuns la orizontul intermediar, spuse inginerul. Să vă arăt acum în linii mari, dacă nu vă plictisește, cum se atacă în mina aceasta zăcământul de cărbune. Fiecare mină are felul său propriu de exploatare.

Il asigurăm că nu ne plictisește. Intre timp mai respirăm și noi.

— Ați văzut Puțul Central, care coboară vertical în munte. Din el tot la 90 de metri pleacă orizontal

galerii, care urmăresc paralel stratul de cărbune. Aceastea sunt *orizonturile*. La Anina ele sunt săpate în stâncă, la alte mine se taie chiar în cărbune. Aici însă cărbunele, în contact cu aerul, după un timp oarecare se aprinde dela sine. De aceea îl lăsăm închis în culcușul său și descoperim numai atâta, cât putem scoate într'o lună. Din orizonturile direcționale, tot la 30 de metri, săpăm coridoare transversale, cum a fost acela, în care am găsit vagonetul. Ele dau în stratul de cărbune și deschid zăcământul, care în stratul principal are cam patru metri grosime. Din capătul travieselor tăiem în sus, în cărbune, suitoarele și rostogalele, pânăce întâlnim traviesele dela orizontul superior. Pentru ușurarea lucrului, între două orizonturi principale mai săpăm unul intermediar, la 45 de metri, ca acesta în care suntem acum. El are aceeași împărțire, ca orizonturile principale.

Minierii încep să sape cărbunele chiar dela gura de sus a suitei, în dreapta și în stânga câte 15 metri. Aceasta e lungimea, care se poate extrage într'o lună fără pericol de aprindere. Ce se sapă, se aruncă în rostogol, de unde cade în vagonet. Așa merg în jos, fășie după fășie, până ce se scoate tot cărbunele dintre două orizonturi. Golul ce rămâne după cărbune, se umple cu piatră, ca tavanul să nu se dărâme brusc și să nu distrugă instalațiile. Alte mine nici cu asta nu trebuie să-și bată capul, tavanul poate fi lăsat neproptit, căci el se lasă numai după un timp mai îndelungat, când minierii au părăsit de mult frontul de lucru. La Anina însă parcă necuratul a adunat toate greutatețile, ce pot amări vieța unui minier, apa, focurile, presiunea și grisoul.

— Se aprinde aici des cărbunele?

— Acum mai rar, căci am scurtat mult durata de extragere, dar din timpuri mai vechi avem câteva focuri închise, care ard mocnit și acum.

— Și ce faceți când izbucnește un foc?

— Inchidem toate coridoarele, care duc la locul cu pricina, ca să nu lăsăm aer, să se alimenteze focul. La rezezeală întâi facem baraje de lut, apoi facem ziduri groase de beton. Dacă l-am neglija, sau dacă n'am lua măsuri instantanee, cărbunele încins ușor ar putea aprinde grisoul și ar produce explozii catastrofale. Se întâmplă, că se aprinde chiar în zăcământul nedeschis. Atunci pericolul e și mai mare, că vine pe neașteptate.

— Cum poate să se aprindă cărbunele, dacă e închis și nu are aer?

— Precis nu se știe. Să bănuiește, că praful de cărbune din crepături se aprinde, când mase mari se dislocă și se freacă pe suprafețele crepăturilor. Dela praf atunci s'ar aprinde și cărbunele. După alții ar fi vorba de reacții chimice. Oricum stau lucrurile, un foc neașteptat e înfricoșător. M'a prins unul într'un abataj. S'a surpat peretele de cărbune și de după el a început să curgă jăratecul, ca apa dintr'o cascadă.

— Nu s'a întâmplat nimic?

— A fost bună aerisirea și n'am avut grisou, altfel nici cătărămile dela curele nu ni le-ar mai fi găsit. Am fugit din abataj și am dat alarma pentru închiderea galeriilor. Au coborît și camarazii, care erau disponibili și după o muncă de treizeci și șasă de ore, barajul provizoriu a fost gata. Nu s'a întâmplat nimic. Inșă nu scăpăm totdeauna așa de ușor.

Plecarăm pe galerie. După un timp simții un miros acru care pe cât înaintam, se făcea tot mai intens.

— Aici avem închis un foc izbuclnit nu demult. Mirosul acru e dela fumul care a intrat în grinzile de lemn și în porozitățile stâncii. Nu iese cu lunile.

Căldura în această parte a galeriei a devenit insuportabilă. La un loc inginerul ne opri:

— Vă rog să stați aci, până mă întorc.

Trecu înainte și intră în coridorul transversal. Il auzirăm vorbind cu cineva, apoi se întoarse.

— Putem merge până acolo. Nu-i niciun pericol.

Intrarăm și noi în coridorul transversal. Doi oameni goi alergau la o grămadă de lut, apucau un bruş, fugeau cu el spre fund și-l izbiau de zid.

— Am închis focul odată, dar prin crepăturile rocei tot mai căpăta aer. Acum facem al doilea baraj. Noroc, că nu avem nici aici grisou mult, lămuri inginerul.

Cei doi se opriră să-și șteargă nădușelile. Unul era spătos, cu mustațe groase. Cel mai subțire era ciul de urechi.

— De unde ești dumneata? întrebai pe cel spătos.

— Gi la Sasca, domnule.

— Gi pi Vârâț?

Vârâțul e o vale în Sasca, unde locuiesc cei mai de treabă minieri. Accentul săscan, care-mi veni pe buze involuntar, umplu fața minierului de bucurie:

— Au domnu cunoașci pi la noi? N'o fi cumva domnu gi pi acolo?

Mi-a părut rău, că a trebuit să stric bucuria de copil a omului:

— Nu mis gi pi acolo, dar am fost gi vreo căciva ori pi la voi. Cum îi zici dumitali?

— Ghiorghii Rață, domnule. Rață gin Sasca!

— Apoi Ghiorghii, vino după amniazi la patru la birtu lu Banciu, să stăm căta dă vorbă.

— Vine Gheorghe, când e vorba de birt, zâmbi inginerul.

— Noroc Bun!

— Noroc!

Ieșirăm din nou în direcțională. Nu peste mult timp se ivi un ochiu galben și uruitul trenului miniatu-
tură umplu galeria. Ne lipirăm de perete între doi stenapi. Dar și așa vagonetele aproape că se frecau de pieptul nostru. Numărai. Douăzeci de vagonete cu cărbune și patru cu piatră.

— Scoateți și piatră?

— Piatra vine din înaintările galeriilor în stâncă. Cea mai mare parte o vărsăm în golurile, de unde am scos cărbunele. Dar tot mai rămâne o parte însemnată, care trebuie scoasă la suprafață.

— Atunci aveți o sumedenie de cheltuieli inutile, observai eu.

— Avem destule, răspunse inginerul. Principala noastră preocupare este tocmai asta, să reducem cheltuielile inutile cât mai mult, ca să scoatem cărbunele cât mai ieftin. Și așa pornim la lucru handicapați, că trebuie să facem exploatare la o adâncime, la care nu lucrează nicio mină în țară. Dar acela este inginerul cel mai bun, care scoate cărbunele cel mai ieftin.

— Și ați obținut rezultate?

— În parte. La început ne-am trudit mult. Rezultatele bune abia acum s'au arătat, în ultimul timp.

Simții că inginerul nu vorbește bucuros despre treburile astea. Modestie, sau opreliște? Nu mă lăsați și continuați investigația:

— Ați dat de cărbune mai moale, sau comenzile mari făcute în ultimul timp la Recița?

— Nu, domnule, nici una, nici alta. Văd, că înziști, și-o spun deci pe șleau. De când am scăpat de specialiștii străini, de atunci merge treaba bine. De când avem director român, cheltuielile inutile s'au redus simțitor.

— Directorul străin a fost slab?

— Dimpotrivă, domnule, a fost o capacitate cu renume european. Când acționarii au pus mâna pe el, au crezut, că au prins pe Dumnezeu de picior.

— Atunci?

— Acționarii n'au știut ceva. N'au știut că fiecare mină, fiecare exploatare își are problemele sale specifice, își are greutățile proprii, își are, dacă pot să spun așa, individualitatea sa bine determinată. Pe toate acestea numai acela le cunoaște, care a trăit mult timp în ea. Cel care vine nou la mină, trebuie să le învețe pe rând. În exploatarea minieră sunt și principii conducătoare generale, dar totdeauna împrejurările locale determină reușita. Directorul de care am vorbit, a crescut la o mină. Acolo și-a făcut cariera. Și a cunoscut mina așa de bine, încât printr'o mecanizare rațională a exploatării a ajuns să scoată acolo cărbunile cel mai ieftin din Europa. Acționarii au crezut, că și la noi va putea face același lucru. Numai că la mina lui zăcămintul era orizontal, avea o întindere de câțiva kilometri și o grosime de 40—50

de metri. Puteai să tai din el ca dintr'un caș proaspăt. Tăere mecanică, încărcare automată, transport în mină pe o talpă netedă ca masa și iată producția ieftină. Când a venit la Anina, a găsit un zăcământ, care cade în adâncime aproape vertical, e de patru, cinci metri de gros și e tot faliat, tot sfărâmat. Are apă, grisou, focuri și presiune. Când a introdus în abataje mijloace mecanice și toffelul de mașini, în scurt timp s'a convins, că nu merge tocmai neted. Dar atunci banii erau deja cheltuiți. S'a cramponat, să găsească mijloace rapide de extragere. După vreo doi ani de încercări a renunțat. În acest timp și noi și bieții minieri am dus o viață îndobitocită. La urmă acționarii l-au rechemat dela exploatare și i-au dat o sferă de activitate mai mare, în control. În locul lui au pus pe cel mai vechiu inginer dintre noi. La Anina este așa, totdeauna cel mai vechiu este și cel mai bun. A văzut mai multe, a pățit mai multe și aici multe trebuie să ști. El și-a zis:

— Directorul cel vechiu avea 120000 de lei pe lună. Dau suma asta unui inginer tânăr și-l trimit pe șapte, opt luni în străinătate, la mine asemănătoare. Aici vede ceva, colo prinde alta. Și cu leafa de pe un an a directorului mi-am plimbat toți inginerii pe la minele din Europa.

Rezultatul care a fost? Prestația unui minier a crescut dela 530 kilograme de cărbuni făcuți într'un schimb, la 803 kilograme. Ce înseamnă asta practic? Minierul câștigă azi între 3000 și 3600 lei pe lună. Iar Societatea scoate cu 15% mai ieftin cărbunele.

Inginerul tăcu. Niciodată nu mi-aș fi putut închipui, că voi lua lecții de organizare industrială la

800 de metri sub pământ. Cât de simple sunt lucrurile! Nu s'ar pune în valoarea ei integrală munca românească, dacă întreprinderile din țară ar urma exemplul dela Anina? Câți bani ar putea câștiga economia națională și cât s'ar putea întări elementul românesc, dacă industriile ar scăpa de specialiștii străini în felul acesta? Iar banii, care s'ar cheltui cu specializarea personalului românesc în străinătate, s'ar întoarce înzecit în cassa societăților.

— Acum ieșim la suprafață, facem o baie bună și apoi trecem la Casinou, *pentru întărire* după peri-pețiile din mină.

* * *

După masă m'am întâlnit cu Rață. L-a adus și pe ortacul său cu urechile arse. Nu m'am putut opri, să nu-l întreb, ce a pățit cu ele.

— A trecut focul peste mine, domnule. S'a aprins tanățul (așa numesc minierii români grisoul), și m'a prins în galerie. Asta mi-a fost scăparea, că am fost în galerie. Cum am auzit pocnitura, m'am aruncat pe burtă și mi-am cufundat fața în apa din șanțul de pe margine. Explozia mi-a ars cămașa, altceva n'aveam în spinare, și mi-a prăjit carnea pe spate. Urechile nu le-am putut cufunda în apa mică, acelea s'au dus cu focul. Așa m'a găsit Gheorghe, leșinat și cu capul lângă șanț. M'a luat în spate și m'a dus la puț. Am bolit vreo zece săptămâni, dar m'am sviduit.

— Bine, că ai avut în apropiere apă, zisei eu.

— Cine are noroc, are și pe cine păzește Dumnezeu, scapă de orice primejdie, spuse ciulul. Uite,

ce a pățit maideunăzi un neamț. Lucra la un puț orb între intermediar și orizontul de jos. Repara chiar la gura puțului niște armături și cum în locul acela ploaie multă apă din tavan, era îmbrăcat cu pelerina de cauciuc. Face, ce face omul, îi lunecă piciorul de pe grinda udă și cade în puț. A căzut 45 de metri și nu i s'a întâmplat nimic. Doar câteva sgârieturi și vână-tăi, cum s'a lovit de pereții puțului. Numai dupăce a ajuns jos și oamenii l-au ridicat, numai atunci s'a speriat și de sperietură a umblat vreo trei săptămâni năuc.

— Aerul l-a ținut, domnule, interveni Rață. Puțul e îngust. Abia are un metru pe un metru. Când neamțul a căzut, s'a dus cu picioarele în jos. Aerul i-a umflat pelerina, că aproape a umplut puțul. Și el a căzut lin, ca ăia, care sar din avion cu parazolul.

Ciulul nu vrea să cedeze:

— Eu tot cred, că Maica Măria a fost pe lângă el!
Curmai discuția de ordin teologic:

— Când a fost întâmplarea cu urechile? La explozia cea mare, sau mai încoace?

— Io la explozia cea mare n'am fost, dar de când m'a prins focul, pot să fie vreo șasă ani.

— Dar dumneata, Rață, ai fost la explozia cea mare?

— Nici eu n'am fost, că n'am fost în schimbul acela, dar mi-a rămas în mină tata, uica și un frate.

Când omul iese din Anina spre Ștaier și trece de colonia Sigismund, în stânga, pe o coastă plină de soare, vede o tablă mare de beton. Silueta ei masivă domină coasta. În jurul ei cruci dese. Când omul se apropie mai bine, poate ceti pe tablă:

„Aici se odihnesc victimile catastrofei miniere din 7 Iunie 1920“. Iar sub inscripție numele celor căzuți jertfă pentru pita de toate zilele.

— O sută optzeci și șase de oameni au pierit atunci!

— Atâta grisou a fost în mină?

— Nu tanățul a explodat, ci dinamita. La începutul războiului, în patrusprezece, direcțiunea a băgat magazia de dinamită în mină, ca să o ferească de avioanele dușmane. Acolo a rămas până la sfârșitul războiului, pânăcând a explodat. Oamenii erau adunați la gura puțului, cei de jos să iese, cei de la suprafață să coboare, că era tocmai la sfârșitul schimbului. Dinamita era la orizontul doi, de unde se scosese cărbunile de mult timp. Oamenii lucrau atunci la orizontul patru și cinci. Dar aerul, care intră tocmai prin Puțul central, a dus gazele otrăvicioase dela explozie în jos și a înecat pe toți care erau la stația de încărcare.

— Dar de ce a explodat dinamita?

— Nici azi nu se știe bine. Domnii, care au cercetat, au spus, că dinamita a fost veche și s'a stricat și că ar fi explodat singură. Eu unul nu cred. Eu tot cred, că o mână dușmană a pus foc, explică Rață posomorit. Pe atunci au umblat tot felul de oameni pe aici. Nimeni nu i-a știut de unde vin, îi vedeai numai că șușotesc la urechile muncitorilor. Apoi nu-i mai vedeai. Și mai târziu nu l-au pușcat pe directorul Hendrich și nici azi nu se știe cine?

Rață vorbea cu convingere. Și nu este imposibil, să fie un grăunte de adevăr în ceea ce spune el. În anii

de după război lucrurile au fost cam turburi. Nitroglicerina, care se separă din dinamita veche, într'adevăr este foarte irascibilă și la cea mai mică sgândărire sare. Dar trebuie să o sgândări! Și omorîrea misterioasă a directorului, vânturată pe vremuri atât de mult în ziare! Hotărît lucru, argumentele de ordin psihologic ale lui Rață sunt destul de puternice.

— Directorii sunt răi cu oamenii?

— Depinde de om, domnule. Dar minierul ajunge rar la director. Iaca, abia acum, că avem director român, ne putem spune și noi necazurile. Cel plecat nici de vorbă n'a stat cu noi. Să vezi, ce am pățit cu el. Am dus-o greu atunci, că lucram numai cu jumătate de schimburi. Am trimis la el deputație, să mărească acordul, că nu ieșim cu plata. A dat afară deputația. N'am zis nimic. Mai târziu am trimis o nouă delegație, ca să-l roage, să reducă schimburile la cei care au de lucru și să le dea și celor fără de lucru. Asta în urma unei înțelegeri de bună voie între miniери, că era sărăcia mare. Și de data asta directorul a rămas surd. Intre timp viața s'a scumpit și mai mult și nici cei cu lucru nu mai puteau trăi cu câștigul. S'a dus a treia delegație la director:

— Măriți-ne acordul, domnule director, că nici pită goală nu putem cumpăra din câștig!

— Mâncați mămăligă, a fost răspunsul.

Atunci oamenii și-au pierdut răbdarea. Și-au umplut odată buzunarele cu mămăligă și l-au pândit pe director. L-au prins în curtea minei și i-au dat să mănânce mămăligă. Nu l-au bătut, nu i-au făcut nimic. L-au îndopat numai cu mămăligă, până a invinețit.

— Și mânca directorul?

— Mânca, mama lui, de credeai că mănâncă scoverzi cu marmeladă. Pe targă l-au dus la spital. A și plecat în scurt timp din Anina.

Fața lui Gheorghe strălucea de satisfacție. Ciulul încercă din nou să îndulcească lucrurile:

— Is răi oamenii, domnule.

— Is răi, că d'aia ne-a lăsat fără lucru și muritori de foame. De ce avem acum de lucru și de ce putem câștiga? De ce avea el o sută douăzeci de mii la lună și premiu de un milion la an?

Se contraziceau mereu, totuș nu păreau că se su-pără. Poate tocmai contrazicerile i-au legat atât de tere.

— Nu ți s'a urît, Ghiță, la mină?

— Ba-i greu, domnule și nu cred, să fie altundeva vieață mai a dracului ca la ocna de cărbuni. Asta ți-o spun eu, care neam de neamul meu a fost tot vișă de minier. Toți au lucrat la ocele din Sasca. Acolo a fost alt lucru. Dar când astea au fost închise, a trebuit să ne mutăm la Anina. Eu am fost copil mic atunci. Nu trebuie să ne văităm. Muncim și răbdăm. Și muncim foarte mult. Că sănătatea și așa se duce în mină, ori muncești, ori stai. Dar dacă muncești mult în tinerețe, ai unde să-ți tragi oasele la nepu-țință și poți lăsa o casuță la copii, că ai putut agonisi. La Anina, dacă muncești, poți să câștigi frumos. Iar dacă nu muncești, la bătrânețe rămâi pe drumuri. Asta țărani, care vin aici din vale la lucru, nu o știu încă. Ei și din asta fac cântece și glumă:

Hai la lucru la Ponor,
Că acolo oameni mor.

Dar noi, săscăanii, care din băbăluc suntem minieri, noi o știm. Și deaceea muncim, până crapă oasele în noi. Dar niciodată nu voim, să ne băgăm triști sub pământ, că ținem la o viață a noastră.

ALMĂJUL

Cenușăreasa Cărașului

Să fiu tot avut cinci, șase ani, când a venit la tata un străin. Figură arsă de soare, barbă albă cu fire scurte și încalcite. Intr'o mână avea o legătură cu borfe, în cealaltă un băț. Croiul cămășii, puii de pe ea și laibărul împodobit arăta clar, că vine din altă regiune.

— Pe Ion și pe Ghiță i-a mâncat Ilova. Mădgălină, babă-mea, a căzut când a auzit. Nu sunt trei luni, decând am îngropat-o. În casă nu pot sta, că mă mănâncă pereții, în curte nu pot ieși, că mor, când o văd atât de pustie. Am plecat...

Atât am prins din conversația străinului cu tata. Dar cred, că șirurile de lacrimi ce s'au prelins pe fața reagră și s'au topit în barba căruntă, l-au făcut pe tata să-l oprească la noi.

Moșul avea obiele cu șiruri vișinii și de multe ori mă lua pe genunchi. Ceașuri întregi îmi povestea cum dansează zânele hore nocturne în luminișurile de pe coastă, îmbrăcate în văluri țesute din raze de lună și prinse cu copcii din stele. Câteodată horele lor se largesc și cuprind și grădinile din sat. Iar dacă în aceste jocuri desmierdate găsesc vreun flăcău, care

în miez de noapte se uită la lună, îi fură inimă. Atunci flăcăul se pierde cu firea, pleacă prin codri să caute zâna care i-a furat inima. De multe ori numai cântecele și amintirea rămâne după el.

Altădată mi-a povestit povești cu cătane. Mi-a vorbit despre ghinărari străini, care au tăbărit să ocrpe cetatea Almăjului și despre căpitani almăjeni, care s'au bătut pentru Almăj. Aceștia erau când panduri ai țării, când haiduci ieșiți din sufletul poporului. Moșul știa multe. În poveștile lui fiecare loc din Almăj era amintirea unei isprăvi de vitejie și fiecare căpitan erou de legendă. Și cânta moșul din fluiet jocuri de năvălnicie barbară, sau doine de inimă zdrobită.

Oamenii din sat îi spuneau Pavel Almăjanul. Alții mai răutăcioși, Pavel Țiganul, pentru că moșul cânta și din clănet. Dar eu, când vedeam figura de mucenic cărunț, vedeam și două zâne lângă el, una deoparte, alta de cealaltă, mângăindu-i inima cu mâni miloase. Iar când își căuta de treburi prin curte, mi se părea că moșul se mișcă în ritm de dans.

Așa am cunoscut eu Almăjul în copilărie. Cu căpitani în haine strălucite, benchetuind cumplit în casele lor după izbânzi și cu zâne, care se furizează pe întunec în jurul caselor și privesc pe geam ahtiate după mândrii căpitani.

* * *

După vreo treizeci de ani am ajuns în Almăj. I-am cutreierat satele, i-am urcat colinele, i-am ascultat doinele, sorbind vinul amar al dorurilor nespuse.

Acum am urcat o coastă piezișă. Dela o mie de metri înălțime privesc cum se desfășoară în fața mea toată Valea Almăjului. Înainte de a trece clinul spre alte văi, vreau să îmbrățișez Almăjul cu o ultimă privire.

Văd la *Capul Almăjului*, la Borlovenii vechi, cum coboară de pe Semenici Nera în Almăj. Văd cum se înșiră satele în lungul ei și văd cum iese din Almăj, tăindu-și alvia în stâncă, prin Cheile Șopotului Nou. Văd și satele mai îndepărtate de râu. Unele stau pitite după coama de deal. Le simt însă prezența în ceața albastră, ce plutește deasupra lor.

Văd trudnicia unor vieți prăpădite, văd și începuturile de vieți noi. Pe creștet, lângă pâraie, ruine de cetăți și ruine de sate părăsite, cu pereți ce acuși intră în pământ. Pe ziduri se urcă iederă și șopârle.

Stau la marginea cleanțului și privesc. Sacul din spate l-am așezat lângă mine, destinderea e perfectă. Soarele a coborât și umple de aur toată valea. Lucrurile trăesc în contururi viorinte.

În tăcerea dupăamiezii un pumn amar îmi strânge inima, amarul plecărilor de totdeauna.

Și cum stau pe cleanț, simt că se așează cineva lângă mine. Mă întorc și văd pe moșul Pavel, cel cu haiduci și cu zâne.

Nu mă surprinde, l-am așteptat chiar. E tocmai așa cum trebuie să fie o stafie bine stilată, transparent și par'că plutește în aer. Doar în ochi are o licărire de răutate.

— Ai venit să vezi Almăjul? De ce n'ai rămas la poveștile cu zâne și cu căpitani, de acum trezeci de ani? De ce ai venit aici? Fiindcă ai venit, am să ți-l arăt!

Vezi acolo, cum șerpuiește pârâul pe după creastă? Pe acolo căuta feciorul meu, Ion, zâna, care i-a furat inima. Acolo, lângă crucea dela margina dumbrăvii s'a întâlnit cu jandarmii. Și, fiindcă avea tricolor în piept, s'au încăerat. Frate-său, care s'a dus să-l caute, i-a sărit în ajutor. Sub cruce zace unul din jandarmi. Eu l-am îngropat, cum cere omenia, pentru că feciorii mei l-au doborât. Dar nici ei nu s'au mai întors dela Ilova.

Moș Pavel nu povestea ca odinioară, mulcom și cu mlădieri în glas. Acum vorbea în fraze scurte și tăiate.

— Îți place valea noastră, ți-i drag să o privești? Dar nu știi, că ruinele străvechi și vitejești ale cetății înseamnă tăierea căpeteniilor noastre. Nu știi că de-a-tunci am rămas o turmă fără stăpân, tocmai ca aceste cetăți goale. Zidurile cu iederă pe ele sunt frumoase, nu-i așa? Acolo a fost nu demult un sat cu oameni, care își vedeau de treburi. Dar a venit apă mare și l-a șters, cum a șters și podul de peste vale. Deaceea e valea ca făcută de moalăr. Oamenii s'au mutat cu șase sute de metri mai sus și acum stau o mie de oameni în optzeci de case. Nu se pot plânge. Sunt aproape de Dumnezeu și din înălțime au o priveliște minunată. Numai de mâncare n'au. Și râul nimeni nu vine să-l îndrepte.

Ți-a plăcut brânza din Almăj? E plină de unt și-i gustoasă. Cei de peste Nera pot să mănânce brânză, că se sue primăvara cu oile pe Semenici și nu coabără decât toamna. Dar noi, cei dela vale, ce să ne facem? Iarba de pe dealurile de aci a otrăvit-o arama și fierul din pământ. La poale, unde dai cu sapa, dai

de cărbuni, când ție îți trebuie cucuruz. Ce să faci cu arama, cu fierul și cu cărbunele? Unde să le duci și cui să le dai? Când n'ai cu ce le duce și cu ce să le scoți din pământ!

Cei de lângă apă au pământ bunișor. Dar așa s'au înmulțit de tare, că pământul nu-i mai poate ține. Noi nu cunoaștem meșteșuguri desmățate, noi știm că trăim ca să muncim și să iubim. Și acum cu mațele chiorăind de foame putem să facem cele mai frumoase doine, putem să ne scaldăm sufletul în frumuseți, că timp avem destul. Numai de mâncare nu avem. Nici cu doinele nu avem ce face, nimănui nu-i pasă de ele. Doar doi, trei copii de ai noștri își tremură inima în ele, dar și aceia duc foame prin orașe îndepărtate. Printre zidurile cu iederă și cu șopârle mișună vipere. Viperele timpurilor noi, care mușcă din sufletul nostru și care ne vor prăpădi. Că sufletul nostru nu se poate prinde în alergarea nebună de azi a oamenilor fără astâmpăr. Nouă ne place să trăim din plin viața, dar ea azi fuge pe lângă noi. Și nu este cine să ne arate calea, că noi poate ne-am duce după el...

Moș Pavel se opri. Cu scâncet de copil mă întorsei spre el:

— Moș Pavele, nu-mi spune d'astea. Spune-mi o poveste cu zâne și cu haiduci, ca pe vremuri, Moș Pavele!

Moșul se uită la mine cu ochi blânzi, ca odinioară când mă mângăia pe cap, apoi se topi în aer.

* * *

La Timișoara trăește un tânăr scriitor. E din Almăj și a scris o carte frumoasă. Critica s'a ocupat

puțin de carte. În modestia sa scriitorul n'a putut străbate zidul gros al indiferenței ce încunjură cli-cile literare. Poate nici n'a ținut s'o facă. Un profesor de literatură a spus că eroii din cartea lui sunt oameni-idei. Altul, care face pe criticul la o revistă literară dintr'o capitală de provincie, spune că romanul e utopist. Al treilea susține, că abia după vreo două sute de ani va fi actual. Nimenea din cei che-mați nu vrea să înțeleagă că în cartea aceasta vieța pulsează sublimată până la chintesență, nimenea nu vrea să vadă, că lucrarea este cea mai pură literatură, cizelată până la fineță celliniană. În îmbulzeală de arivism cei chemați trec pe lângă carte grăbiți și pre-ocupați de mărunte probleme de ordin personal. Ca pe lângă Almăjul plin de bogății.

Soarta cărții, soarta Almăjului.

Almăj, Almăj, țară cu zâne prin poiene, cu foc nespus în inimă și cu flori pe ii, când vei ieși din ursit de Cenușăreasă uitată, când vei smulge vieții drepturile ce ți se cuvin?

SASCA **paradoxul economic cărășan**

Șoseaua națională, care pornește din Oravița prin Răcăjdie și merge spre Dunăre, cu puține abateri în partea superioară, urmează aproape acelaș traseu ca vechiul drum roman. Cam pe la mijlocul ei, la intrarea în munții metalici din Sudul Cărașului, este situată Sasca. Regula de așezare împământenită în Căraș nici aici nu se desminte, partea nemțească a orașelului se ascunde în văgăuna dintre două creste, mai aproape de mine. Românilor le-a trebuit mai mult aer și mai multă perspectivă — lărgământ, spun ei — și deaceia și-au așezat satul la poale, lângă Nera, cu privire spre colinele ce urmăresc râul până în câmpie.

Când spunem parte nemțească, e numai un fel de a vorbi. În Sasca nemțească stau foarte mulți români. Numai că acești români nu se poartă în straie țărănești ca românii din partea de la vale. S'au citadinizat. Iși zidesc case de piatră și poartă Țoale nemțești. Iar cărășenii, în expresie lapidară, poreclesc de nemți pe toți aceia, care nu poartă haine țărănești.

Mai este o deosebire între cei din orașel și între cei din sat. Țăranii au botezat pe cei din oraș bufeni. Iar bufenii le spun țăranilor frătuți. Și să vezi discu-

tii și frecături stârnite de antagonismul dintre cele două tabere. Tinerii nu se amestecă în petreceri comune, copiii își sparg capetele, cei în vârstă trec unul pe lângă altul și nu se văd din cauza acestor epitețe. Bufenii sunt aprinși, repede le sare țandăra, când frătuții cu sângele mai ostoit îi iau în ironie. Și rar se găsește neam mai batjocoritor ca frătuții.

Frătuții sunt țărani băștinași. Bufenii, spune-se, au venit cu vreo două sute de ani în urmă din Oltenia. Fața palidă și aspectul negricios al lor i-a făcut pe frătuți să-i aducă în conexitate cu țiganii. De aici antagonismul atât de accentuat.

S'au găsit și istorici, mai cu seamă printre unguri, care susțin teoria frătuților despre origina tuciurie a bufenilor. Inșă n'au dreptate. Bufenii sunt români și încă români foarte buni. Afirmația asta înseamnă mult, pentrucă în Căraș omenia se măsoară cu gradul de românism.

Numai după aspect nu poți categorisi pe cineva. După două, trei generații de minierit cel mai alb *Alb* are fața pământie. Asta n'o știu istoricii și nici aceia, care nu cunosc vieța așezărilor miniere.

În localitățile bufene sunt și țigani. Aceștia însă stau izolați deoparte și în niciun chip nu pot pătrunde între bufenii cu tradiție. S'a întâmplat în Ciclova, că un fecior de bufan s'a însurat cu fata unui țigan înstărit și metamorfozat atât de mult, că numai localnicii mai vechi cunoșteau origina țigănească. După căsătorie nu numai feciorul, dar și familia lui a fost tratată ani de zile cu cea mai mare răceală de către ceialalți bufeni. Despre relații sociale nici vorbă n'a putut fi până azi.

Bravos!

frumos
gustul
A.C. Coza
de Oravita

Bufenii sunt minierii străvechi ai Cărașului. Ei trăesc la Văliug, la Recița, la Bocșa, la Ocna de Fier, la Ducnecea, la Oravița, la Ciclova, la Sasca și la Moldova. Numai acolo, unde au fost din băbăluc mine și întreprinderi industriale. Țiganilor le spun lăeții și-i tratează cu mult dispreț, pentru că lăeții niciodată n'au intrat în mină să scoată metale. La asta se cere curaj. Dar lăeții s'au mulțumit să spele aur cu troaca la margina pârâelor.

Cuceritorii turci și austrieii jăcmănitores au purtat pe minieri prin toate părțile, după cum cerea interesul. Când au ajuns turcii în Căraș, au găsit aici o vieață minieră înfloritoare. Lor Coranul le-a interzis minieritul. Dar de tunuri, de ghiulele, de săbii, de platoșe au avut nevoie. La fel și de aramă și de cositor pentru vase și de metale nobile pentru bani. Au continuat deci exploatările și în multe locuri le-au amplificat. În Căraș au fost mulți minieri pricepuți. Pe unii i-au luat și i-au dus la alte mine din imperiul otoman. Așa și la minele din Carpații Olteniei, la Baia de Aramă, la Cărbunești și la Baia Șie. La sfârșitul veacului XVII, când au început și la începutul veacului XVIII, când au părăsit definitiv Cărașul, au adunat câți au putut și i-au luat în robie peste Dunăre. Pe de-o parte ca minele bogate să nu poată folosi adversarului lor. Pe de-alta ca robi pentru lucru.

Turcii s'au priceput foarte bine să-și exploateze cuceririle. Când raporturile cu austrieii s'au normalizat, după pacea dela Pojarevaț, turcii închiriază acestora pe minierii robiți. Chiar și după douăzeci de ani, în 1738, un raport oficial austriac afirmă, că peste trei mii de bănățeni stau în robie turcească și

că aceștia trebuie să-și răscumpere libertatea cu bani grei. Într'alt raport se poate citi, că în fiecare primăvară turcii au venit din Țara Românească cu lucrători români și că aceștia au lucrat la topitorii. Bani pentru lucru însă nu i-au primit lucrătorii, ci pașalele care îi supravegheau.

Primăvara veneau la lucru și la începutul iernii erau trecuți înapoi. Mulți au dezertat. Dar cei mai mulți au fost siliți să lucreze în sclavie pânăcând și-au adunat prețul libertății. După răscumpărare, evident, s'au întors la vetrele vechi de unde au fost smulși.

La întoarcere, la granița austriacă Odissea a început dela capăt. Dacă soarta a ținut să-și bată joc de cineva, l-a dat pe mâna oficialității austriace. Controale, respingeri peste Dunăre, carantine cu lunile. Boli și foamete în lagăre. Copii înrăiți din lipsă de hrană, mame moarte de inaniție. Bărbați îndobitociți în chinuri. La urmă un „teritoriu rezervat“, pe care nu era permis să-l părăsească, sau o așezare la pustă, echivalentă cu deportarea.

Nici acasă n'au mers bine lucrurile. Tratatamentul austriac în scurtă vreme face ca românii să ia calea inversă. Coloniștii iau locurile cărășenilor, pe care beamterii fără suflet îi supun tuturor ingerințelor. Din cauza dărilor grozave sate întregi se ridică și pleacă spre Țară, sau peste Dunăre în Sârbia. Cei rămași trebuie să plătească și dărilor celor plecați.

Stăpânirea este nemiloasă și nu se poate dumiri de ce pleacă lucrătorii. Constată însă, că exploatările nu merg. Nu este mână de lucru, pentru că minierii și metalurgiștii din țările nemțești nu schimbă bucu-

ros liniştea de acasă cu nesiguranţa locurilor cucerite proaspăt, oricâte avantaje li s'ar promite. Cu atât mai mult nu, că în Căraş şi Țăranii se revoltă şi sar în ajutorul lucrătorilor. De multe ori au şters de pe faţa pământului cuptoare, topitorii şi uzine întregi, alungând din regiunile româneşti pe streinii nepoftiţi. În ura lor faţă de austrieci sunt în stare să se alieze cu turcii şi să lupte cot la cot cu asupritorii de ieri, numai să scape de grozăviile stăpânirii streine.

Atunci stăpânirea schimbă tactica. Deschide porţile uzinelor şi pentru bufeni şi mulţi găsesc de lucru. Interesele exploatărilor cer ca ei să se mute des. Unii însă în noile aşezări şi-au durat alte rosturi şi le vine greu să le părăsească. Stăpânirea nu stă la îndoială, le dărâmă casele şi satele şi-i alungă cu potera spre exploatări noi.

Aşa au început în secolul XVIII marile emigrări de români, adevărate transhumanţe, între Țările Româneşti şi Căraş. Aşa sunt goniţi din loc în loc cărbunarii şi minierii români între Sasca şi Laţunaş, de la Radimna la Padina Matei, de la Moldova Dunării la Reciţa şi la Văliug. Istoria lor nu e deplin elucidată. Dar cine o va lămuri, va afla formidabile afirmări despre unitatea poporului român, divizat şi oprimat de atâtea stăpâniri şi totuşi totdeauna gata de a sări în ajutorul fratelui.

În peregrinările lor peste patru hotare, de sigur, bufenii s'au amestecat mult. Mai cu seamă cu fraţii din Oltenia. De aceea găsim în caracterul lor lirismul cărăşan dublat cu vioiciunea spiritului oltean. Prin ei s'au permanentizat în Căraş baladele populare despre domnitorii Țărilor Româneşti, care până în secolul

trecut circulau intens și prin celelalte sate bănățene, ajungând până la Lipova și Mureș. Azi ele doar în colecția lui Atanasie Marienescu se mai găsesc.

Unde au intrat bufenii, au făcut treabă. Au muncit neobosiți și au câștigat frumos. Atunci s'au ridicat casele de piatră și amintirea acelor timpuri s'a păstrat la bufeni ca visul unei epoci de aur.

Prosperitatea însă n'a durat mult. Stăpânirea austriacă incapabilă, care în cursul secolului trecut a dus Monarchia de șapte ori la faliment, a dat gata și exploatările cărășene. Pe rând trebuie să le închidă, sau să le vândă societăților particulare. De multe ori chiar și unor singulari. Din lipsă de capital și acestea se închid. Odată închise, închise au rămas până azi. Iar bufenilor nu le-a mai rămas decât speranța. Și galeriile părăsite, care cască negre în coasta dealurilor.

Sasca e dominată de un munte. Ca o namilă răutăcioasă își ridică spinarea deasupra orașului muntele Gheorghe, închizând dinspre Sud valea de-a-curmezișul. Pe șoferii din partea locului cele trei mii de curbe de pe drumurile cărășene i-au făcut dibaci, dar serpentinele lui Gheorghe îi pun la grea încercare. Mai cu seamă iarna, când ghețușul face drumul ca oglinda. Multe mașini s'au sfărâmat pe povârnișul greu și cel care coboară de pe Gheorghe în acest anotimp fără accident, trei săptămâni se poate lăuda cu isprava lui prin birturi.

Pe coamă însă Gheorghe e prietenos. Poieni ve-

sele și o privesc asupra văii, ce nu se poate uita. Nu degeaba a fost botezată pe vremuri Sasca *Aussee* bănațan.

Mai spre Sud șoseaua urcă pe platoul Știnăparilor și al Cărbunariilor. Peisajul se schimbă brusc. Verdele dumbravelor se retrag în depărtări și pe coaste apar arbuști gălbejiți. Aici sărăcia e stăpână. La stânga, pe o creastă, o pădurice atât de rară, încât fără să vrei îți evocă rânjetul fără dinți al unei babe hidoase. Pământul pare a fi ciumat. Râpe galbene și roșii îl desfigurează la tot pasul. Ici, colea câte un copac gros, dar uscat, lasă să se bănuiască și mai mult pustiirea ce a trecut peste locuri. Crăcile ciuntite și negrite de putregai par mâni întinse, care cer, neascultate, îndurare dela soartă.

În sat sărăcia a mușcat până și din garduri. Câțiva pari au mai rămas din ele. Casele se cufundă în pământ. Copiii fug înspăimântați din fața aparatului de fotografiat. Pe maidan un moșneag păzește trei gloabe uscate.

— Domnule, eu cred că dumneata ai venit să deschizi iar minele?

Mă uitai nedumerit la el.

— Care mine, moșule?

— Mina de fier din dealul ăsta, cea de aramă din celalalt și asta de aci, de subt noi. Nu te preface, că eu știu. Eu în tinerețe am lucrat cu un domn inginer. Eu i-am purtat ochianul.

Moșul arată cu mâna în trei direcții nehotărâte. Din ochii săi turburi curgeau lacrimi de slăbiciune. A întors fața spre mine și aștepta să-i spun ceva.

Un țăran mai tânăr se apropie de noi. Genele subliniate cu praf de cărbune trădau irevocabil minierul.

— Nu te supăra domnule, că-i cam atins. Nici nu vede bine cu ochii. Așa-l conduc, copiii. Și are smin-teala asta cu minele. Când vine vreun domn în sat, îl întreabă dacă nu cumva a venit să deschidă lucrul.

Omul era slab, palid, cu ochii umbriți de suferință. Se mișca încet și cu toată căldura din Iulie, purta pieptar de oaie.

— Ești cam bolnav?

— Cam. Cred că-i aia, la piept, tuberculoza. Doctorul nu mi-a spus, dar eu știu.

— De mult?

— Din bătaie mi-au rămas două gloanțe în plămâni. Când am ieșit din spital, m'au trimis la Anina la lucru. De cătănie n'am mai fost bun.

— Ai stat atâta timp la Anina?

— La început n'am simțit nimic. Dar de vreo trei, patru ani am slăbit rău, după fiecare cotăriță de cărbune trebuia să mă odihnesc. Așa mă cuprindea sfârșeala, că nu mai puteam face nimic.

— Nu ți-au dat concediu?

— Domnul inginer m'a trimis la suprafață. Doctorul mi-a dat șasă zile și m'a trimis din nou în mină. Am mai făcut jos patru luni, apoi iar n'am mai putut.

— Și acum?

— Acum domnul inginer vrea să mă dea la pădure, ca să stau la aer. A și vorbit cu domnul prim-inspector. A fost destul douăzeci de ani în mină.

— Se interesează mult inginerul de dumneata. Nu cred că are timp să se ocupe cu toată lumea la fel?

— De când a venit la Anina, tot lângă dumnealui am fost. Doisprezece ani. Acum s'a isprăvit.

Pe figura serioasă și blândă s'a așezat tristețea renunțării. Nostalgia unei vieți întrerupte și a prietenilor lăsate. A pericolelor înfruntate în suferință comună și anonimă.

— Dar ce-i cu minele despre care vorbește moșul?

— Au fost pe aici, domnule, multe mine. Și tatăl meu a lucrat în ele. Tot jurul este găurit, dar locul multora numai bătrânii îl mai știu. Și poate domnii, din cărți. Au venit la noi mai de multe ori ingineri, care au căutat și au măsurat și lumea tot așteaptă să se pornească odată lucrul. Asta ne-ar scăpa de sărăcie, că-i greu la noi.

Am văzut că e greu. Acelaș strigăt, care se aude în partea de sus a Cărașului, acela țipă și aici. Lucru, lucru și iarăș lucru. Monstrul îngrozitor al inactivității și al foametei a fâlfâit din aripi deasupra regiunii, dela Bârzava până la Dunăre. Toți îl cunosc și tremură de el. Anina și Recița lucrează din plin. Ocna de Fier și Ducnecea au început cu avânt. Când se va deschide Sasca, Moldova și regiunea cuprinsă între ele? Când se va abate coșmarul mizeriei prelungite de pe sufletele cernite ale oamenilor de aci?

Din pământ nu pot trăi. Unii s'au dus la Anina, alții sparg piatră pe lângă drumuri. Cei tineri fac stânjeni prin păduri, dar foarte mulți stau fără lucru acasă. Cine câștigă cincizeci de lei pe zi în lunile de

vară, câștigă mult. Și casele cu patru, cinci copii sunt cele mai multe.

Cărbunarul meu avea cămașă albă ca neaua. Mânecele, din umeri până în obezele, erau lucrate în ciuruială fină. Flori negre și roșii împodobeau, pe toată lățimea, pieptul și gulerul în broderie compactă. Copiii, care s'au oprit la distanță în jurul nostru, purtau cămăși la fel.

Pe moșul cu sminteală cămașa era ferfeniță. Numai pe piept și la mâneci era într-o bucată, acolo unde broderia masivă n'a lăsat-o să se destrame. Până și babele, pe care curiozitatea le-a scos în poartă, aveau cătrințe și ii brodate bogat. Intrigat de atâta podobie întrebai:

— Spune-mi, Vasile, cum vine treaba asta, oamenii se plâng de sărăcie și toți poartă cămăși împestrite. Muierile voastre își pierd vederile, până isprăvesc o cămașă d'astea!

— E mare sărăcia, domnule. Dar dacă nici o cămașă frumoasă n'am purta, ce dracu ar plăti vieața noastră? Și ce ar face muierile noastre, când n'au nicio treabă? Noi suntem duși cu săptămânile. Cu copiii n'au multă grijă, îi îmbracă dimineața, apoi nu-i mai văd până seara. La pământ nu se duc, că nu prea avem, fasolea, cartofii și cucuruzul din grădină în două zile l-au cules. Ce să lucreze tot timpul? Teasă, coasă și împestresc flori pentru noi și pentru copii.

— E frumos, Vasile, dar cu luxul acesta se cheltuiește toată munca de o vară.

— Asta nu-i lux, domnule. Lux este să porți pantofi de lac. Deaceea femeile noastre nici nu-și cum-

pără pantofi de lac. Ele umblă desculțe. Când au, poartă ca noi, opinci, sau bocanci cu cuie pe talpă. Dar cine nu poartă cămașă frumoasă, nu intră în rândul oamenilor de ceva. Inseamnă că la casa lui s'a înscăunat lenea și nevestă-sa e rușinată. Nu știe să țină treburile casei în regulă.

— Sunt mulți de aceștia?

— Nu sunt, domnule. Și cel mai sărac își pune măcar un rând de flori pe cămașă.

Cocioabele îi adăpostesc de intemperii. Crăcile din codru le dau căldură, puținul câștig le umple burta de mălai. Ce mai rămâne în plus nu ajunge ca să le ridice nivelul de viață, îl cheltuiesc deci pentru a-și înfrumseța existența asta mizeră.

Platoul, pe care i-a cocoțat soarta, este arid. Rar se vede ceva verdeață sau flori pe el. Din protest, poate, ei și-au împodobit iile și cămășile cu flori. Și flori au răsădit în grădinițele din fața cocioabelor. Sufletul cărășan, plin de forme, cu forță de neînvins tinde să modeleze aspectele vieții exterioare după tiparul său.

Vieța popoarelor și a așezărilor omenești este dirijată de legi economice implacabile, spun economiștii. Sasca, platoul pustiit și Almăjul, sfidează aceste legi. Cu cât sunt mai săraci oamenii de aci, cu atât doresc mai mult Frumosul. Și nu rămân numai la dorință. Egocentrismul său puternic îl situează pe cărășan în mijlocul lucrurilor și-l face să treacă toate fenomenele prin filiera sa. Acesta îl mână deîncetat să și realizeze Frumosul, în ciuda doctrinelor, în ciuda tuturor teoriilor, în ciuda sărăciei negre.

ce terminologie!

Un explorator englez povestește, că în pădurile virgine ale Braziliei trăește o pasăre, care atunci cântă mai frumos, când i se înfige în ochi un ac roșit în foc. Nu știu cine ar putea să comită astfel de barbarie, dar în multe privințe simt o perfectă analogie între cărășan și pasărea cu ochii storși.

MOLDOVA DUNĂREA ADA-KALEH

După platoul Cărbunariilor urmează partea romantică a drumului. Trecând prin serpentinele deochiate, ce coboară spre Valea Radîmnei, adevărate capcane pentru automobiliști, șoseaua se ondulează în avânturi largi, din culme în culme. În stînga codri nepătrunși, cu verde masiv ce-ți umple pieptul de vi-goare, în dreapta imensele exploatări forestiere ale U. D. R.-ului, cu canalul care transportă lemnele până la Dunăre. Încă o creastă și începe coborîrea spre Moldova pe țarmul pitoresc al unei vâlcele.

Și Moldova e a trecutului, ca și Sasca. Câtă vreme s'a lucrat în minele ei, a avut importanță. Se scoțea aramă și fier. Mai nou s'a descoperit crom. Se mai văd în mijlocul satului ruinele exploatărilor puternice și gurile minelor părăsite. Poporul crede că în aceste mine sunt ascunse comori. Chiar așa și este. Însă nu aur, sau nestemate. Ci sub forma potențială, mai nobilă, a muncii, care ar putea îmbogăți toată regiunea.

Pe străzi nu se prea văd cameni. Minierii s'au împraștiat demult în lumea largă, peste mări, peste ță-

ri. In Recița am întâlnit doi minieri, care arătau bucațele de platină nativă adusă din Abesinia. Erau plecați din Moldova.

Țăranii și pescarii însă au rămas pe loc. Pe ei Cosava, vântul aspru care aduce iarna odată cu toamna și primăvara o lungeste în vară, îi ține mai tot timpul în casă. Șueratul Cosavei și vâlvătaia focului le spun multe povești. Ei ascultă cu suflet avid și le spun și aceloră, care nu pot auzi glasul lucrurilor.

Pentru descărcare toți vânează. Evident, fac braconaj. Cine poate să plătească sumedenia de bani, cât costă un permis de armă și de vânătoare?

Armele sunt de tip local. Unul are țevile. Cuscrul dela celalalt capăt al satului are patul și cocoșele. Jandarm să fie acela, care poate dovedi că poți pușca mistrețul numai cu țevile. Sau cu patul. Nu se încurcă omul din Clisură nici când îl prinde cu capra în spinare. Încă din pădure a jupuit-o. Pielea a ascuns-o într'o scorbură, pușca în alta. Nici briceag nu-și lasă în buzunare.

— Am găsit-o moartă, lămurește el pe plutonier, o fi pușcat-o altul. Și jandarmul n'are ce-i face. Se mulțumește doar cu o pulpă, să guste și camarazii din post.

In colindările prin desişuri fantazia îi poartă prin tot felul de aventuri vânătorești. Omul, care m'a cărat două zile prin codrii dela Berzasca, mi-a povestit una înfiorătoare:

— La noi cel mai bun loc de pândă este la *Beutoare*. Când ieși din sat pe drumul dela vale, o joi la stânga pe lângă puierită. Mergi vreo patru kilometri și dai de o vale. Aci trebuie să intri în apă, pentrucă

valea se strâmtează în râpă. Găzești vreo două sute de metri prin apă, apoi valea se lărgeste din nou. Pe stânga se deschide poiana, iar pe dreapta este o stâncă de vreo cinci, șasă metri de înălțime. Beutoarea. Sus, pe creștet, stâncă e retezată. La picioarele ei vin să se adape toate jivinele codrului, lupii, caprele, vulpiile și mistreții. Se opresc să bea și vânătorul, care a stat pitit sus pe retezătură, le ia ca din oală.

Eram tânăr pe atunci. N'aveam panătu, pe care-l am astăzi și am plecat singur după mistreți. Se vorbea că au făcut pagubă mare în cucuruzul lui Be-loescu din apropiere și s'a dat ca sigur, că se pot prinde la Beutoare.

M'am urcat pe stâncă și m'am așezat la pândă. Pușca încărcată cu poștă dublă, lângă mine. Stau, cât stau, când deodată aud grohăit rar. Mă ivesc de după marginea stâncii și ce văd? Doi mistreți în șir, unul după altul. Iau pușca și trag. Cu amândouă țevile. Văd că unul se clatină. Cobor repede pe partea de dinapoi a pietrii, mă strecor împrejurul ei și mă ivesc precaut de după ea. Urmă de sânge arătau, că unul a fugit rănit. Celalalt stătea pe loc încremenit, cu botul aduimecând în aer. La mine pușca goală și în jur țipenie de om. Am înghețat.

— Și??

— M'am desmeticit și m'am uitat mai bine. Mistrețul ținea în gură coada celuilalt, pe care eu o retezasem cu glonțul din rădăcină.

— ???

— Era orb, săracul. Celalalt îi băga coada în gură și așa îl ducea la apă și la cucuruz. Acum, fără

conducător, stătea nedumirit. M'am apropiat încet de el, am apucat coada și l-am dus în ogradă...

Cu multe sute de mii de ani înaintea epocii noastre, în perioade pe care Geologia o numește finele Terțiarului, lanțul Carpaților nu se termina ca azi, cu Munții Cernei, la Orșova. Pe acele vremuri Carpații se legau cu munții de peste Dunăre, din Serbia. La fel și munții din Sudul Cărașului se închegau în bloc unitar cu cei sârbești de vis-à-vis, formând un baraj masiv.

Tot pe atunci depresiunea din curbura Carpaților, câmpia dintre Dunăre și Tisa, era fundul unui lac imens, care spre Sud ajungea până în Torontal la pusta Deliblatei. Un braț al lacului se întindea până la dealurile, care încep la Baziaș.

De cealaltă parte a barajului de munți, pe Bărăgan și pe Câmpia oltenească, era altă apă stătătoare, Marea Neagră, care și-a împins valurile până la granița sârbească în Severin. În fiecare apă se vărsa câte-un râu. Unul izvora cam pe la Drencova și mergea spre Baziaș, celalalt începea prin Cazane și curgea spre Orșova. Evident, fiecare cu afluenții săi mai mici.

Răurile, care izvorăsc în regiune muntoasă, cum ar fi și cele din poveste, au o proprietate curioasă. Iși lungesc albia către izvor. În căderea pe coastă apele lor tot sapă, sapă din alvie, până se ajunge ca alvia să despică muntele în două înalți.

Așa s'a întâmplat și între Orșova și Baziaș. Fiecare râu a înaintat dea'ndărăteala spre celalalt tăind

neobosite în stâncă, pânăcând undeva pe lângă Svi-
nița văile lor s'au întâlnit. Apele, care până aci
curgeau spre apus, deacuma și-au inversat cursul spre
Marea Neagră mai joasă. În acel moment s'a născut
Dunărea. Și s'a determinat soarta politică și econo-
mică a Europei Centrale pentru o perioadă de mai
multe mii de ani.

Cine au fost cei dintâi navigatori pe Dunăre, nu
se știe. Legenda clasică povestește, că argonauții s'au
încumetat și pe aci în căutarea lănei de aur. Romanii,
ca să o poată stăpâni, au croit drum pe malul drept
dea-lungul ei, în multe locuri deasupra apei, atârnat
pe grinzi înfipte în peretele de stâncă. Tot ei sapă și
primul canal navigabil la Porțile de fier.

Turcii au ridicat bastioane ca să aibă sprijin îm-
potriva cetăților de pe malul stâng. În sec. XVIII.
Istoria se schimbă, austriecii fortifică țărnul stâng
împotriva turcilor. Încă un secol și se taie drumul gran-
dios de pe malul stâng între Baziaș și Orșova, iar la
sfârșitul secolului, guvernul maghiar, cu bani nemțești
și cu muncă românească, execută regularea albiei pâ-
nă la Turnu Severin.

A fost trudă năpraznică. Dunărea, care la Viena
e numai albastră, iar pe câmpia ungară poartă încă
unde blonde, aci e furibundă. Cascade spumegânde,
vârtejuri amețitoare, stânci ascuțite ce spintecă fundul
hărcilor, bancuri ascunse sub valuri, toate au făcut
până aci mii de victime. Într'un loc un promontor,
Greabănul, îi strânge brăul la 425 metri. Dar după
stâncă ea se lățește dintr'odată la 1400. Căderea brus-
că izbea de fundul de stâncă toate vasele mai mari ce
veneau de sus.

Pentruca vaporul să poată trece cu siguranța de azi, s'au explodat câteva sute de mii de metri cubi de stâncă de pe fund și de pe margini, s'au construit în apă baraje uriașe din două milioane de metri cubi de material și s'au tăiat canale chilometrice, unde apa nu avea adâncimea necesară navigației.

Pe la 1834, când s'a făcut drumul de pe malul stâng, conducătorii lucrărilor au stropșit spinarea muncitorilor români în bătaii, pentrucă aceștia n'au vrut să lucreze în zilele de sărbători ortodoxe. Azi urmașii celor bătuți, mateloții de pe vapor și țărani care te plimbă în trăsură prin aceste locuri fermecate, îți arată cu mândrie opera strămoșilor lor.

Poporul Dunării în vuetul vântului aude vaierele fecioarei creștine, pe care pașa turcesc a legat-o de piatra Babacai, deasupra undelor, ca să moară de moarte înceată și chinuitoare. Fantazia lui a aruncat în peșterile Golumbațului capul bălaurului tăiat de Iovan Iorgovan. De fiecare vârf de stâncă a legat o baladă, în fiecare vale și-a plimbat doina peste urmele unei tabere romane. A ridicat cetăți mândre pentru domni străini și sângele lui a curs cu sângele vitejilor din cetăți. Vremea a vremuit peste ele, din multe nici zidurile n'au mai rămas. Dar faptele fiilor săi trăesc și azi. Dincolo de Istorie, colorate și amplificate în legendă.

Dela Moldova călătorul poate pleca sau cu trăsura, sau cu vaporul. Oricum va face, momentul final al călătoriei va fi Ada-Kaleh.

Colț de lume streină, aruncat de soartă simbolic, între valuri ce trec. Aspect de vieață din altă parte,

lume care își vede de treburi indiferentă, resemnată și streină de curiozitatea vizitatorilor.

Căci Ada-Kaleh cel adevărat nu este în bazarurile pestrițe, în care se vinde rahat și țigarelele savuroase ale lui Ali Kadri, sau mărgelele, papucii și nimicurile orientale, fabricate în Germania. Ada-Kaleh cel veritabil se ascunde după o legendă și într'un moment liric.

Legenda a creiat-o un derviș bătrân și blăud, Mischin Baba. Mischin pe arăbește înseamnă sărac. Și săraci au fost toți turcii din insulă și prăpădui îi amenința.

Mischin Baba a umblat toată lumea. S'a dus în Egipt, în Siria și a fost mai de multe ori la Mecca. Deaceea era considerat ca om foarte învățat și foarte sfânt. În peregrinările sale a ajuns la Ada-Kaleh. El a spus oamenilor, care erau triști de moarte:

— Fraților, pe Marele Profet vă spun. În Cuvintele Sfinte am aflat scris, că va veni la voi un prinț în haine strălucitoare și cu demnitari înalți în jurul său. El va scăpa viețile voastre.

Apoi a plecat din nou în lume.

Turcii au păstrat multă vreme cuvântul lui Mischin Baba. Vorbele lui profetice i-au ținut pe insula stearpă, le-a dat tărie să îndure foamea și mizeria. Și într'o zi credința lor s'a împlinit.

Poate a fost o nimereală numai. Mischin Baba demult nu mai este, ca să lămurească tâlcul ascuns al întâmplărilor.

Regele Ferdinand, Intemeietorul, a vizitat Bănațul și s'a oprit și la Orșova. Cineva a făcut propunerea

să treacă la Ada-Kaleh. Regele a trecut cu toată suita. A văzut, a înțeles și a dat dispoziții.

De atunci turcii din Ada-Kaleh iarăși trăesc. Darurile regale au alungat aspectul trist al mizeriei și amintirea Regelui a rămas pentru ei împlinirea profeției lui Mischin Baba.

Au purtat recunoștință și acestuia. Au trimis iscoade să-l caute prin toată lumea otomană. L-au găsit înmormântat undeva în Asia Mică. I-au adus moaștele la Ada-Kaleh și mormântul cinstit de toți i-l păzește Jacob.

Momentul liric l-am trăit după zidurile ce au rămas din cazamatele de odinioară. Am străbătut arcașele bazarelor, am trecut de moschee și am ieșit printre niște garduri strâmte în luncă. Acolo am văzut cimitirul vechiu. Zleamăne de piatră în umbra unui plop sau ulm uriaș. Pe unele scrie ceva cu semne arabești. Nu știu ce vor să însemne lăntișoarele fine de arabescuri. Poate spun, că aci stă îngropat Ahib papugiul, sau Iusuf, vânzătorul de apă dulce. Poate sunt simple versete din Coran. Dar ceva lăuntric mă îndeamnă să cred, că semnele ce se încurbează toate în formă de sabie turcească povestesc isprăvile unui vezir mândru, care a bătut atâtea cetăți, a condus atâtea campanii și a omorât în lupte atâția ghiauri.

Cred că lespezile din lunca plină de soare sunt de vină. Ele au răscolit în gândurile mele svârcolirile neamului otoman. Nașterea, epoca de glorioasă maturitate și decadența acestui popor măreț, care a dat altora isbituri decisive pentru secole și a primit la rândul său răni fatale. Am rețrăit luptele de peste două veacuri ale cărășenilor cu turcii, loviturile puternice

care s'au dat pentru cucerirea Dunării, timpurile de restrîște ale invaziei, apoi retragerea. Așa s'au retras, cum se retrage de pe țărîm stîncos spuma apelor umflate, nimic n'au lăsat în urma lor. Doar câteva cuvinte în vorbă și două nume de sate. În sufletul cărășan n'au putut să răzbească. Prea era plin acesta de seva solului originar și la forță a răspuns cu forță.

Turcul, care odinioară a zguduit trei continente, azi își vindecă ranele acolo, de unde a plecat, în deșerturile cu nisipuri calde. Iar cărășanul, copil cu-minte, a șters din suflet până și amintirea timpurilor turcești.

Atâta farmec este în grupurile de lespezi împrăștiate alandala sub copacii din lunca Ada-Kalehului, că ordinea chinuitoare dintr'un cimitir catolic pare sacrilegiu barbar față de seninătatea morții.

Turcii care au știut să-și poarte viața simplă în linii mari, au știut să se îngroape frumos.

BUN RĂMAS

Călătoria cea mare s'a sfârșit. Eram adunați iarăși în crâșma cu bolți groase și cu mese de stejar masiv. Aceiași dela plecare, pictorul, istoricul, sculptorul și poetul.

Cuvântul a trecut. Tăcerea se lăsa grea peste noi ca o stâncă neagră, amenințătoare. Sufletele erau încărcate. Părea că în norii de fum de țigară fulgeră sclipiri de săbii.

— E frumos la voi în Căraș. Dar unele culori sunt cam mohorâte, parc'ar fi amestecate de El Greco într'un tablou sumbru. Rar găsești ici, coala câte o rază de lumină, sparse într'un târziu pictorul tăcerea. Și totuși, nu-ți poți deslipi sufletul de el. Cu drept cuvânt îi poți spune Țara cu zăbranic negru.

— Mohorâte au fost și timpurile, care au trecut peste el și care au lăsat răni ce sângerează și astăzi, grai mulcom istoricul. Bănatul și cu el Cărașul, a fost marele bulevard al cutropitorilor și făgașul tuturor transhumanțelor. Oamenii de aci n'au umblat după cuceriri, ei și-au consumat energiile ca să poată da vieață locurilor. Deaceea, loviturile neașteptate i-au găsit de multe ori descoperiți. N'au fost ei vina, că aci și-au dat întâlnire influențele vrute și nevrute ale celor din jur. Acum vremile turburi sunt pe cale să

se lămurească, poporul cărășan, odată vindecat de racle, își va putea croi drum în ascendență. Numai de l-ar lăsa Istoria în pace.

— Poporul cărășan își va vindeca singur raclele. Cei ce i se pun de-a-curmezișul, numai vremelnic îl pot stingheri. Tocmai Istoria ta ne arată, că pe aceștia Cărașul ori i-a înlăturat, ori i-a absorbit până la ne-ființă. Chiar dacă a avut de suferit din asta. Lupta cu amici și cu inamici i-a umplut sufletul cu încredere și cu demnitate bărbătească. Pe acestea bolile sociale, cu toată mulțimea lor, nu le-au putut stârpi. Conducători cu minte sănătoasă să aibă, cu suflet. și Cărașul va cădea în picioare.

Vorbele sculptorului erau aspre și tăioase. Isbituri de daltă în piatră. Ca un acord muzical se adăuseră cuvintele poetului:

— Eu cred că nu e niciun motiv de alarmare. Cleanțurile vor mai fi în stare să modeleze caractere de granit, când timpurile o vor cere. Ciobanul care-și paște oile rezemat de boată sub conducta de șasăzeci de mii de volți, mai aude melodia din freământul frunzelor și șopotul undelor. Iar poporul care cântă când suferă, nu piere cu una, cu două.

S'a încheiat această carte în Timișoara, la Praznicul Sfinților Arhangeli, în anul 1939.